

Libellārium

Časopis za istraživanja u području
informatičkih i srodnih znanosti

Journal for research in the field of
information and related sciences

SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

ODJEL ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI

DEPARTMENT OF INFORMATION SCIENCES

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
UNIVERSITY OF J. J. STROSSMAYER IN OSIJEK

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI FILOZOFSKOG FAKULTETA U OSIJEKU

*DEPARTMENT OF INFORMATION SCIENCES OF THE FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES IN OSIJEK*

ISSN 1846-9213 (Online)

UDK 002.2:930.85

LIBELLARIUM

Časopis za za istraživanja u području
informacijskih i srodnih znanosti

Journal for research in the field of
information and related sciences

Libellarium, Godište XIII, svezak 2, stranice 1 – 137, Zadar – Osijek, 2022.

Libellarium, Volume XIII, number 2, pages 1 – 137, Zadar – Osijek, 2022.

NAKLADNIK

Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti
Predsjednik Povjerenstva za izdavačku djelatnost
Josip Faričić

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet
Predsjednik Povjerenstva za izdavačku djelatnost
Zoran Velagić

UREDNIŠTVO

Prof. dr. sc. Anne Gilliland (UCLA, SAD)
Doc. dr. sc. Mate Juric (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)
Izv. prof. dr. sc. Ivana Martinović (Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Doc. dr. sc. Franjo Pehar (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)
Prof. dr. sc. Erich Renhart (Vestigia, Manuscript Research Centre, University of Graz, Austria)
Doc. dr. sc. Josipa Selthofer (Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Prof. dr. sc. Alenka Šauperl (Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija)
Izv. prof. dr. sc. Marijana Tomić (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)

GLAVNA UREDNICA

Jelena Lakuš, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, jlakus@ffos.hr

ZAMJENICA GLAVNE UREDNICE

Drahomira Cupar, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, dcupar@unizd.hr

UREDNICA MREŽNOG IZDANJA

Drahomira Cupar, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, dcupar@unizd.hr

PUBLISHER

University of Zadar, Department of Information Sciences
President of the Publishing Committee
Josip Faričić

University of J. J. Strossmayer in Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences
President of the Publishing Committee
Zoran Velagić

EDITORIAL BOARD

Prof. dr. sc. Anne Gilliland (UCLA, SAD)
Doc. dr. sc. Mate Juric (Department of Information Sciences, University of Zadar)
Izv. prof. dr. sc. Ivana Martinović (Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek)
Doc. dr. sc. Franjo Pehar (Department of Information Sciences, University of Zadar)
Prof. dr. sc. Erich Renhart (Vestigia, Manuscript Research Centre, University of Graz, Austria)
Doc. dr. sc. Josipa Selthofer (Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek)
Prof. dr. sc. Alenka Šauperl (Department of Library and Information Science and Book Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia)
Izv. prof. dr. sc. Marijana Tomić (Department of Information Sciences, University of Zadar)

EDITOR-IN-CHIEF

Jelena Lakuš, University J. J. Strossmayer in Osijek, Faculty of Philosophy, Department of Information Sciences, jlakus@ffos.hr

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Drahomira Cupar, University of Zadar, Department of Information Sciences, dcupar@unizd.hr

EDITOR OF THE ON-LINE EDITION

Drahomira Cupar, University of Zadar, Department of Information Sciences, dcupar@unizd.hr

ADRESA UREDNIŠTVA

Odjel za informacijske znanosti, Libellarium
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR-23000 Zadar
Telefon: 023 345 046, Fax: 023 345 055

Filozofski fakultet Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku, Odsjek za informacijske znanosti,
Libellarium
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
Telefon: 031 494 655
E-mail: libellarium@unizd.hr

Časopis dostupan na: <https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium>

LEKTORI

Ana Mikić Čolić, Filozofski fakultet Sveučilište
J. J. Strossmayera u Osijeku (za hrvatski jezik)
Blaženka Šoštarić, Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku (za
engleski jezik)

UDK KLASIFIKACIJA ZA ČLANKE

Drahomira Cupar

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Sveučilište u Zadru

Libellarium izlazi dva puta godišnje.

Libellarium je znanstveni časopis u otvorenom pristupu. Sadržaj časopisa u cijelosti je besplatno dostupan. Korisnici smiju čitati, preuzimati, kopirati, distribuirati, tiskati, pretraživati ili stavljati poveznice na materijal te mijenjati, preoblikovati i prerađivati materijal ili ga koristiti na druge zakonite načine, sve dok odgovarajuće citiraju izvornik, sukladno CC BY licenci.

ADRESS OF THE EDITORIAL BOARD

Department of Information Sciences,
Libellarium
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR-23000 Zadar
Phone: +385 23 345 046, Fax: +385 23 345 055

Faculty of Humanities and Social Sciences
of University of J. J. Strossmayer in Osijek,
Department of Information Sciences
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
Telefon: 031 494 655
E-mail: libellarium@unizd.hr

Libellarium is available on-line at: <https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium>

LANGUAGE EDITING AND PROOFREADING

Ana Mikić Čolić, Faculty of Humanities
and Social Sciences of University of J. J.
Strossmayer in Osijek (for Croatian language)
Blaženka Šoštarić, Faculty of Humanities
and Social Sciences of University of J. J.
Strossmayer in Osijek (for English language)

UDC CLASSIFICATION FOR ARTICLES

Drahomira Cupar

DESIGN

University in Zadar

Libellarium is published online twice a year.

Libellarium is Diamond Open Access peer-reviewed journal. Users are allowed to read, download, copy, redistribute, print, search and link to material, and alter, transform, or build upon the material, or use them for any other lawful purpose as long as they attribute the source in an appropriate manner according to the CC BY licence.

UVODNA RIJEČ	1 – 2
<hr/>	
ANITA MARIN, MARTINA JURIŠIĆ, ALENA MATIJACA	3 – 28
Zbirka obitelji De Franceschi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu – prilog istraživanju	
The De Franceschi Family Collection at the National and University Library in Zagreb – research contributions	
<hr/>	
MARIJANA ŠPOLJARIĆ KIZIVAT, DAMIR HASENAY	29 – 52
Osnovne teorijsko-metodološke pretpostavke očuvanja legata u knjižnicama	
Theoretical and methodological assumptions of legacies preservation in libraries	
<hr/>	
KRISTINA FELDVARI	53 – 74
Očemnost (<i>o-čemu-govori-dokument</i>): prvi korak predmetnog označivanja i njegova upotreba u svakodnevnom životu	
Aboutness (<i>what-the-document-is-about</i>): the first step of subject indexing and its use in everyday life	
<hr/>	
KORNELIJA PETR BALOG, SANJICA FALETAR, TOMISLAV JAKOPEC	75 – 94
Digital technology and senior citizens in the city of Osijek: a quantitative study	
Digitalna tehnologija i starije osobe: rezultati kvantitativnog istraživanja u gradu Osijeku	
<hr/>	
MERIEN HADROVIĆ, IVANA TURK, FILIP HORVAT	95 – 116
Analiza javno dostupnih alata za geokodiranje i njihova primjena u AKM ustanovama	
Analysis of publicly available geocoding tools and their application within the ALM institutions	
<hr/>	
MAGDALENA GETALDIĆ	117 – 137
Earthquake consequences, solidarity volunteering and new perspectives of the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts	
Posljedice potresa, solidarno volontiranje i nove perspektive Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti	

UVODNA RIJEČ

Drage čitateljice i čitatelji,

nakon prvog „povratničkog“ dvobroja *Libellariuma* iz 2021. godine, pred vama je novi, drugi broj iz 2022. godine. U njemu donosimo šest radova – dva izvorna znanstvena rada, jedan pregledni znanstveni rad, jedno prethodno priopćenje i dva stručna rada. Znak je to da je *Libellarium* jednako zanimljiv i našoj znanstvenoj i stručnoj zajednici. Dobro znani put kojim je krenuo još je prepoznatljiv, o čemu svjedoči prethodno priopćenje Anite Marin, Martine Jurišić i Alene Matijace o knjižnoj zbirci obitelji De Franceschi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu koja je, nakon što je poslije Drugoga svjetskog rata dospjela u NSK, tek posljednjih godina prošla stručnu obradu te je sada dostupna za korištenje svima zainteresiranima. Ovaj će rad zasigurno doprinijeti konačnoj valorizaciji obiteljske baštine te još uvijek slabo znane istarske obitelji. Valorizacija kulturne baštine tema je i rada koji slijedi, a riječ je o izvornom znanstvenom radu Marijane Špoljarić Kizivat i Damira Hasenaya, u kojem su autori dali osnovne teorijsko-metodološke pretpostavke očuvanja legata u knjižnicama, pri čemu je poseban fokus stavljen na razmatranje terminoloških i pravnih pitanja te problematiku očuvanja, obrade, organizacije i smještaja legata u knjižnicama, kao i pitanja njihova vrednovanja i uporabe. Rad je važan doprinos području jer problematika legata, njihove organizacije i očuvanja u Republici Hrvatskoj nije do sada sustavno istraživana.

Ipak, čini se da je novi podnaslov časopisa – časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti – otvorio vrata *Libellariuma* i znanstvenicima i stručnjacima iz šireg područja informacijskih znanosti. Tako u ovom broju možemo pronaći pregledni znanstveni rad Kristine Feldvari o problematici očemnosti kao središnjeg pojma u području sadržajne organizacije znanja i informacija i kao prvog koraka u postupku označavanja predmeta ili teme dokumenta. Cilj je rada ponuditi definiciju, tipologiju i razumijevanje koncepta očemnosti, kao i opis postojećih postupaka i metoda njegova određivanja. Nadalje, izvorni znanstveni rad Kornelije Petr Balog, Sanjice Faletar i Tomislava Jakopeca donosi rezultate istraživanja o usvojenosti digitalne tehnologije i informacijskih potreba na internetu osoba treće životne dobi u Osijeku. U ovom broju možete naći i dva stručna rada. Jedan je od njih rad Merien Hadrović, Ivane Turk i Filipa Horvata u kojem je predstavljeno sedamnaest javno dostupnih alata geokodiranja i njihova potencijalna primjena u AKM ustanovama pri izradi interaktivnih karata na temelju vlastitih digitalnih zbirki. Drugi rad, onaj autorice Magdalene Getaldić, jest rad izložen na konferenciji *Solidarity in Culture: Heritage Protections Under Conditions of Crisis*, koji je Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu održala online 2021. godine u suradnji s Europskom komisijom i nizom relevantnih domaćih i stranih baštinskih, kulturnih i obrazovnih institucija. Značajan broj radova izloženih na toj konferenciji objavljen je u prethodnom broju *Libellariuma*. Navedeni rad donosi detaljan prikaz aktivnosti koje je Gliptoteka HAZU poduzela u svrhu očuvanja kiparske baštine nakon potresa koji je 2020. godine zadesio Zagreb, te opisuje iskustvo solidarnosti i suradnje s različitim partnerima i volonterima koje je uslijedilo na-

kon toga nemilog događaja. Cilj je rada i revalorizacija i predstavljanje planova cjelokupne obnove kompleksa zgrada Gliptoteke HAZU i novih postava.

Libellarium je, dakle, kao što možete vidjeti, prodisao punim plućima, ponajprije zahvaljujući našoj znanstvenoj i stručnoj zajednici koja ga je prepoznala kao časopis vrijedan objave znanstvenih i stručnih prinosu iz područja informacijskih znanosti. To će svakako pridonijeti našim nastojanjima da u razdoblju koje je pred nama postupno ostvarimo sve uvjete potrebne za indeksiranost u relevantnim bazama podataka.

*Glavna urednica
U Osijeku 31. prosinca 2022.*

Zbirka obitelji De Franceschi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu – prilog istraživanju

Anita Marin

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

amarin@nsk.hr

Martina Jurišić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

mjurisic@nsk.hr

Alena Matijaca

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

amatijaca@nsk.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 3–28

UDK: 027.1De Franceschi:027.54(497.5Zagreb)

Prethodno priopćenje / Preliminary Report

Primljeno / Received: 20. 5. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 21. 12. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3708

Sažetak

Cilj. Cilj je rada dati prvi uvid u vrijednu knjižnu zbirku istarske obitelji De Franceschi i predstaviti godine rada na njezinu sređivanju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u koju je vjerojatno dospjela 1949. godine te stajala neobrađena u kutijama na spremištu sve do početka ovoga stoljeća.

Pristup/metodologija/dizajn. Da bi predstavile razvoj i povijesni tijek zbirke autorice su se koristile povijesno-deskriptivnom metodom koristeći sve radove u kojima se spominje zbirka i obitelj De Franceschi. Kvantitativni rezultati o sadržaju, razdoblju i temi zbirke dobiveni su statističkom metodom, a u manjoj mjeri, pri usporedbi zbirke De Franceschi sa sličnim obiteljskim zbirkama, u radu se koristi i komparativna metoda.

Rezultati. Rekonstruiran je nastanak zbirke i njezin život nakon Drugoga svjetskog rata. Kvantitativnom analizom ustanovljeno je da se u zbirci nalazi 58 serijskih i 2338 monografskih publikacija u rasponu od 1503. do 1945. godine. Najviše je knjiga iz 19. i prve polovice 20. st., tematski prevladava povijest, a jezik talijanski. Uz materijalne karakteristike, važni su bibliofilski aspekti građe, poput potpisa članova obitelji i brojnih posveta, što zbirku čini vrijednom s kulturološkog i povijesnog aspekta.

Originalnost/vrijednost. U radu je prvi puta predstavljena zbirka De Franceschi koja je više

od 75 godina stajala neobrađena na spremištima NSK. Tiskana monografska i serijska građa je obrađena i ponuđena svima zainteresiranima za korištenje i proučavanje u prostorima knjižnice.

KLJUČNE RIJEČI: Istra, književna baština, obitelj De Franceschi, zbirka De Franceschi

1. Uvod

Baštinske ustanove – knjižnice, arhivi, muzeji – čuvaju u svojim fondovima vrijednu tiskanu građu raznih društava, ustanova i pojedinaca. Knjižnice, kao najraširenije i najbrojnije kulturne javne ustanove, brinu isključivo o prikupljanju pisane baštine, njihovom očuvanju za buduće naraštaje i daju je na korištenje svima zainteresiranima. Zbog toga možemo čuti za knjižnicu metaforički izraz „memorija zajednice“ (*community memory*) (Tirziman 2020). Po bogatstvu knjižnoga fonda prednjače nacionalne knjižnice koje su skladište nacionalnih publikacija i riznice pisanog sjećanja zemlje. Često su one koordinatori zajedničkih aktivnosti različitih institucija, usmjerenih prema očuvanju pisane kulturne baštine koja je najraznovrsniji i najsloženiji baštinski sklop. Država putem nacionalne knjižnice provodi svoju odgovornost za očuvanje nacionalne pisane baštine. Aktivno očuvanje knjižničnih zbirki i omogućavanje pristupa do njih istraživačima i široj javnosti nije povezano samo s njihovim fizičkim čuvanjem i organizacijom usluživanja, već i kroz izgrađivanje bibliografskih informacija i njihove diseminacije, te često i interpretacije građe (Moussakova i Dipchikova 2004).

U prostorima i spremištima baštinskih ustanova nalaze se i razne obiteljske knjižnice, sačuvane u cijelosti ili djelomično. Vrijednost obiteljskih knjižnica ne očituje se samo bibliofilskim aspektom – vremenom nastanka, oblikovanjem, ilustracijama, tiskom, sadržajem ili nacionalnom, vjerskom ili bilo kojom drugom osobitosti (Hrvatska enciklopedija 2021) – već se iz samog pogleda na njih može dobiti socijalna i kulturna slika određenog vremena i kraja (Vinaj 2012b, 124). Iz uveza knjiga, *ex librisa*, posveta i bilješki na marginama knjiga obiteljskih knjižnica oslikavaju se preferencije i navike vlasnika. Također se iz njih može iščitati interakcija s čitateljima, članovima obitelji, te otkriti veza između tiskara i distributera koji su osiguravali tu interakciju. Posjedovati knjige dio je statusnog obilježja pa su se vlasnici prema svojim knjižnicama odnosili s poštovanjem i vodili popise inventara. Svaka knjiga nosi svoju priču bilo da promatramo njezin materijalni oblik, sadržaj ili značenje. Obiteljske su knjižnice zbog svojih vrijednosti i značenja povjerene baštinskim ustanovama na čuvanje, a njihovim proučavanjem i interpretacijom osiguravamo komunikaciju s posjetiteljima. Baštinske su knjižne zbirke često u fokusu zanimanja znanstvenika, istraživača, studenata i drugih korisnika, a rezultat su njihova proučavanja mnogi stručni i znanstveni radovi.

Brojne se obiteljske knjižnice nalaze u arhivima, muzejima i knjižnicama. Izdvojit ćemo samo neke zbirke u Hrvatskoj: Gradski muzej Varaždin posjeduje knjižnicu plemićke obitelji Bombelles, čiji se jedan član, Marko Bombelles (1830. – 1906.), oženio 1852. godine pripadnicom obitelji Drašković, Ferdinandom Drašković (1833. – 1886.), čime je stekao prostrane posjede u Varaždinskoj županiji s dvorcima Opeka, Zelendvor i grad Vinicu (Lazar 2012,

149). U popisu knjiga sastavljenom nakon 1957. godine zapisan je 3021 naslov (Lazar 2012, 157). Muzej grada Trogira, primjerice, sadrži knjižnicu plemićke obitelji Garagnin-Fanfogna s ukupno 5582 naslova ili pak knjižnicu ugledne trogirske građanske obitelji Lubin sa 720 naslova (Radić 2012, 198–208). U Muzeju Slavonije Osijek jedna od značajnijih knjižnih zbirki jest ona obitelji Prandau-Normann, valpovačkih vlastelina, koja sadrži više od 5000 bibliografskih jedinica, 3 inventarne knjige te dijelove rukopisnog stručnog kataloga (Vinaj 2012b, 127). Knjižnica obitelji Pejačević nalazi se dijelom u Muzeju Slavonije Osijek, 32 knjige su u knjižnici Srednje škole Isidora Kršnjavoga Našice, a 1067 knjiga Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice ustupila je na trajno korištenje Zavičajnom muzeju Našice (Bošnjaković 2012, 144–145). U kući Brlić u Slavanskom Brodu, zaštićenom kulturnom dobru, nalazi se obiteljski arhiv i knjižnica s više od 6000 knjiga tiskanih od 1532. godine do novijih dana (Blažanović 1983, 5). Hrvatska vlada otkupila je od bečkog antikvara Samuela Kendea 1892. godine Knjižnicu obitelji Zrinski sa 671 knjigom koja se danas čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK) (Kosić 2012, 51). Uz tu najpoznatiju zbirku u NSK spomenut ćemo i zbirku knjiga bana „znanstvenika“ Nikole Tomašića¹ sa 6091 naslovom, zatim zbirku povjesničara umjetnosti, političara, slikara i pisca Isidora Kršnjavog s 2162 naslova, te novije ostavštine, ona filozofa Gaje Petrovića s 2074 djela, književnog povjesničara, esejista i prevoditelja Ive Frangeša s 3017, jezikoslovca Stjepana Ivšića s 521 naslovom i druge.

U NSK pohranjena je obiteljska knjižnica obitelji De Franceschi koja je nakon Drugoga svjetskog rata odnesena iz njihove kuće u Istri. Zbirka je splotom okolnosti stajala na spremištu neprepoznata od strane knjižničara i nedostupna korisnicima. Ta je knjižna baština, inače dio identiteta multietničke Istre, važna za proučavanje povijesti njezinih vlasnika, ali i cjelokupne kulturne povijesti tog područja te je njezino uređivanje i dostupnost korisnicima iznimno važno.

Obitelj De Franceschi ostavila je neizbrisivi trag u istarskoj i hrvatskoj kulturi. Najistaknutiji članovi obitelji, povjesničari Carlo i Camillo, kao talijanski patrioti, borili su se protiv austrijske dominacije pri čemu su bili nedosljedni jer su ta ista prava osporavali slavenskom domicilnom seoskom stanovništvu, Hrvatima i Slovencima. Najbolje je to vrijeme opisano citatom povjesničara Miroslava Bertoša:

„(...) bilo je doba nacionalnih previranja, doba beskrupulozne politike i žestoke konfrontacije, doba netolerancije i opće društvene i ekonomske napetosti. Politizacija etničkih/nacionalnih kultura – najprije talijanske, a zatim, zakašnjelo, i hrvatsko/slovenske – prati njihove preobrazbe iz tradicionalne, oralne i apolitične kulture u politiziranu i pisanu kulturu” (Bertoša 1989, 10).

¹ Nikola Tomašić bio je hrvatski ban između 1910. i 1912. godine. Po zanimanju je bio pravnik i profesor na Pravoslavnom i državoslovnom fakultetu u Zagrebu zbog čega je bio poznat pod nadimkom „znanstvenik“. Svoju veliku knjižnicu poklonio je Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (Hrvatska enciklopedija 2021).

2. Obitelj De Franceschi

O obitelji De Franceschi do sada je malo pisano. Najviše je o njoj pisao Miroslav Bertoša, ponajprije u knjizi *Etos i etnos zavičaja*, poglavlje *Gologorički De Franceschi: između etosa i etnosa* (Bertoša 1985). Bertoša je i autor svih enciklopedijskih natuknica koje se tiču članova obitelji (Hrvatski biografski leksikon 2020; Istarska enciklopedija 2020; Istrapedia 2019) te je napisao i uvod hrvatskog prijevoda autobiografskih uspomena Carla De Franceschija (Bertoša 1989). Arhivist i nekoć ravnatelj Državnog arhiva u Pazinu, Jakov Jelinčić, napisao je kratki uvod objavljenim, u izvorniku na talijanskom jeziku, pismima Carla de Franceschija i riječkog povjesničara Giovannija Koblera (Jelinčić 1977; 1978; 1981). Time je popis autora i radova koji se dotiču obitelji De Franceschi iscrpljen. Oskudan broj relevantnih izvora znatno je otežao rad na Zbirci.

Ipak, na temelju spomenutih malobrojnih dostupnih radova i enciklopedijskih natuknica mogla se rekonstruirati povijest obitelji. Obitelj De Franceschi doselila se u Istru, točnije Gologoricu kraj Pazina, iz Karnije (Furlanija) sredinom 17. stoljeća u jednom od migracijskih valova. U novom zavičaju stekli su veći imetak i društveni položaj od ostalih karnijskih doseljenika jer se nisu ograničili samo na obrt i trgovinu, već su širili zemljišni posjed i bavili se ratarstvom i stočarstvom pa je sve to utjecalo ne samo na gospodarsku moć, nego i na kulturni ugled. Prezime se prvi put spominje 1661. godine u knjizi krštenih župe Gologorice. U lozi je bilo članova iz različitih društvenih slojeva, zanimanja i dužnosti (ratari, trgovci, tkalci, pravnici, župani, notari, liječnici, odvjetnici i dr.), te su se s vremenom neki selili i u druge istarske krajeve. U 17. stoljeću Gologorica je nadarbina pićanskih biskupa,² a u 18. stoljeću bila je feud Belgijanca Charlesa Antoineta Biotza iz biskupije Liege, koji za

Slika 1. Kuća De Franceschi u Gologorici, izgrađena 1711. godine, koja na fasadi ima grb, natpis i reljef Isusa Krista (Fotografija: <https://blog.dnevnik.hr/viatrix/2020/07/1632297671/gologorica-utvrdeni-grad-na-golom-brijegu.html>, CC-BY)

² Pićanska biskupija je nekadašnje crkvenoupravno područje sa sjedištem u Pićnu, ustanovljeno vjerojatno u kasnoj antici, u 6. st. Premda je obuhvaćala manje područje, održala se do 1788., kada je pripojena Goričkoj, potom Tršćanskoj biskupiji (Istarska enciklopedija 2020).

svog ubirača poreza postavlja Gian Pietra De Franceschija, sina Gian Battiste, gologoričkog župana. U vrijeme Marije Terezije Gologorica je ponovno u vlasništvu pićanskih biskupa, a nakon ukidanja feudalizma, 1848. godine, postaje općinom (Krota 1990, 4). U 18. stoljeću obitelj De Franceschi posjeduje veliku kamenu kuću u središtu sela, poznatu kao *Casa De Franceschi* (Slika 1), koja, uz obitelj, postaje centar javnog, gospodarskog, društvenog i vjerskog života iz koje se širio talijanski utjecaj među slavenskim seoskim starosjediocima (Istarska enciklopedija 2020).

Od članova obitelji De Franceschi najpoznatiji su pravnik, političar i povjesničar Carlo De Franceschi (Gologorica, 1809. – Gologorica, 1893.), kao i njegovi sinovi – povjesničar i knjižničar Camillo De Franceschi (Poreč, 1868. – Venecija, 1953.) te slikar i grafičar Giulio De Franceschi (Rijeka, 1856. – Gologorica, 1942.). Utemeljitelj obiteljskog knjižničkog fonda je spomenuti Carlo De Franceschi, strastveni ljubitelj svoga zavičaja koji mu je inspiracija, neiscrpan izvor za studiozno razmišljanje, otkrivanje i prikupljanje izvora za pisanje priloga u kojima je povijest zauzimala središnje mjesto, pri čemu se nije zadovoljavao samo arhivskim ili tiskanim dokumentima, već je težio interdisciplinarnim proučavanjima (antropologiji, lingvistici, etnologiji...) i terenskom radu (Bertoša 1989, 18). Tu svoju strast prenio je i na sina Camilla De Franceschija koji je nastavio prikupljati knjige i dokumente o Istri i objavljivati stručne i znanstvene radove. Godine 1894. Camillo De Franceschi zaposlio se u Gradskoj knjižnici u Trstu gdje je radio trideset i pet godina, a 1929. prihvatio je rukovodeću poziciju u novoosnovanoj Biblioteci civici u Puli (Società di Minerva 2022). Također je zanimljivo da je 1934. postao predsjednik društva Società Istriana di Archeologia e Storia Patria (Istarsko društvo za arheologiju i zavičajnu povijest) (Istarska enciklopedija 2020). Nakon kapitulacije Italije u Drugome svjetskom ratu 1943. godine Istru okupiraju Nijemci, a nakon njemačkog sloma dolazi jugoslavenska vlast. Camillo De Franceschi isprva se sklonio u Rovinj, da bi 1944. godine zajedno sa sinom otišao u Veneciju gdje su se nastanili u palači Soranzo (Istrapedia 2019). U Italiji je obnovio navedeno društvo (Società Istriana di Archeologia e Storia Patria) i ponovno postao njegovim predsjednikom. Časopis Društva *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*,³ isprva objavljivan u Poreču i Puli, ponovno je pokrenuo u Veneciji 1949. godine (Hrvatski biografski leksikon 2020). Časopis izlazi i danas sa sjedištem u Trstu. Camillo De Franceschi pokopan je na otočiću groblju San Michele pored Venecije (Istrapedia 2020).

Camillov sin, također imenom Carlo De Franceschi (1900. – 1972.), poznat i kao Carlo mlađi, pravnik i bilježnik u Rovinju, a nakon 1943. u San Doná di Piave u Italiji, nastavio je obiteljsku tradiciju bavljenja povijesnim istraživanjima i objavljivanjem radova. Također je priredio za tisak i objavio očevo djelo o Biblioteci civici u Trstu (1959), te uredio, dovršio i objavio rukopis o povijesti Pazinske knežije (1964)⁴ nakon što je veliki dio prikupljene građe, skica i dijela teksta za rata propao u Gologorici. Zajedno s ocem krenuo je ponovno u potragu za podacima i rekonstrukcijom sadržaja. Opsežna studija objavljena je u časopisu *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* deset godina poslije Camillove smrti čime je završen projekt koji je započeo Carlov djed Carlo st. De Franceschi (Istrapedia 2019). Svoju knjižnicu s građom o povijesti Istre oporučno je darovao venecijanskim kulturnim

³ *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*. 1884. – . Poreč: Società istriana di archeologia e storia patria.

⁴ De Franceschi, Camillo. 1964. „Storia documentata della contea di Pisino.“ *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* 10–12: 1–516.

institucijama Biblioteca Marciana i Fondazione Giorgio Cini. Potomci obitelji danas žive u Italiji (Hrvatski biografski leksikon 2020).

3. Putovanje zbirke od Istre do NSK

U Državnom arhivu Rijeka (DARI) (Državni arhiv u Rijeci 2022) nalazi se fragmentirana arhivska građa obitelji De Franceschi iz Gologorice. Prema vodiču fonda o obitelji De Franceschi, internom dokumentu Državnog arhiva u Rijeci danas dostupnom na njihovim mrežnim stranicama,⁵ građa je podijeljena tematski na spise o obitelji u užem smislu riječi (Obiteljski spisi u užem smislu – ostavinski predmeti 1794/1800, parnice između članova obitelji u vezi ostavinskih rasprava 1788/1801, gradivo koja se odnosi na pojedine pripadnike obitelji: Giacomo, Carlo, Camillo, Italo, Massimiliano i drugi, 1791/1934), Spisi o posjedima obitelji – kupoprodajni ugovori, ugovori o zamjeni zemljišta, o zemljištima danima u zajam, o napoličarstvu stoke i slično, 1703/1783), o administraciji posjeda (računi, evidencije, knjige prihoda i rashoda, evidencije o urodu 1709/1834), Miscellanea 1808/1926 i na Zbirku obitelji De Franceschi – vjerske organizacije 1610/1805, svjetovne organizacije: gospodarstvo i uprava 1709/1874) (Krota 1990).

Arhivistica Ines Krota (Krota 1990, 7) navodi da nije pronađena dokumentacija o preuzimanju fonda te da se u spisu DARI iz 1950. godine⁶ nalazi podatak da je jedan omot građe De Franceschi vraćen Naučnoj biblioteci u Puli s još tri fascikla Miscellanea i da je građa 1948. prenijeta iz zgrade bivšeg financijskog odjela Općenarodne obrane (ONO) za Istru u DARI. Uvjeren je da se s velikom sigurnošću može reći da je te 1948. godine građa preuzeta zajedno s ostalom građom s područja Istre, no ne zna se je li preuzeta iz Pule ili Poreča. Također, ustanovljeno je da je u kutijama došlo do spajanja fondova dviju obitelji De Franceschi koje zajedno nemaju ništa osim istarskog zavičaja i prezimena. I Državni arhiv u Pazinu posjeduje fond obitelji De Franceschi (Državni arhiv u Pazinu 2022), a Sveučilišna knjižnica u Puli u Zbirci starih knjiga i rukopisa korespondenciju Carla De Franceschija (Sveučilišna knjižnica u Puli 2022).

U izvještaju Ferdinanda Hauptmanna, arhivista koji je poslije Drugoga svjetskog rata radio u Zagrebu u Konzervatorskom zavodu i po nalogu Ministarstva prosvjete od 1945. do 1946. godine obilazio područja Istre i Kvarnera kako bi identificirao i spasio arhivsko gradivo, navodi se da je obišao kuću obitelji De Franceschi u kojoj je pronašao materijale izbačene iz ormara i razbacane. Kotarski narodni odbor Čepić iz nje je odnio namještaj, ali je ipak ostao očuvan obiteljski fond i dijelovi zbirke arhivskog gradiva. Na tri lista, 12. 8. 1945., sastavio je izvještaj o stanju i sadržaju privatne knjižnice i arhiva obitelji De Franceschi u Golagorici⁷ kod Pazina, postupanju ranih poslijeratnih vlasti s arhivom i imovinom navedene obitelji te znanstvenom radu i kolekcionarskim nastojanjima te obitelji (Leideck 2015) (Prilog 1). Tako je zbirka De Franceschi nakon Drugog svjetskog rata doživjela sličnu sudbinu kao, u uvodu spomenute, knjižne zbirke obitelji Prandau-Norman, Pejačević i Bombelles čija su materijalna dobra nacionalizirana, a knjižna građa završila u lokalnim muzejima. Dok su

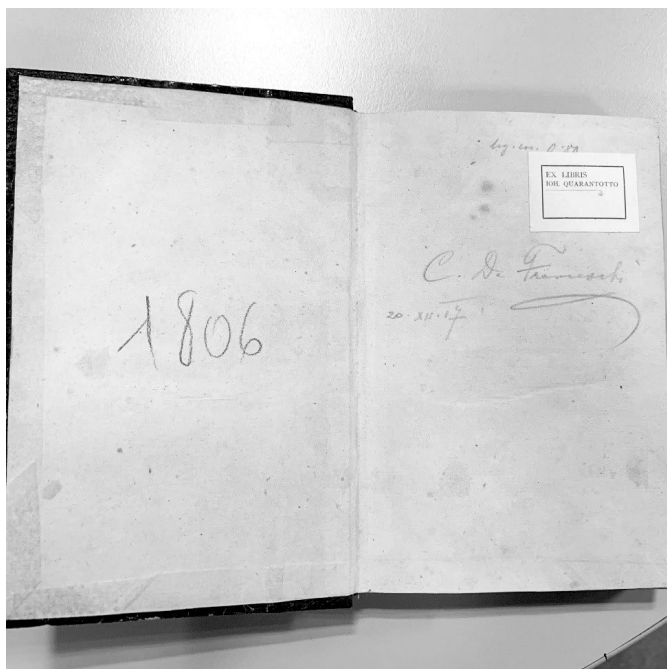
⁵ „Obitelj De Franceschi iz Gologorice.” Pristupljeno 3. listopada 2022. <https://www.riarhiv.hr/fondovi.html>.

⁶ Fond Državni arhiv Rijeka (DARI), godina 1950., broj 248.

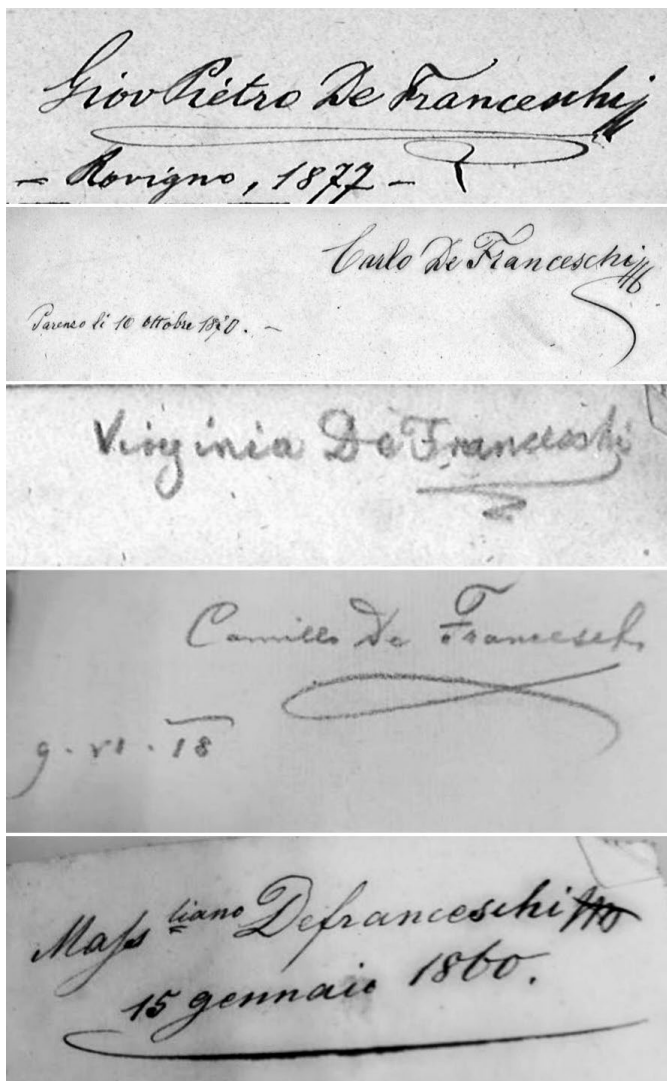
⁷ U Prilogu 1 to se mjesto naziva Gola Gorica.

s vremenom muzeji u kojima se navedene zbirke čuvaju te zbirke i sredili, a time i građa postala dostupna zainteresiranima za njihovo proučavanje, Zbirka De Franceschi stajala je neobrađena na spremištu NSK.

Branko Tomečak (Tomečak 2007, 44) u poglavlju *Ostavštine i darovi u knjižničnom fondu NSK* bilježi da je 1949. iz tzv. Istarskog depôa, Sveučilišna knjižnica dobila preko 1500 naslova s dosta izvještaja, zatim djela iz politike, ekonomije, povijesti i književnosti. Službeni dokument o preuzimanju zbirke ne postoji. Možemo samo s velikom sigurnošću pretpostaviti da je to ta knjižna građa uzeta iz Gologorice i da je prošla isti put kao i arhivska građa iz Rijeke. Knjige su se nalazile na spremištu NSK u kutijama i svaka je imala na unutrašnjosti prvog omotnog lista olovkom napisan broj (Slika 2), a na dosta knjiga nalaze se i potpisi članova obitelji De Franceschi i ponekad datum. Knjižnica, koja je imala i dislocirano spremište za periodiku u dvorcu Golubovec kraj Donje Stubice, preselila se iz stare zgrade na Marulićevom trgu u današnju zgradu. Kutije s građom knjižnice De Franceschi prenesene su na spremište nove lokacije, no građa nije bila uključena u fond NSK i nitko nije mogao znati za njezino postojanje. Nema je u listićnom katalogu, a kasnije ni u elektroničkom. Tek nakon više od šezdeset godina započelo je njezino periodičko sređivanje. Iz knjižničnog kataloga može se iščitati da je unos prvog bibliografskog zapisa (PDF⁸ 0.001) bio 15. 5. 2009., no moguće je da je to datum kada je zapis konvertiran iz prijašnjih knjižničnih sustava u današnji program Aleph. Vidljivo je da je druga faza obrade bila tijekom 2014. godine, a obrada zadnje pronađene građe počinje 20. 1. 2021. sa signaturom PDF 0.745. i do kraja 2021. godine popisano je sveukupno 2396 jedinica.

Slika 2. Knjiga označena brojem, ex libris prijašnjeg vlasnika i potpis C. De Franceschija (Fotografija: Anita Marin)

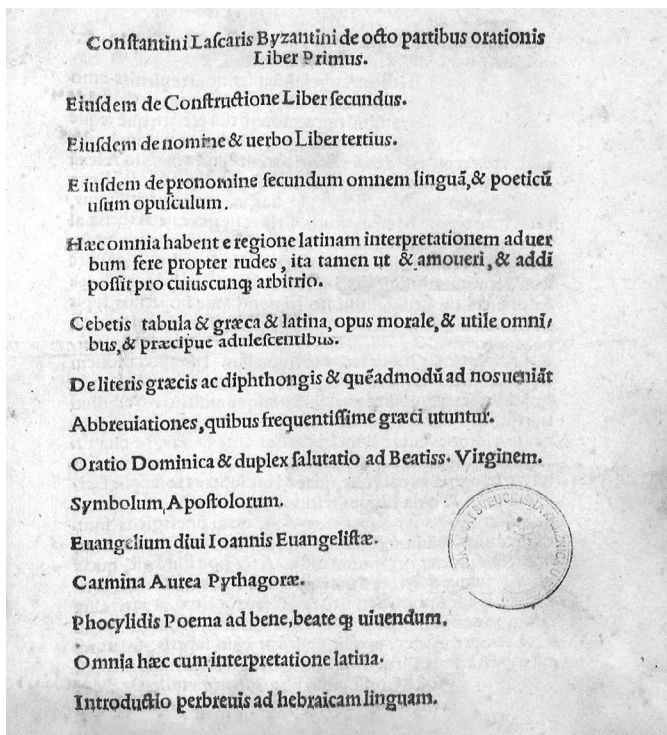

Slika 3. Autografi Gian Pietra, Carla, Virginije, Camilla i Massiliana De Franceschija (Fotografija: Anita Marin)

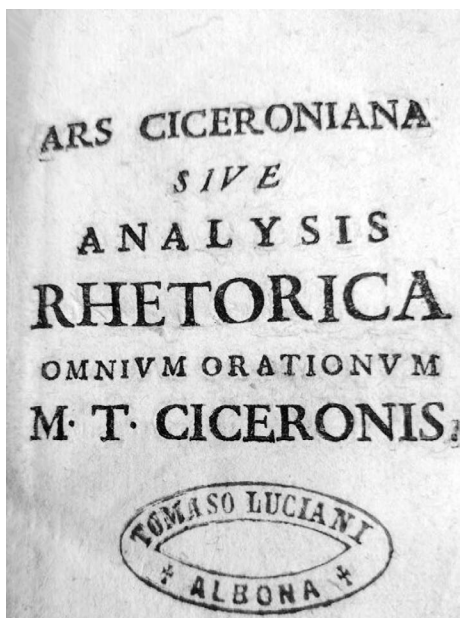
U knjižnici se nalaze vrijedne knjige iz 16., 17. i 18. stoljeća. Najstarija knjiga potječe iz 1503., izdanje poznatog venecijanskog tiskara Alda Manuzija (Aldus Manutius) (Lowry 2004), *Constantini Lascaris Byzantini De octo partibus orationis liber primus*⁹ (Slika 4.). Iz 1504. je knjiga Pietra Summonita *Arcadia del Sannazaro tutta fornita et tratta emendatissima dal suo originale*¹⁰ objavljena u Napulju, a iz 1506. *Statuta Bassanensa* objavljena u Veneciji. Ostale knjige objavljene su od 1550. godine nadalje. Vrijedno je spomenuti sveukupna djela Niccole

⁹ Laskaris, Kōnstantinos. *Constantini Lascaris Byzantini De octo partibus orationis liber primus*. Venezia: Aldus Manutius Ro. Angelo Gabrieli Patritio, [1503].

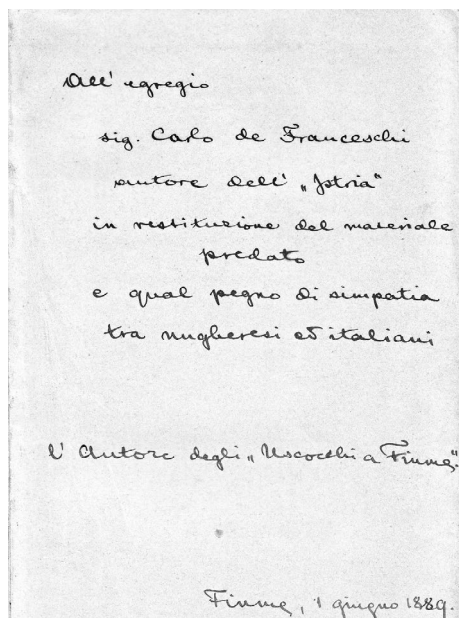
¹⁰ Sannazaro, Jacopo. *Arcadia del Sannazaro tutta fornita et tratta emendatissima dal suo originale*. Impressa in Napoli: per maestro Sigismundo Mayr, 1504.

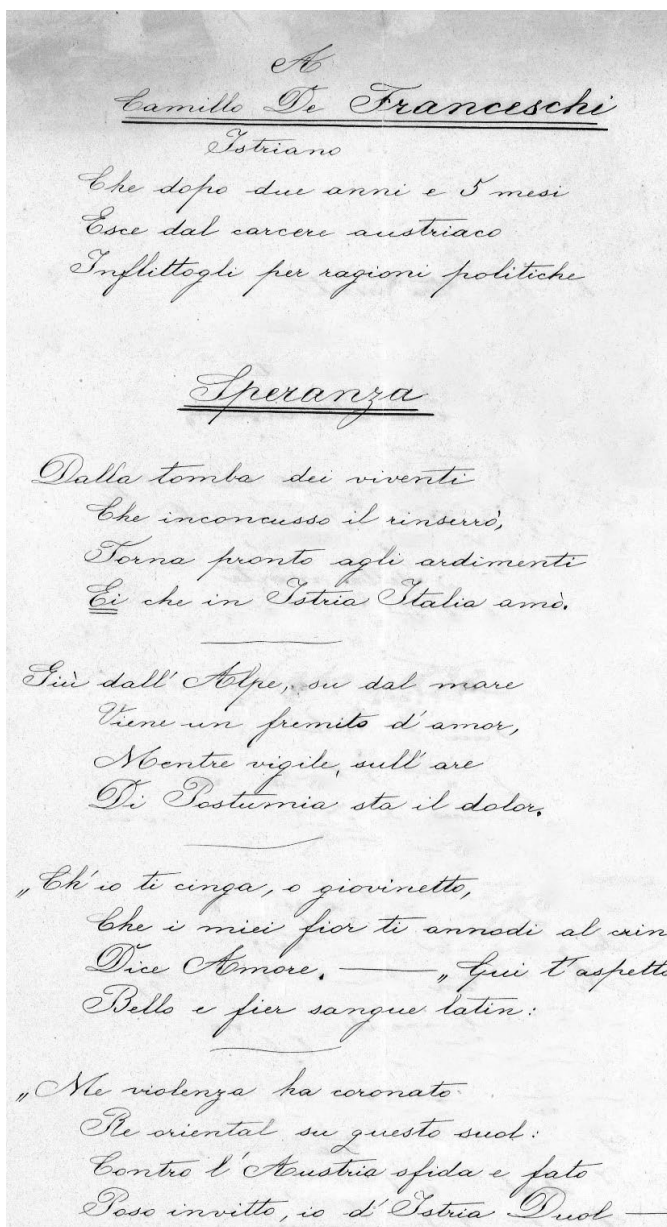
Slika 4. Najstarija knjiga u zbirci: Constantini Lascaris Byzantini De octo partibus orationis liber primus ... Venezia: Aldus Manutius Ro. Angelo Gabrieli Patrio, [1503]. (Fotografija: Anita Marin)

Slika 5. Ex libris Tomasa Lucianija iz Labina (Fotografija: Anita Marin)

Slika 6. Posveta Aládara Festa (Fotografija: Anita Marin)

Slika 7. Pjesma Giuseppine Martinuzzi posvećena Carlu De Franceschiju
(Fotografija: Anita Marin)

Machiavellija iz 1550¹¹ i stihove Francesca Petrarce iz 1553. godine.¹²

¹¹ Machiavelli, Niccolò. Tutte le opere di Nicolo Machiavelli cittadino et secretario Fiorentino, divise in V parti et di nuovo con somma accuratezza ristampate. [S. n.]: [s. n.], MDL [1550].

¹² Petrarca, Francesco. Il Petrarcha col commento di m. Sebastiano Fausto da Longiano, con rimario et epiteti in ordine d'alphabeto. Stampato in Vinegia: a San Moyse, al segno dell'angelo Raphael, per Francesco di Alessandro Bindoni, e Mapheo Pasini, compagni, 1532.

Po otisnutim *ex libris*ima na naslovnim stranicama vidi se da se u zbirci nalaze i knjige iz drugih privatnih knjižnica, pretežito istaknutijih talijanskih Istrana i proučavatelja starina, kao npr. publicista i političara Tomasa Luciana iz Labina (Slika 5), odvjetnika i političara Antonija Scampicchia, povjesničara Pietra Kandlera i dr.

U knjigama se nalaze i brojne posvete članovima obitelji De Franceschi čije značenje posebno raste kada je riječ o posvetama poznatih autora (Vinaj 2012b, 128), primjerice, Pietra Kandlera ili posveta mađarskog povjesničara Aládara Festa koji je radio kao profesor povijesti i direktor gimnazije u Rijeci (Lokalpatrioti Rijeka 2022) (Slika 6).

Posvete članovima obitelji, *ex libris* članova obitelji ili prijašnjih vlasnika, vrijedna bibliofilska izdanja, uvezi, ukrasi, bilješke i slično karakteristike su svih knjižnih zbirki poznatih obitelji iz prošlosti. Sadržaj zbirki nikako ne može biti isključen iz konteksta ukoričenja, zapisa na marginama i umjetničkog uveza te su sve njezine dimenzije – materijalna, sadržajna i kontekstualna – kako navodi Marina Vinaj, potpuno ravnopravne i pridonose njezinoj vrijednosti (Vinaj 2012a, 7).

Treba također, nadalje, reći da je među knjigama u kutijama pronađena i brojna rukopisna građa obitelji, tekstovi na pergameni, osobni dokumenti, bilježnice, računi, razglednice, plakati, proglasi, posjetnica Camilla De Franceschija dok je radio u Gradskoj knjižnici u Trstu, ali i drugih osoba iz tog vremena (Francesca Basiliya, Dott. Antonija Suttora iz Trsta), rukom pisane pjesme Giuseppine Martinuzzi (jedna je patriotska pjesma posvećena Camillu De Franceschiju), Silvija Benca, pisma Gabriela D'Annunzija, Tomasa Lucianija i drugih, prigodnice, novine, isječci iz novina i drugo (Slika 7).

Zbog svog burnog životnog puta, neprimjerenog skladištenja i čuvanja dosta je građe oštećeno, vide se tragovi djelovanja insekata na papiru, mačjih šapa, stranice su izbljedjele i uvrnute zbog vlage ili su slijepljene (Slika 8).

Slika 8. Slijepljene stranice (Fotografija: Anita Marin)

4. Od uspomena do kataloga

Carlo De Franceschi je puno pisao. Bibliografija njegovih djela objavljena je 1928. u časopisu *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria*. (Istarska enciklopedija 2020). Poseban otisak članka nalazi se u zbirci (PDF 0.230) (De Franceschi, Carlo 1929). U autobiografskom djelu *Memorie autobiografiche* koju je za tisak 1926. priredio njegov sin Camillo, a na hrvatski jezik prevedeno je 1989. (De Franceschi, Carlo 1989), u drugom pismu pisanom u Pazinu 28. travnja 1883. navodi:

„Za vrijeme gimnazijskih dana sâm sam čitao djela Metastasija, Petrarke, Tassa, Ariosta i Bernija, **našavši ih u obitelji**,¹³ i naučio sam skandirati talijanske stihove.“ (De Franceschi, Carlo 1989, 38)

Spomenuti autori doista su i pronađeni u zbirci: dva djela Pietra Metastasija, treći dio njegovih objavljenih posthumnih djela (PDF 1.273) (Metastasio 1795) i pisma (PDF 0.079) (Metastasio 1876), tri djela Francesca Petrarce (PDF 1.239; PDF 1.008; PDF 0.170) (Petrarca 1532, 1732, 1874) i dva djela o Petrarci tršćanskih povjesničara Attilija Hortisa i Domenica Rossettija (PDF 0.143, PDF 0.127) (Hortis, 1875; Rossetti 1826), po jedno djelo Torquata Tassa (PDF 0.996) (Tasso 1704), Lodovica Ariosta (PDF 1.246) (Ariosto 1772) i jedna kompilacija različitih autora u kojoj se nalaze radovi Ariosta, Bernija, Bernarda i Tarquata Tassa (PDF 0.794sv2) (Antologia 1858).

U svojoj kući u Gologoricu Carlo De Franceschi čitao je i poeziju talijanskih književnika Iacopa Vittorellija i Alessandra Manzoniya:

„(...) U to je doba slovio Vittorelli, od kojega sam prepisao i napamet naučio veliki dio njegovih anakreontskih pjesama; isto tako **u Gorici**¹⁴ po prvi put pročitah Manzoniyeve Svete himne.“ (De Franceschi, Carlo 1989, 39)

U zbirci nisu pronađena Vittorellijeva djela ni *Svete himne (Inni Sacri)* već samo knjiga o Manzoniyevu životu autora Giulia Carcana (PDF 0.124) (Carcano 1873).

Nadalje, u istom tom pismu nalazi se i citat:

„(...) Tom prilikom u sudu su me predstavili odvjetniku doktoru Pietru Kandleru. Dugo smo razgovarali o povijesnim stvarima Istre o kojima su Domenico Rosseti i Pietro Stancovich [Petar Stanković] izdavali publikacije što sam ih s velikim zanimanjem čitao.“ (De Franceschi, Carlo 1989, 42)

Pravnici Domenico Rosseti i Pietro Kandler, te svećenik Pietro Stancovich, bili su veliki zaljubljenici u istarsku prošlost koju su istraživali i o tome puno pisali, kao i Carlo De Franceschi. Stoga nije čudno da su ti autori poprilično zastupljeni u ovoj zbirci, a neka su djela i pokloni autora što se vidi po autografima na naslovnim stranicama. Rosseti je zastupljen sa šest djela (PDF 1.209; PDF 1.174, PDF 0.972; PDF 1.213; PDF 0.127; PDF 1.208) (Rossetti

¹³ Istaknule autorice.

¹⁴ Istaknule autorice.

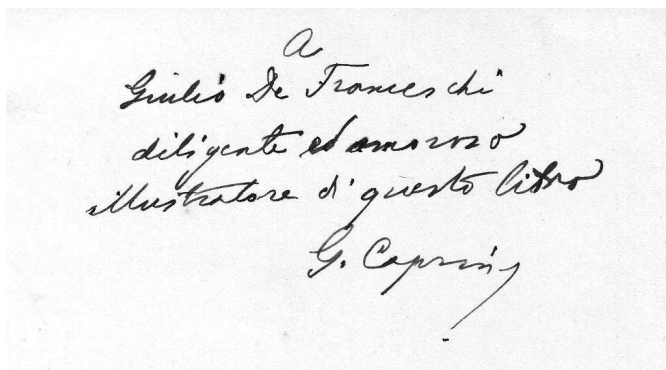
1814, 1816, 1818a, 1818b, 1826, 1874), Stanković s tri (PDF 0.778, PDF 0.533, PDF 0.432) (Stanković 1820, 1840, 1841), a Kandler je samostalno autor u dvadeset i četiri knjige (PDF 0.524, PDF 0.728, PDF 0.406, PDF 0.588, PDF 0.646, ...) (Kandler 1844a, [1844]b, [1844]c, 1845, 1847, ...), u jednoj knjizi je suautor (PDF 0.929) (Kandler i Sforzi 1848), u dvije knjige je drugi autor (PDF 0.729, PDF 0.304) (Turini 1860; Scussa 1863), u tri autor uvoda (PDF 0.378sv1; PDF 0.553; PDF 0.285) (Statuti 1846; Omaggio 1858; Raccolta 1861) i u dvije urednik (PDF 0.605; PDF 1.198) (Statuti 1849; Per la esaltazione...1860).

U petom pismu Carlo spominje i prvi istarski zbornik koji je, također, dio zbirke (PDF 0.431) (Il Preludio 1848):

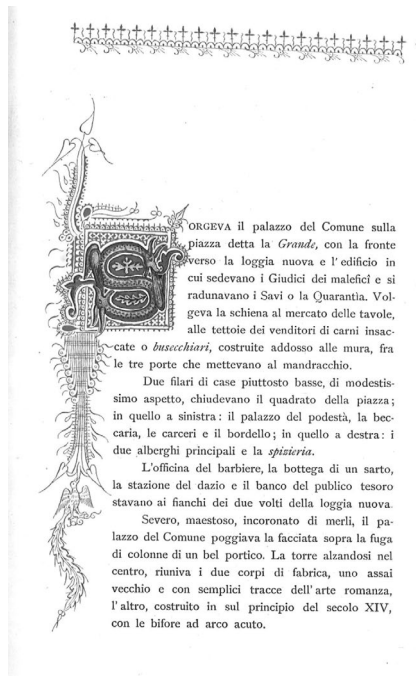
„U siječnju 1848, na inicijativu Michelea Fachinettija, izašao je u Veneciji, u lijepoj tipografskoj opremi, prvi istarski zbornik, pod naslovom *Il Preludio* (Preludij), u kojem su dali priloge, u stihu i prozi, najodličniji umovi pokrajine među kojima, osim sastavljača, bijahu Giovanni Antonio Canciani, Vincenzo de Castro, Francesco Combi, Nazario Gallo, Tomaso Luciani, Antonio Madonizza, Giovanni Tagliapietra, Zaccaria Maver i drugi.“ (De Franceschi, Carlo 1989, 59)

U cijeloj zbirci članovi obitelji zastupljeni su s dva samostalna djela Carla De Franceschija (PDF 0.230, PDF 0.321) (De Franceschi 1929, 1935) i jednim njegovim djelom u suautorstvu (PDF 0.324) (Nella translazione 1923), s dvadeset i pet djela Camilla De Franceschija (PDF 0.151, PDF 0.712, PDF 0.516, PDF 0.346, PDF...) (De Franceschi, Camillo 1900, 1904, 1905, 1907, 1908, ...) i jednom fašističkom brošurou čiji je predgovor napisao Italo De Franceschi, brat Camilla i Giulia (PDF 1.280) (Norme 1935).

Giulio De Franceschi, slikar i grafičar, studirao je na umjetničkoj akademiji u Veneciji (1874. – 1882.) istaknuvši se radovima umjetničko-povijesne tematike (Istarska enciklopedija 2020). Nakon povratka u Istru 1889. najprije je radio kao ilustrator knjiga pisca, novinara i publicista Giuseppea Caprina. U zbirci se nalazi šest Caprinovih djela. Pet njih (PDF 0.383, PDF 0.744) (Caprin 1901; 1895) sadrži Giulijeve ilustracije od kojih tri (PDF 1.062, PDF 1.086, PDF 0.450) (Caprin 1889; 1890; 1897) sadrže posvetu autora ilustratoru. Na knjizi *Il trecento a Trieste* navodi se na poleđini naslovne stranice: „Tutti i disegni e le copie delle miniature sono di Giulio De Franceschi“ (Svi crteži i kopije minijatura Giulija De Franceschija, prev. aut.) (Slika 9, 10 i 11). Giulio je ilustrirao i knjige svoga oca Carla i brata Camilla (Istarska enciklopedija 2020).

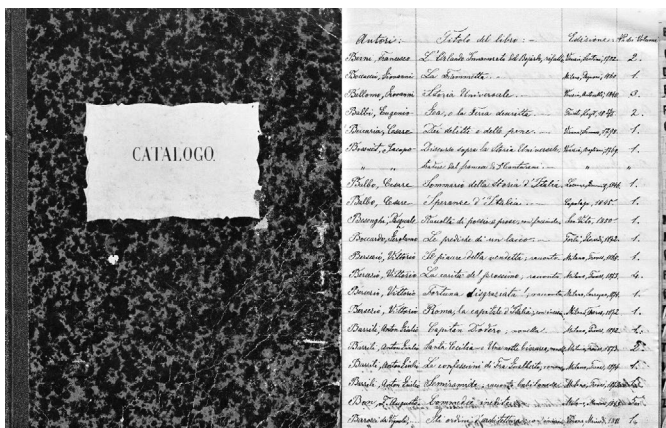

Slika 9. Posveta Giuseppea Caprina (Fotografija: Anita Marin)

Slika 10 i 11. Ilustracija i minijatura Giulija De Franceschija u knjizi *Il trecento a Trieste*. Trieste, 1897. (Fotografija: Anita Marin)

Među građom je pronađen i katalog knjižnice koji je napravio Carlo De Franceschi u Pazinu 1876. godine. U bilježnici koja ima označena početna slova abecede, što olakšava vođenje evidencije, rukom su popisana sva djela u knjižnici. Svaka jedinica sastoji se od prezimena i imena autora (*Autori*), naslova (*Titolo del libro*), podataka o mjestu izdanja, nakladniku, godini (*Edizione*) i broju svezaka (*N.o dei Volumi*). Na unutrašnjosti omota bilježnice, uz podatak C. De Franceschi, Pazino, 1876., navedeno je da se u katalogu nalazi 1000 svezaka, a na omotu je otisnuto „Catalogo“ iz čega proizlazi da su takve bilježnice prodavane baš za sistematične popise knjiga ili nečeg drugog (Slika 12).

Slika 12. Katalog knjižnice De Franceschi iz 1876. godine (Fotografija: Anita Marin)

Takvo pomno bilježenje inventara knjižnice odaje vrijednost i značaj knjiga u životu dobrostojećih obitelji. Vidljivo je da su tretirane s poštovanjem, kao prava obiteljska dragocjenost. Dobrostojeće obitelji nerijetko su imale i svoje knjižničare koji su im popisivali naslove i izrađivali kataloge. Tako je, primjerice, trogirski obitelj Garagnin-Fanfogna, nastojeći pratiti europska kretanja, osuvremenjivala svoj knjižni fond novim naslovima, ali i dala izraditi katalog (Cega 1996, 135), kojem je tijekom godina pridodan i veći broj abecednih i stručnih kataloga (Celio Cega 1996, 135–137). Rukopisni katalog, i to još iz 1662. godine, imala je i knjižnica obitelji Zrinskih (Zrinski 1662) u kojoj osobna knjižnica Nikole Zrinskoga čini više od 3/4 cjelokupnog fonda Zriniane (Kosić 2014, 14). U Muzeju Slavonije Osijek čuvaju se pak inventarne knjige i rukopisni stručni katalog obitelji Prandau-Normann u 12 svezaka za koji je najzaslužniji Rudolf I. Normann. Stručno i pedantno vođenje dokumentacije pratila je i izrada kataloških listića te stavljanje oznaka signature u gornji lijevi kut unutrašnjih prednjih korica (Vinaj 2012b, 128). I u zbirci Pejačević nalazi se dragocjen *Katalog popisanih knjiga obitelji Pejačević* iz 1935. godine (Bošnjaković 2012, 137), dok u zbirci obitelji Bombelles on nije pronađen (Lazar 2012, 155).

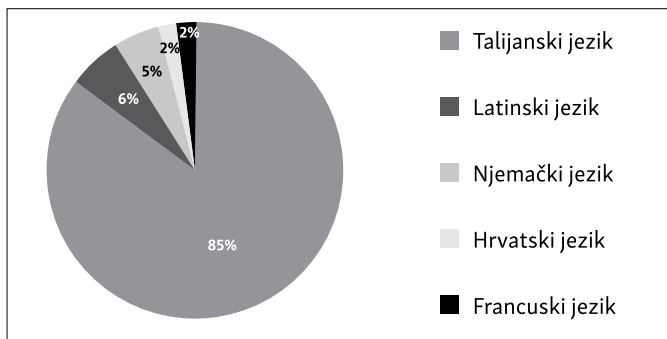
5. Kvantitativna, jezična i sadržajna analiza građe

Kao što je već spomenuto, zbirka De Franceschi ukupno sadrži 2396 jedinica građe. Serijskih je publikacija 58, a monografskih 2338 od kojih je 419 posebnih otisaka. Kao što je navedeno, najstarija knjiga datira iz 1503. godine. Statističkom analizom građe ustanovljeno je kako se u zbirci nalaze 23 knjige izdane u 16. stoljeću, 41 knjiga u 17. stoljeću, te 225 knjiga u 18. stoljeću. Najviše je knjiga u zbirci zastupljeno u razdoblju od 1801. do 1900. godine – njih 1128 – i u prvoj polovici 20. stoljeća, zaključno s 1944. godinom, njih 921.

Najzastupljeniji autori, bilo da su samostalno napisali djela ili su suautori, prevoditelji, autori uvoda ili se o njima u djelu piše, većinom su povjesničari: Pietro Kandler (53), Niccolò Tommaseo (46), Attilio Hortis (38), Camillo De Franceschi (27), Giovanni Quarantotto (25), Bernardo Benussi (23), Carlo Marchesetti (22), Tomaso Luciani (16), Petar Stanković (13) i dr. U zbirci se nalazi 426 knjiga tematski povezanih uz Jadransko more, 29 je prigodnica, od kojih je čak 26 posvećeno Niccolu Tommaseu.

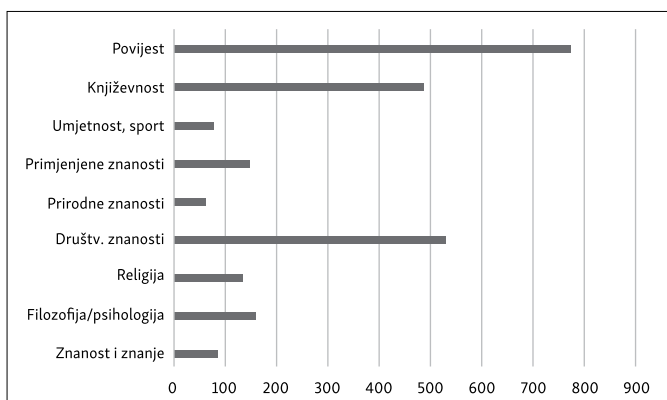
Na Odsjeku retrospektivne nacionalne bibliografije nužno je bilo u procesu rada identificirati knjige koje su dio zbirke Croatica prema *Kriterijima za odabir građe u nacionalne bibliografije* (Hrvatske nacionalne bibliografije, n. d.). Tako unutar zbirke De Franceschi pronalazimo 826 knjiga koje pripadaju u nacionalnu bibliografiju Croatica. Od tih 826 knjiga prema predmetnom kriteriju uvršteno je njih 285.

Napravljena je i jezična te sadržajna analiza zbirke. Što se tiče jezične analize među serijskim publikacijama pronalazimo njih 50 na talijanskom jeziku, 3 na njemačkom, 2 na srpskom, 1 na latinskom, 1 dvojezičnu (na talijanskom i na latinskom), te samo 1 serijsku publikaciju na hrvatskom jeziku. Monografskih publikacija najviše je na talijanskom jeziku (2041), slijedi latinski (136), njemački (114), te hrvatski i francuski jezik (50) (Slika 13) pri čemu treba uzeti u obzir da su neke knjige višejezične. Među višejezičnim knjigama najviše ih je na talijanskom i latinskom (42), zatim slijedi talijanski i njemački, ali u daleko manjem broju (14), a gotovo je podjednak broj knjiga s francuskim i hrvatskim jezikom, hrvatskim i talijanskim te francuskim i talijanskim jezikom (4) i knjiga s njemačkim i latinskim jezikom (3). Po jedna je knjiga trojezična u kombinaciji jezika talijanski-latinski-francuski, engleski-latinski-talijanski i furlanski-talijanski-njemački.

Slika 13. Zastupljenost jezika u zbirci De Franceschi (Izradila: Martina Jurišić)

Jezična ponuda neke baštinske knjižnice svjedoči o vremenskom dobu i geografskom podrijetlu neke obitelji. Stoga, kao što u zbirci istarske obitelji De Franceschi dominira talijanski jezik, tako na sjeveru Hrvatske i Slavoniji, području koje je stoljećima bilo pod utjecajem Austrije, ali i Ugarske, dominiraju knjige na njemačkom jeziku (Vinaj 2012a, 80; Bošnjaković 2012, 146). U fondu obitelji Zrinski, čiji je katalog sastavljen 1662. godine, dominira latinski (Kosić 2012, 51), koji je tada bio jezik znanosti i službeni jezik mnogih država, a u Hrvatskoj sve do polovice 19. stoljeća. Jezična ponuda, međutim, ukazuje i na činjenicu da su vlasnici takvih obiteljskih knjižnica obično pripadnici viših društvenih slojeva, koji su bili obrazovani i govorili nekoliko europskih jezika, cijenili umjetnost, a pritom su neki među njima i stvarali umjetnička djela, kao što su pripadnici obitelji Pejačević (dakako, ponajprije Dora Pejačević, prva moderna hrvatska skladateljica) ili pak stručna i znanstvena djela, kao što su to činili, primjerice, članovi obitelji Carla i Camilla De Franceschija. Što se tiče sadržajne analize, ustanovljeno je da su najzastupljenije knjige koje se bave povijesnom tematikom (776), a slijede ih knjige usmjerene na društvene znanosti, uglavnom ekonomiju i trgovinu (530). Književnost je treća po zastupljenosti (489), a zatim filozofija i psihologija (159). Primijenjene znanosti, medicina, tehnika i tehnologija pete su po redu (148), vjerski sadržaj je zastupljen sa 135 knjiga, a kategorija znanost i znanje, organizacija, informacije, dokumentacija, knjižničarstvo, institucije i publikacije s 84 knjige. Posljednja dva mjesta zauzimaju knjige posvećene umjetnosti, razonodi i sportu (78) te matematici i prirodnim znanostima (63) (Slika 14). Navedena sadržajna analiza upućuje na poznate preferencije obitelji De Franceschi, a to su uglavnom bile povijest i književnost, iako su, kao što možemo vidjeti, predmet njihova inte-

Slika 14. Sadržajna analiza zbirke De Franceschi (Izradila: Martina Jurišić)

resa bile i ekonomija i trgovina. U, možemo reći da je građa zapravo dosta šarolika, što je karakteristika gotovo svih poznatih obiteljskih zbirki. Dakako, struka koja dominira, a što smo mogli vidjeti i na primjeru obitelji De Franceschi, obično govori o interesima i području djelovanja članova obitelji. Tako se, primjerice, u Zriniani tematski izdvajaju tri skupine knjiga: djela o umijeću ratovanja, političkoj teoriji i suvremena talijanska poezija (Kosić 2012, 51). U zbirka Prandau-Normann, Bombelles i Pejačević tematski prevladava lijepa književnost (Vinaj 2012a, 80, 94; Lazar 2012, 158). Dodajmo i to da su specifičnost zbirke Prandau-Normann, kao i kod Zrinskih, bile publikacije o vojništvu (časnički časopisi, vojni udžbenici, pregledi i analize bitaka, priručnici o dresuri konja...) (Vinaj 2012a, 68). Također, tu je i bogata notna i kazališna, većinom rukopisna, glazbena zbirka (Vinaj 2012b, 127). Vrijedna muzička građa nalazi se i u obitelji Bombelles i Pejačević (Lazar 2012, 159; Vinaj 2012a, 94), dok se u Zbirci De Franceschi nalazi samo 7 knjiga o glazbi iz čega je očito da ona nije bila u njihovu fokusu.

5. Zaključak

Knjižnice u svojim prostorima i spremištima čuvaju znanja za buduće naraštaje; to su mjesta gdje ponekad knjige bivaju otkrivene i iznova vrednovane. Tako je u NSK pohranjena građa Zbirke De Franceschi, više od dva stoljeća skupljana, pretežito od strane povjesničara Carla i Camilla De Franceschija. Ona, srećom, nije uništena u Drugom svjetskom ratu već je pronađena razbacana u njihovoj kući. Građa je skupljena i vjerojatno 1949. godine donesena u NSK gdje je stajala desetljećima neprepoznata kao vrijedno kulturno dobro. Pojediniosti o tome kako je zbirka dospjela u NSK nisu u potpunosti rekonstruirane, no važno je da je na koncu građa identificirana i da je njezin veći dio obrađen s ciljem očuvanja jedinstvenosti zbirke sastavljene od raznolike građe, knjiga, novina, dokumentacije, rukopisa, plakata, korespondencije (privatne i znanstvene) obitelji De Franceschi.

Obitelj De Franceschi je, naime, kao svaka imućna i obrazovana obitelj, posjedovala doista bogatu knjižnicu koja nije bila samo ukras i svjedočanstvo društvenog statusa nego i izvor informacija i znanja. Njezin knjižni fond svjedoči o čitateljskim preferencijama i ukusu članova obitelji, poslu kojim su se bavili, stupnju obrazovanja i sl. U zbirci se nalaze i vrijedna bibliofilska izdanja, posebice ona iz 16. stoljeća. Važan su dio u knjigama raznorazni *ex librisi*, posvete i autografi, kao i bilješke na stranicama. Također su zanimljivi uvezi i likovna oblikovanja knjiga, minijature i ilustracije, kao i prilozi na tablama i geografske karte, što sve zajedno građu pretvara u vrijednu povijesnu i kulturološku zbirku. Zbirka je posebno zanimljiva povjesničarima i istraživačima povijesne, političke, socijalne i kulturne slike Istre prošlih vremena, naročito 19. i početka 20. stoljeća, no i svima zainteresiranima za proučavanje i razumijevanje tog kraja, za istraživanje povijesti obitelji De Franceschi, njezinih kulturnih i gospodarskih prilika, ali i povijesti pisane baštine. Sačuvana knjižna baština neprocjenjive je vrijednosti, te je, unatoč svim poteškoćama, konačno većim dijelom obrađena i dostupna korisnicima.

Njezina stručna obrada i zaštita počela je tek početkom 21. stoljeća te je obrađeno 2396 publikacija. Metapodaci su dostupni korisnicima u knjižničnom katalogu NSK, a građa se može koristiti za čitanje i proučavanje unutar prostora knjižnice. U zbirci se, kao što je već više puta istaknuto, nalazi 58 serijskih publikacija i 2338 knjiga, većinom povijesne tematike, na talijanskom jeziku. Slijedi još obrada bogate rukopisne baštine čime bi se Zbirka De Franceschi kompletirala te postala dostupna svim zainteresiranima korisnicima.

Prilog 1.

Izveštaj Ferdinanda Hauptmanna o arhivima Gola Gorica kod Pazina

Izveštaj o arhivima. Gola Gorica kod Pazina

U selu Gola Gorica (12 km od Pazina) narodna milicija se prema jednoj vijesti, bila naoružala historijskim sabljama. Očevidom je utvrđeno, iako prekasno, da je narodna milicija stanovala u obiteljskoj ladanjskoj kući porodice De Franceschi. Ta je porodica poznata, jer je kroz, dvije generacije dala dobre istarske historike. Carlo (+) i njegov sin Camilo (70-godišnjak) uz Benussija za historiju Istre su najzaslužniji. Camillo, sadanji vlasnik pomenute kuće, bio je direktor biblioteke u Puli, a sada se nalazi negdje u Italiji. Njegova je kuća stoga sekvestrirana i stavljena pod skrb Uprave narodnih dobara za Istru.

1943. godine onamo je bila prebačena zbog bombardiranja partizanska bolnica iz Pazina, a po nadiranjju Nijemaca kuća nije više mnogo uređivana, budući da vlasnici radi ratnih prilika nisu više mnogo dolazili na ljetovanje onamo. Po njemačkoj kapitulaciji služila je kuća kao stražarnica narodne milicije, a usto je bivši Kotarski NO Čepić iznio 4 kola raznih stvari.

Slučaj dakle sličan kao u dvorcu barunice Hütterot na otoku Sv. Andrije kod Rovinja – ispražnjena kuća, gdje usto nije ostavljen niti onakav mršavi popis odnesenih stvari kao u Rovinju a Kotarski NO Čepić je jedino popisao preostale stvari u kući, ali post festum.

Mene je kuća zanimala prije svega zbog bogate knjižnice i arhivskog materijala.

a) Knjižnica

Radovi Carla i Camilla obuhvaćaju kako historiju, tako arheologiju i umjetnost u Istri. Sređujući kaos u kući, sastavio sam ponovo biblioteku, u kojoj su sada združeni i svi naučni radovi spomenute dvojice.

Sama knjižnica je za istarska pitanja upravo uzorna. Odustao sam od svakog popisivanja knjiga, jer se mirne duše može tvrditi, da je knjižnica, što se tiče historiografskih pitanja Istre, kompletna.

Postoje časopisi za Istru i susjedne krajeve: Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, zatim Archeografo Triestino, Memorie storiche Forogiuliesi, Archivio Veneto itd. Velik je i broj pojedinih primjeraka najraznovrsnijih časopisa koje su De Franceschi sabirali obzirom na podatke o Istri. Istotako su novinski izresci, bilo da su ih oni sami pisali, ili tko drugi, zastupani u lijepom broju.

Uzorno je upravo uređena opsežna zbirka posebnih otisaka naučnih radova. Prema predmetu, koji obrađuju, sortirani po sistemu registra u kutije, tako da je vrlo lako naći specijaliziranu literaturu npr. za arheologiju, biografije Istrana, folklor i sl.

Nestručni dio knjižnice sadržava stara i nova izdanja Petrarce, Dantea, Tassa, uopće velik broj knjiga najraznovrsnijeg sadržaja (stara izdanja Macchiavelija, biblija, Mletačkih statuta...). Talijanska literatura također je bogato i lijepo zastupana.

b) Arhivalije

Rukopisi Carla i Camilla u priličnom su broju spašeni, makar su bili kojekuda razbacani. Bilo je premalo vremena, da se izluče objelodanjeni rukopisi od neobjelodanjenih, ali me i letimični pregled objelodanjenih zbog čestih izvornih priloga uvjerio o potrebi njihova čuvanja.

Dešava se na pr. da se pisac kod sastavljanja djela služio zapisima svojim i svojih predaka a da to štampano djelo u cijelosti naravno nije prenio. Spominjem samo Carla De Franceschija Gita a Cosgliaco. Informazioni che potranno servire di guida a chi imprendere esplorazioni archeologiche nell'Istria, ili zbirka biografija znamenitih Istrana, koju je skupio Pietro De Francesch prije 50-100 godina.

Na važnost istarskih putopisa (Gita a Colmo, Bogliuno, Rovigno) koji su također sačuvani, historika i arheologa, a napose za onoga, koji se zanima za socijalnu i kulturnu historiju, ne treba uopće posebno upozoriti.

Prijepisi i fotografije starih isprava mogu biti također od neprocjenjive vrijednosti, dok se ne stekne sigurnost, da je kroz ovo ratno i poratno vrijeme original ostao neoštećen. Plemička porodica De Franceschi boravi, prema nađenom materijalu, bar od početka XVII. stoljeća U Goloj Gorici. Uz skromni dvorac – ako se kuća može tako nazvati – posjedovala je u okolici nešto zemlje. Sačuvan je inventar iz početka XVII. stoljeća, koji pruža lijep uvid u te prilike. Računske knjige starijeg i mlađeg datuma, zatim popisi davanja sa područja Gole Gorice, bilo crkvi ili izravno gospoštiji, nastavljaju se u posljednje vrijeme u sačuvanoj privatnoj korespondenciji Carla i Camilla.

Premda je korespondencija bila svojedobno lijepo sređena, našao sam ju svu raštrkanu, tako da sam je tek površno mogao opet složiti.

Porad protokola i registara, koji su proizašli iz djelovanja porodice DeFranceschi u predjelu oko Gole Gorice, postoji i izvjestan broj arhivalija iz okolice Pazina, koji je vjerojatno zalutao u vlasništvo porodice zbog historiografskog oduševljenja njezinih dvaju predstavnika:

Protokoli okružnica pićanskog biskupa Aldrago Antonio de Piccardi (oko 1780.), Atti di nomine e investiture dai parroci della Contea di Pisino (1728. – 1776.), prijepis kronike venecijanske – istarske tzv. Barbara, zatim kronika Pule i okolice, koju je napisao 1726. neki pulski arcidakon, a osobito kompletni popis stanovništva grada Rovinja 1650. – 1736. bogat su nalaz.

Kao mala utjeha za uništeni urbar u pazinskom kaštelu pronašao sam ovdje urbar kaštela Momiano iz 1584/5 (A i B – 2 toma), a i potraga za glagoljicom pisanim blagom bila je po prvi put krunisana uspjehom. Poznato je da su Talijani glagoljicu trijebili u kamenu i na papiru. Dok se kamenih natpisa još ponešto i nađe, na papiru je glagoljica vrlo rijetka.

Za crkvu u Humu (Colmo) nađena je sada matična knjiga iz polovice XVII. st. pisana velikim dijelom u glagoljici, a istotako za bratovštinu crkve sv. Roka kod Huma.

Zbirka od isprava (Pergamena većim dijelom), rotula, papinskih bula... od godine 1201. dalje za razne istarske gradove upotpunjuje nalaz u Goloj Gorici.

Zagreb, dne 12. VIII. 1945.

F. Hauptmann

Literatura

- Bertoša, Miroslav. 1985. *Etos i etnos zavičaja*. Pula [etc.]: Čakavski sabor [etc.].
- Bertoša, Miroslav. 1989. Uvod u *Uspomene*, Carlo De Franceschi, 9–30. Pula [etc.]: Čakavski sabor [etc.].
- Blažanović, Stjepan. 1983. *Knjižnica obitelji Brlić*. Slavonski Brod: Samoupravna interesna zajednica kulture općine.
- Bošnjaković, Renata. 2012. „Knjižnica obitelji Pejačević u Našicama i njezina muzealizacija.“ *Muzeologija*, 48/49: 133–148. <https://hrcak.srce.hr/111795>.
- Celio Cega, Fani. 1996. „Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29: 129–137.
- De Franceschi, Camillo. 1964. „Storia documentata della contea di Pisino.“ *Atti e memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria* 10–12: 1–516.
- De Franceschi, Carlo. 1989. *Uspomene*. Pula [etc.]: Čakavski sabor [etc.].
- Državni arhiv u Pazinu. n. d. „Obitelj De Franceschi.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <https://hais.arhiv.hr/HDA/trazilica/arhivsko-gradivo/53181afb-2959-41f2-ae1b-c1a-011beba7f>.
- Državni arhiv u Rijeci. n. d. „Obitelj De Franceschi iz Gologorice.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <https://hais.arhiv.hr/HDA/trazilica/arhivsko-gradivo/554274ea-52b0-47e3-a76e-b6f5f4322a45>.
- Državni arhiv u Rijeci. n. d. „Obitelj de Franceschi iz Šegeta.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <https://hais.arhiv.hr/HDA/trazilica/obavijesna-pomagala/8b71115f-4a81-4a2b-9387-1998ba9bf371>.
- Hrvatski biografski leksikon*. 2020. s. v. „De Franceschi.“ Pristupljeno 5. listopada 2022. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4456>.
- Hrvatski biografski leksikon*. 2020. s. v. „De Franceschi, Camillo.“ Pristupljeno 5. listopada 2022. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4457>.
- Hrvatska enciklopedija*. 2021. s. v. „Bibliofilija.“ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 25. travnja 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7456>.
- Hrvatska enciklopedija*. 2021. s. v. „Tomašić, Nikola.“ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 13. prosinca 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61682>.

- Hrvatske nacionalne bibliografije*. n. d. „Kriteriji za odabir građe u Hrvatske nacionalne bibliografije.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <http://bibliografija.nsk.hr/dokumenti/Kriteriji-za-odabir-grade-u-Hrvatske-nacionalne-bibliografije.pdf>.
- Istarska enciklopedija*. 2020. s. v. „Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria.“ Pristupljeno 25. travnja 2022. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=124>.
- Istarska enciklopedija*. 2020. s. v. „De Franceschi.“ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 25. travnja 2022. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=671>.
- Istarska enciklopedija*. 2020. s. v. „De Franceschi, Giulio.“ Pristupljeno 25. travnja 2022. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=675>.
- Istarska enciklopedija*. 2020. s. v. „Pićanska biskupija.“ Pristupljeno 12. prosinca 2022. <https://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2083>.
- Istarska enciklopedija*. 2020. s. v. „Società Istriana di Archeologia e Storia Patria.“ Pristupljeno 25. travnja 2022. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2537>.
- Istrapedia: istarska internetska enciklopedija*. 2019. „De Franceschi, Carlo (mlađi).“ Pristupljeno 5. listopada 2022. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3001/de-franceschi-carlo-mladi>.
- Jelinčić, Jakov. 1977. „Korespondencija Giovanni Kobler-Carlo de Franceschi.“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 21: 181–196. <https://hrcak.srce.hr/clanak/187555>.
- Jelinčić, Jakov. 1978. „Korespondencija Giovanni Kobler-Carlo de Franceschi: (II dio).“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 22: 37–57. <https://hrcak.srce.hr/clanak/187594>.
- Jelinčić, Jakov. 1981. „Korespondencija Giovanni Kobler-Carlo de Franceschi: (III dio i završetak).“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 24: 127–173. <https://hrcak.srce.hr/clanak/187638>.
- Kosić, Ivan. 2012. „Bibliotheca Zriniana.“ *Kaj* 45, 4/5: 51–79.
- Kosić, Ivan. 2014. *Bibliotheca Zriniana: katalog izložbe: u povodu 350. obljetnice smrti Nikole*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.
- Krota, Ines. 1990. *Inventar arhivskog fonda Obitelji Defranceschi (De Franceschi) iz Gologorice 1610/1934*. Rijeka: Historijski arhiv Rijeka. Pristupljeno 6. listopada 2022. <https://hais.arhiv.hr/HDA/trazilica/obavijesna-pomagala/97447fcd-5f3a-406d-bbed-e402670a5be6>.
- Lazar, Željka. 2012. „Zbirka knjiga obitelji Bombelles.“ *Muzeologija* 48/49: 149–160. <https://hrcak.srce.hr/111796>.

- Leideck, Markus. 2015. „Izvjestaji Ferdinanda Hauptmanna o stanju arhiva na području Istre i Rijeke Oblasnomu narodnomu odboru za Istru.“ *Arhivski vjesnik* 58, no. 1. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=234288.
- Lokalpatrioti Rijeka. n. d. „Fest Aládar (Alfredo) (1855-1943) profesor.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <http://www.lokalpatrioti-rijeka.com/forum/viewtopic.php?f=98&t=1815>.
- Lowry, Martin. 2004. *Svijet Aldusa Manutiusa: poduzetništvo i učenjaštvo u renesansnoj Veneciji*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus; Lokve: Naklada Benja.
- Moussakova, Elissaveta i Dipchikova, Alexandra. 2004. „The role of the national library in preserving national written heritage.“ *International Journal Information Theories & Applications* 11, no. 3. <http://www.foibg.com/ijita/vol11/ijita11-3-p14.pdf>.
- Radić, Danka. 2012. „Uloga i prezentacija knjižne građe u Muzeju grada Trogira.“ *Muzeologija* 48/49: 198–208. <https://hrcak.srce.hr/clanak/164855>.
- Società di Minerva. n. d. „Camillo De Franceschi.“ Pristupljeno 25. travnja 2022. <https://www.societadiminerva.it/demo/camillo-de-franceschi/>.
- Sveučilišna knjižnica u Puli. n. d. „Zbirka starih knjiga i rukopisa.“ Pristupljeno 24. travnja 2022. <https://skpu.unipu.hr/zbirke/zbirka-starih-knjiga-i-rukopisa>.
- Tîrziman, Elena. 2020. „Library: its basic role in the protection and valorization of Written documentary heritage.“ *Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines* 7: 3–16. <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/467>.
- Tomečak, Branko. 2007. „Ostavštine i darovi u knjižničnom fondu NSK.“ U *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: 1607. - 2007.: u povodu 400. obljetnice*, uredio Aleksandar Stipčević, 35–46. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Vinaj, Marina. 2012a. *Knjižna zbirka Prandau-Normann kao muzeološki fenomen: doktorski rad*. Zagreb: M. Vinaj.
- Vinaj, Marina i Vujić, Žarka. 2012b. „Muzealnost knjižnice Prandau-Normann u Muzeju Slavonije Osijek.“ *Muzeologija* 48/49: 124–132. <https://hrcak.srce.hr/111794>.
- Zrinski, Nikola. 1662. *Catalogus omnium librorum bibliothecae Chaktorniensis*.

Izvori

- Antologia. 1858. *Antologia italiana: il Cinquecento*. Vienna: Presso l'I.r. direzione della vendita de' libri scolastici.
- Ariosto, Lodovico. 1772. *Orlando Furioso di M. Lodovico Ariosto: tomo IIII*. In Venezia: presso Antonio Zatta.
- Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*. 1884- . Poreč: Società istriana di archeologia e storia patria.
- Caprin, Giuseppe. 1889. *Marine istriane*. Trieste: G. Caprin.
- Caprin, Giuseppe. 1895. *Alpi giulie*. Trieste: Stabilimento Artistico Tipografico G. Caprin.
- Caprin, Giuseppe. 1890. *Lagune di Grado*. Trieste: Stabilimento art. tip. G. Caprin.
- Caprin, Giuseppe. 1897. *Il Trecento a Trieste : con illustrazioni policrome*. Trieste: Stab. art. tip. G. Caprin.
- Caprin, Giuseppe. 1901. *Il Teatro nuovo*. Trieste: F. H. Schimpff.
- Carcano, Giulio. 1873. *Vita di Alessandro Manzoni*. Milano: Fratelli Rechiedei.
- De Franceschi, Camillo. 1900. *I castelli della val d'Arsa*. Parenzo: [s. n.].
- De Franceschi, Camillo. 1904. *L'italianità di Pisino nei secoli decorsi*. [S. l.]: [s. n.].
- De Franceschi, Camillo. 1905. *Il comune polese e la signoria dei Castropola*. [S. l.]: [s. n.].
- De Franceschi, Camillo. 1907. *La popolazione di Pola*. [S. l.]: [s. n.].
- De Franceschi, Camillo. 1908. *Statuta Communis Albonae*. [S. l.]: [s. n.].
- De Franceschi, Carlo. 1929. *A Carlo De Franceschi*. [Poreč]: [s. n.].
- De Franceschi, Carlo. 1935. *Il certificato di eredita e di legato*. Trieste: Editoriale libreria.
- Hortis, Attilio. 1875. *Dante e il Petrarca*. Firenze: Tipografia editrice dell'Associazione. Il Preludio. [1848]. *Il Preludio: strenna Istriana: per l'anno 1848*. [Venezia]: [s. n.].
- Kandler, Pietro. 1844a. *Discorso in onore del dr. Domenico de Rossetti*. [Trieste]: [s. n.].
- Kandler, Pietro. [1844]b. *Traiberiana: 2*. [Trieste]: [s. n.].
- Kandler, Pietro. [1844]c. *Del vescovo di pedena Aldrago Antonio dei Piccardi*. [Trieste]: [s. n.].

- Kandler, Pietro. 1845. *Cenni al forestiero che visita Parenzo*. [Trieste]: [s. n.].
- Kandler, Pietro. 1847. *Pel fausto ingresso di Monsignore Illustrissimo e Reverendissimo D. Bartolomeo Legat, vescovo di Trieste e Capodistria*. Trieste: I. Papsch.
- Kandler, Pietro, i Sforzi, Giuseppe. [1848?]. *Esplorazioni di antichità nella città ed agro tergestino*. [S. l.]: [s. n.].
- Laskaris, Kōnstantinos. [1503]. *Constantini Lascaris Byzantini De octo partibus orationis liber primus: eiusdem de constructione liber secundus*. Venezia: Aldus Manutius Ro. Angelo Gabrieli Patritio.
- Machiavelli, Niccolò. 1550. *Tutte le opere di Nícolo Machiavelli cittadino et secretario Fiorentino, divise in V parti et di nuovo con somma accuratezza ristampate*. [S. n.]: [s. n.].
- Metastasio, Pietro. 1795. *Opere postume del sig. ab. Pietro Metastasio date alle luce dall'abate conte d'Ayala: tome 3*. In Vienna: nella stamperia Alberti.
- Metastasio, Pietro. 1876. *Alcune lettere inedite di Pietro Metastasio*. Trieste: Tipografia del Lloyd austro-ungarico.
- Nella translazione. 1923. *Nella translazione in patria delle ossa di Tomaso Luciani*. [S. l.]: Società nazionale per la storia del risorgimento italiano, Comitato regionale per la Venezia Giulia.
- Norme. [1935]. *Norme generali per i Prelittorali del G. u. F. di Trieste*. Trieste: Gruppo universitario fascista, anno XIII E. F.
- Omaggio. 1858. *Omaggio e pietà: per cura della Direzione dell'Asilo di carità per l'infanzia di Rovigno*. [Rovinj]: [s. n.].
- Per la esaltazione del consigliere municipale Stefano di Conti gentiluomo e patrizio alla somma delle cariche alla podestaria della alma città di Trieste pel triennio 1861-1864*. 1860. [S. l.]: [s. n.].
- Petrarca, Francesco. 1532. *Il Petrarca col commento di m. Sebastiano Fausto da Longiano, con rimario et epiteti in ordine d'alphabeto. Stampato in Vinegia: a San Moyse, al segno dell'angelo Raphael, per Francesco di Alessandro Bindoni, e Mapheo Pasini, compagni*.
- Petrarca, Francesco. 1732. *Le rime di m. Francesco Petrarca riscontrate con ottimi esemplari stampati, e con uno antichissimo testo a penna*. In Padova: presso Giuseppe Co-mino.
- Petrarca, Francesco. 1874. *Scritti inediti di Francesco Petrarca*. Trieste: Tipografia del Lloyd austro-ungarico.

- Raccolta. 1861. *Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste: esce in putate secondo argomenti*. Trieste: a spese del Comune.
- Rossetti, Domenico. 1814. *Il sogno di corvo*. [Trieste]: Imp. Reg. privilegiata Tipografia governiale.
- Rossetti, Domenico. 1816. *Discorso tenutosi nella sera del di 31 dicembre 1815 in generale adunanza dei socj del Gabinetto di Minerva*. In Venezia: Picotti.
- Rossetti, Domenico. 1818a. *Alla mnemosine del sig. Giuseppe Kreil*. In Trieste: dalla Tipografia del privilegiato Arrendatore delle pubbliche stampe Gaspare Weis.
- Rossetti, Domenico. 1818b. *Joh. Winckelmann's letzte Lebenswocheein*. Dresden: Waltherschenschhof-Buchhandlung.
- Rossetti, Domenico. 1826. *Edizione singolarissima del Canzoniere del Petrarca*. Trieste: Mare-nigh.
- Rossetti, Domenico. 1874. *Sette lettere inedite di argomento municipale scritte negli anni 1815-1819*. Trieste: Lloyd aust.-ung.
- Sannazzaro, Jacopo. 1504. *Arcadia del Sannazaro tutta fornita et tratta emendatissima dal suo originale*. Impressa in Napoli: per maestro Sigismundo Mayr.
- Scussa, Vincenzo. 1863. *Storia cronografica di Trieste dalla sua origine sino all'anno 1695. Cogli annali dal 1695 al 1848*, Pietro Kandler. Trieste: C. Coen.
- Stanković, Petar. 1820. *L'aratro-seminatore ossia metodo di piantare il grano arando memoria*. [S. l.]: [s. n.].
- Stanković, Petar. 1840. *Spolpoliva e macinocciolo ossia Molino oleario*. [Torino]: [s. n.].
- Stanković, Petar. 1841. *Torchioliva ossia Torchio oleario, domestico portatile*. [Firenze]: [s. n.].
- Statuti. 1846. *Statuti municipali della città di Parenzo nell'Istria: puntata 1. Tergestine: Direzione del Museo tergestino di antichità*.
- Statuti. 1849. *Statuti municipali del comune di Trieste: che portano in fronte l' anno 1150, editi a cura del Pietro Kandler*. [Trieste]: [s. n.].
- Tasso, Torquato. 1704. *El Goffredo del Tasso canta alla barcarola dal dottor Tomaso Mondini*. In Venetia: per Domenico Lovisa.
- Turini, Antonio. 1860. *Di Antonio Turini primo tipografo in Trieste e di Giovan Maria Petreuli detto Manarutta scrittore delle prime storie di Trieste date alle stampe. Lettera di P. Kandler al consigliere municipale Nicola Bottacin con documenti*. [S. l.]: [s. n.].

Abstract

The De Franceschi Family Collection at the National and University Library in Zagreb – research contributions

Purpose. The aim of this paper is to give the first insight into the valuable book collection of the De Franceschi family and to present years of work on its arrangement in the National and University Library in Zagreb (NSK), where it probably arrived in 1949 and remained unprocessed in storage until the beginning of this century.

Approach/methodology/design. In order to present the development and historical course of the collection, the authors used the historical-descriptive method, using all the works in which the collection and the De Franceschi family are mentioned. Quantitative results on the content, time period and theme of the collection were obtained with the statistical method, and to a lesser extent with the comparative method comparing the De Franceschi collection with similar family collections.

Findings. The creation of the collection and its life after World War II has been reconstructed. Processing and research revealed that the collection contains 58 serial and 2,338 monographic publications ranging from the period of 1503 to 1945. Most of the books had been published in the 19th and the first half of the 20th century with history as the predominant theme and were written in Italian. In addition to material characteristics, the bibliophilic aspects of the material are important, such as signatures of the family members and numerous dedications, which make the collection valuable from cultural and historical perspectives.

Originality/value. After more than 75 years of the material being stored in NSK repositories, the printed monographic and serial material were processed and offered to all those interested in its use and study in the library. There is still work to be done on arranging the manuscript material so that the collection is complete.

KEYWORDS: De Franceschi collection, De Franceschi family, Istria, literary heritage

Osnovne teorijsko-metodološke pretpostavke očuvanja legata u knjižnicama

Marijana Špoljarić Kizivat¹

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

mšpoljaric@gskos.hr

Damir Hasenay

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

dhasenay@ffos.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 29–52

UDK: 099.5:025.8

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Primljeno / Received: 14. 2. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 6. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3640

Sažetak

Cilj. Cilj je rada razrada teorijskog okvira očuvanja legata s posebnim osvrtom na specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama. Svrha je rada stvaranje teorijsko-metodološkog polazišta za daljnja istraživanja kojima će biti moguće dobiti sveobuhvatniji uvid u stanje očuvanja legata u knjižnicama u Republici Hrvatskoj.

Pristup/metodologija/dizajn. U radu je razrađen teorijski pregled najvažnijih tema u okviru problematike očuvanja legata u knjižnicama. Prikazan je pregled relevantne literature pri čemu je poseban fokus stavljen na razmatranja terminoloških i pravnih pitanja te problematiku očuvanja, obrade, organizacije i smještaja legata u knjižnicama kao i pitanja njihova vrednovanja i uporabe.

Rezultati. Na temelju teorijskih razmatranja dobiven je uvid u percepciju legata kao vrijednosti i za knjižnicu i za širu lokalnu zajednicu. Sveobuhvatno je definiran pojam legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta, a poseban naglasak stavljen je na moguće prepreke i probleme s kojima se susreću knjižničari u radu s ovim posebnim zbirkama. Razmatrana je problematika legata kroz različite aspekte upravljanja zaštitom što je rezultiralo definira-

¹ Rad je nastao na temelju doktorske disertacije Marijane Špoljarić Kizivat „Organizacija i očuvanje zbirke legata u knjižnicama“, obranjene na Sveučilištu u Zadru 18. lipnja 2020. pod mentorstvom prof. dr. sc. Damira Hasenaya i komentorstvom doc. dr. sc. Maje Krtalić.

njem sveobuhvatnog teorijskog okvira očuvanja legata u knjižnicama.

Ograničenja. Problematika legata, njihove organizacije i očuvanja u RH nije do sada sustavno istraživana. Prepreke u radu s legatima najčešće su vidljive kroz raspršene podatke o zbirkama i/ili nepostojanje evidencije baštinskih zbirki na nacionalnoj razini. Također je u velikoj mjeri prisutna i neobrađenost zbirki zbog nedostatka osoblja, financijskih i prostornih ograničenja, a što za rezultat ima nedostupnost građe za korisnike, te neprepoznatost legata kao vrijednosti na institucionalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Praktična primjena. Rad treba promatrati kao temeljni doprinos sustavnom promišljanju legata u knjižnicama, njihovoj organizaciji te očuvanju i prezentaciji u kontekstu kulturne baštine kao jednog osobito značajnog dijela kulturne baštine.

Originalnost/vrijednost. Mogući su različiti pristupi obradi, organizaciji, pohrani i dostupnosti legata u knjižnicama. U radu je prikazan teorijski okvir očuvanja legata i najvažniji podaci o njihovu upravljanju i organizaciji. Razrada teorijskog okvira očuvanja legata u knjižnicama predstavlja polazište za daljnje sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine. Pri tome se valja osobito usmjeriti na pitanja implementacije učinkovitih rješenja u knjižničnoj praksi.

KLJUČNE RIJEČI: legat(i), očuvanje legata, posebne zbirke, upravljanje legatima

1. Uvod u problematiku legata

Očuvanje legata složena je i višeslojna problematika koja predstavlja izazov za brojne informacijske (baštinske²) ustanove. Pristup toj problematici treba biti interdisciplinarni te nužno uključivati teorijska razmatranja kao podlogu implementacije svrsishodnih i učinkovitih rješenja u praksi. Prije konkretnih aktivnosti koje informacijske ustanove provode u očuvanju legata, potrebno je razmotriti brojna terminološka, organizacijska, infrastrukturna, operativna, pravna, financijska, povijesna i kulturološka pitanja. Polazište za razumijevanje složenosti ove problematike nalazimo u definiciji kulturne baštine. Poprilično sveobuhvatnu definiciju nalazimo na mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske gdje se navodi da je „kulturna baština, kako materijalna tako i nematerijalna, zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta“ (Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština). Dakle, u temeljima ove problematike nalaze se suštinska pitanja kolektivne opstojnosti kao takve, ali i temeljna pitanja društvenog identiteta uvjetovanog kulturom i povijesnim promjenama. Informacijske (baštinske) ustanove imaju veliku odgovornost u smislu očuvanja navedenih vrijednosti pri čemu posebno knjižnice

² U širem smislu zajedničkim imenom baštinske ustanove nazivamo sve ustanove koje skrbe za kulturnu baštinu u svim njezinim oblicima, no u užem smislu tu ponajprije mislimo na arhive, knjižnice i muzeje, koji čuvaju pokretnu kulturnu baštinu. Oni upravljaju baštinom kroz različite oblike odabira, dokumentiranja, očuvanja i zaštite te interpretacije u svrhu njezina posredovanja suvremenicima, ali i budućim naraštajima. Prijenos znanja sastavni je dio procesa prikupljanja, pohrane i čuvanja, a jednak je za sve tri ustanove. Današnji objedinjujući koncept cjelovita je briga za baštinu koji ju sagledava kao kolektivnu memoriju, kontinuirani proces izgradnje sustava informacija (Katić 2011, 11–21).

imaju ulogu kao čimbenik kulturnog, društvenog i znanstvenog razvoja. Prema tradicionalnoj podjeli, kulturna se baština dijeli na već spomenutu materijalnu i nematerijalnu baštinu, a nadalje materijalna se kulturna baština dijeli na pokretnu i nepokretnu. Pokretnu kulturnu baštinu čine predmeti, stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja te koji čuvaju i prenose stvarnu povijest vremena u kojem su nastali (Maroević 2001, 237). Kulturna baština pohranjena u baštinskim ustanovama, ponajprije u knjižnicama, muzejima i arhivima dio je pokretne kulturne baštine. Već u ovim uvodnim razmatranjima nailazimo na potrebu za jasnim terminološkim razgraničenjima pojmova, tj. potrebu za ispravnim razumijevanjem često korištenih pojmova koji se ponekad neprecizno, čak i pogrešno koriste. Naime, pojedinačni dijelovi kulturne baštine nazivaju se kulturno dobro. U literaturi se izraz kulturno dobro (engl. *cultural property*) i kulturna baština (engl. *cultural heritage*) često upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim, iako ti izrazi imaju slično značenje, nisu u potpunosti isti. Kulturnu baštinu (ili kako se često navodi nasljeđe) valja promatrati u širem, sveobuhvatnijem značenju te se odnosi na ukupnost kulturnih dobara, pripada području javnog interesa i pridonosi općem dobru (Vuković 2011, 100). Kulturno dobro pak označava pojedine, konkretne objekte ili nematerijalne manifestacije kulture koji su vrijedni zaštite (Šošić 2014, 842). Tako su kao kulturno dobro u Republici Hrvatskoj registrirani pojedinačni dijelovi kulturne baštine, čije očuvanje i zaštitu regulira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), ali i drugi zakoni i pravilnici koji nalažu nadzor i skrb za baštinu.³ Svojevrsnom analogijom u odnosu na određenje pokretne kulturne baštine možemo prepoznati pokretna kulturna dobra koja npr. mogu biti zbirka predmeta u knjižnicama, arhivska građa i rukopisi, kao i stare i rijetke knjige.⁴ Knjižnice se u postupanju s kulturnim dobrom vode prema Naputku za provođenje postupka registracije kulturnoga dobra,⁵ a svojstvo kulturnoga dobra stječe se upisom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske,⁶ koji vodi Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. O terminološkom određenju pojma legat detaljnije će biti riječi u nastavku rada no ovdje valja spomenuti da legate u pravilu promatramo kao dio pokretne kulturne baštine, baštinske zbirke, s istaknutom kulturno-povijesnom vrijednošću, a u pravilu ih nalazimo pohranjene u različitim baštinskim ustanovama. Legati imaju kulturnu, povijesnu i/ili znanstvenu vrijednost, a njihovi su stvaratelji često izuzetno značajni za zavičaj, regiju ili državu. U tom smislu legati predstavljaju vrijednu pokretnu kulturnu baštinu, ali se problem javlja s njihovim nejasnim pravnim statusom. Iako je u hrvatskoj pravnoj literaturi jasno definirano koja

³ Hrvatski zakoni koji nalažu nadzor i skrb za baštinu su sljedeći: Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (2019.), Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (1999.) te propisi – Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2021.), Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske (2001., 2007.), Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (2005.), Pravilnik o označavanju nepokretnih kulturnih dobara i objekata u kojima su smještene zbirke kulturnih dobara (2006.) i Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (2011.).

⁴ U literaturi i praksi često nailazimo na pojam pisana (kulturna) baština koja se može promatrati kao kultura zabilježena pismom i javlja se u mnogim oblicima, a najčešće kao pokretna kulturna baština – rukopisna, tiskana, digitalna, digitalizirana te se definira kao ljudsko ostvarenje čija je svrha informiranje. Glavnina pisane baštine u vidu pokretne kulturne baštine pohranjena je u knjižnicama, muzejima i arhivima (AKM zajednica), tj. ranije spomenutim baštinskim ustanovama (Horvat i Hasenay 2020, 395).

⁵ Dostupno na: http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2021/09/Naputak-za-provođenje-postupka-registarcije-kulturnoga-dobra_2021-09-22.docx (2022-01-10).

⁶ Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (2022-01-17).

se građa smatra knjižničnom baštinom⁷ i kulturnim dobrom,⁸ njome legat nije obuhvaćen. Legati većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nisu sve knjižnične zbirke pisane baštine ujedno i kulturno dobro i nemaju sve reguliran status, što ne mora značiti da nisu vrijedne zaštite i da u pravom smislu te riječi ne predstavljaju baštinske zbirke. To mogu biti i zbirke za koje se predmnijeva da imaju svojstva kulturnog dobra te koje se vrednuju po određenim kriterijima. Ta se građa u pravilu identificira po formalnim kriterijima starosti (pripadnosti knjige određenom razdoblju), rijetkosti te kriterijima po kojima se građa vrednuje s obzirom na svog autora, sadržaj, likovnu opremu, uvez, izdavača i tiskara, vrstu pisma, dodatke (zemljopisne karte, grafičke listove i mape i sl.) te provenijenciju (pripadnost određenoj privatnoj zbirci) (Saračević-Würth 2012, 27). Uz navedene kriterije, praksa i ankete izdvajaju još i unikatnost (sačuvan mali broj primjeraka), značenje djela (kulturno, povijesno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo) i sl. (Komisija za zaštitu knjižnične građe. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra 2011).

Iz ovih uvodnih razmatranja razvidna je potreba sustavnog i sveobuhvatnog pristupa problematici očuvanja legata. Na tragu te činjenice, cilj je ovoga rada razrada teorijskog okvira očuvanja legata s posebnim osvrtom na specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama. Svrha je rada izgradnja teorijskog polazišta za sveobuhvatni pregled stanja u Republici Hrvatskoj te poticaj za provedbu sustavnih istraživanja legata kao važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine.

2. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine

Kako je već uvodno spomenuto, legate valja promatrati kao dio pokretne kulturne baštine, najčešće u vidu baštinskih zbirki s istaknutom kulturno-povijesnom vrijednošću. Legati su pohranjeni u različitim baštinskim ustanovama, a problematika njihova očuvanja u Republici Hrvatskoj nije do sada sustavno istraživana. Najviše informacija o samim legatima u knjižnicama saznaje se putem mrežnih stranica knjižnica, koje najčešće daju kratak pregled zbirke, sadržaj, nastanak i organizaciju zbirki u pojedinim knjižnicama, a informacije je moguće pronaći i u stručnim radovima i monografijama u kontekstu posebnih zbirki i darova ili u katalozima izložbi.

Proučavajući spoznaje o legatima u knjižnicama, dolazi se do različitih terminoloških okvira na jezičnoj i hijerarhijskoj razini. Kod prijevoda engleskih termina na hrvatski jezik nailazi se na više rješenja. U inozemnoj literaturi semantički su srodni engleski pojmovi *legacy* (bašti-

⁷ Knjižnična baština (knjižnične baštinske zbirke) su „zbirke stare i rijetke građe (rukopisi do 15. st., ali i noviji, ovisno o nizu drugih kriterija; tiskopisi do 1850.), zbirke obveznog primjerka Croatica (knjige, časopisi, novine) u tiskanom i/ili elektroničkom obliku te zbirke građe posebne vrste (grafike, crteži, zemljopisne karte, atlasi, globusi, zbirke sitnog tiska – razglednice, brošure i sl.)” (Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015., 2011, 26).

⁸ Status kulturnog dobra imaju „knjige i ostala tiskana građa (novine, časopisi, plakati i dr.) nastala do 1850. godine te sva rukopisna građa javnih knjižnica i knjižnica” (Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19).

na, ostavština, te (figurativno) nasljeđe) (Drvodelić 1981, 417) i *bequest* (oporučni zapis, legat) (Drvodelić 1981, 58). U rječniku koji sadrži pojmove iz anglosaksonske stručne literature, zabilježen je samo izraz *bequest* koji se prevodi kao ostavština ili legat (Knjižničarstvo i srodna područja 2010, 14) što je identično i u prijevodu stručnih izraza iz knjižničarstva prema 2. izdanju UNESCO-a (Thompson 1965, 49). *Bequest* nalazimo opisan i kao dar materijalne imovine putem oporuke (Reitz 2004); to je dar koji se daruje putem oporuke što ga donekle razlikuje od pojma *legacy* koji formalno jest *bequest*, ali se ujedno upotrebljava i u smislu dara, kada donator ostavlja dar kao ostavštinu (Sherman Smith i Lehrer 2000, 112–116).

Osim kod prijevoda, razumijevanje je legata u literaturi i praksi poprilično različito, neujednačeno i nedosljedno. Mnoštvo je pojmova koji se odnose na ostavštine te ih je u sustavnom razmatranju ove problematike potrebno terminološki odrediti što preciznije, uzimajući u obzir kontekst u kojem se koriste te ih u tom smislu sagledati s više stajališta. Tako, primjerice, gledajući povijesno-pravno utemeljenje imenovanja ostavština u knjižnicama, srpski i bosansko-hercegovački autori Kovačević, Begenišić i Injac-Malbaša (2014), Šmulja (2013, 52–61) i Mirčov (2004, 11–16) razlikuju biblioteke cjeline (ostavštinu oporučno ostavio ili vlasnik ili netko od njegovih nasljednika instituciji kulture, najčešće knjižnici, arhivu ili muzeju) i legate (dio ili cjelokupna ostavština dana u nasljeđe nekoj osobi ili instituciji, isključivo na osnovi oporuke, koji, inače, po zakonu, ne bi imali pravo na to nasljeđe).

Darovatelj ostavlja privatnu knjižnicu javnoj instituciji kao dar i u tom smislu razlikuje se više vrsta darova. Ta je činjenica važna s terminološkog stajališta jer vrsta dara često označava i njegovo imenovanje te se bilježi kao legat, ostavština, memorijalna i spomenička zbirka / knjižnica, privatna knjižnica, posebna zbirka, književni arhiv / književna ostavština / ostavština književnika, osobni arhivski fond i drugo. Pojam ostavština u kontekstu ove problematike treba promatrati kao pisanu ostavštinu pojedinih osoba, njihove službene spise, dnevnike, književna, filozofska ili znanstvena djela, kao i njihovu korespondenciju. Valja zapaziti i da se postupno kroz povijest u europskim knjižnicama pravi razlika između rukopisa, ostavštine i zbirke autografa (Kolanović 2007, 11). Memorijalna pak knjižnica osniva se u znak sjećanja na neku zaslužnu osobu ili značajan događaj, a u literaturi nalazimo i naziv spomen-knjižnica (Jokanović et al. 1984, 125), u engleskom prijevodu *memorial library* (Knjižničarstvo i srodna područja 2010, 91). Memorijalne su knjižnice zbirke unutar knjižnica, koje se nazivaju po darovatelju, ili su te zbirke jezgra oko koje se kasnije izgrađivala cjelovita zbirka o životu i djelu određena uglednika (Aparac-Gazivoda 1993, 3). Dvojbe u vezi s terminologijom, kao i probleme oko oblika postojanja i njihova postavljanja i održavanja, navodi T. Aparac-Gazivoda (1993, 2–7). Naziv spomenička knjižnica (kao svojevrtni sinonim memorijalne knjižnice) u suštini je kulturno-povijesni termin, čija se uporaba bilježi za knjižnice (većinom privatne), posvećene životu i djelu značajne osobe, ali i za knjižnice u samostanima i župama koje posjeduju stare vrijedne zbirke. U inozemnoj se pak literaturi izraz spomenička knjižnica rabi za zbirke posvećene životu i djelu jedne osobe, tj. odnosi se na knjižnice ili zbirke koje je pojedini filantrop darovao zajednici (Aparac-Gazivoda 1993, 2). Razvidno je dakle da je različita terminologija imenovanja ostavština u baštinskim ustanovama, pa tako i u knjižnicama, rezultat različitih tradicija razvoja ustanova koje ih posjeduju, ali istovremeno i različitog pristupa ostavštini, bilo kao materijalnom dobru, izvoru istraživanja ili kulturnoj baštini. Prema tome, definicija pojma ovisi o instituciji u kojoj će se ostavština naći i u kojoj će se mjeri slijediti pravni ili povijesni temelji legata. U kontekstu sadržajne dimenzije ovoga rada bit će kao objedinjavajući (krovni) termin korišten pojam „legat“, što znači da su njime obuhvaćene sve ostavštine bez obzira na način njihova dolaska

u knjižnicu i bez obzira na vrstu građe sadržane u ostavštini uz uvažavanje svih terminoloških specifičnosti koje iz tog objedinjenog pojma proizlaze.

S terminološkog stajališta vrlo je važno zapaziti i da se stroge podjele na arhivsku/muzejsku/knjižničnu građu polako gube te im je zajedničko da građa nastala djelovanjem neke osobe ima status zasebne cjeline. U novije vrijeme razvija se svojevrsni interdisciplinarni pristup ostavštinama u baštinskim ustanovama i uviđaju se zajednički (terminološki) problemi s kojima se ustanove susreću te se na tragu zajedničkih traženja rješenja pristupu baštini održavaju raznovrsni skupovi, i domaći i međunarodni, na kojima baštinski stručnjaci i istraživači izmjenjuju iskustva.⁹

3. Legati u kontekstu baštinske i zavičajne građe

Baštinske zbirke sa svojstvom kulturnog dobra ili za koje se to predmnijeva nalazimo u svim vrstama knjižnica. Tiskana i rukopisna baština u hrvatskim je knjižnicama najzastupljenija u nacionalnoj, znanstvenim i (starijim) sveučilišnim knjižnicama te knjižnicama u sastavu vjerskih zajednica (Katić 2011, 32). Kako legati nisu samo stara i rijetka knjiga, nego i građa novijeg datuma i zavičajna građa, kao i građa zavičajnih autora, potrebno ih je tražiti u svim vrstama knjižnica, posebice u narodnim knjižnicama. Većina znanstvenih i sveučilišnih knjižnica razvila se iz nekadašnjih naučnih/opće-znanstvenih knjižnica, osnovanih na temelju fondova javnih, najčešće gradskih knjižnica, koje su djelovale od prve polovine 19. st. do šezdesetih godina 20. st. Osnovu njihova fonda u pravilu čine donirane privatne knjižnice i zbirke pristigle iz različitih svjetovnih i vjerskih ustanova, društava i sl. Tamošnja je građa uglavnom vezana uz širi i užu zavičaj, a knjižne zbirke nekadašnjih čitaonica postaju temelj zavičajnih zbirki u sveučilišnim, ali i gradskim knjižnicama (Katić 2011, 35–48). Posebne su pak zbirke jedan od kulturnih identifikatora pojedinih sveučilišnih knjižnica i njihov su sastavni dio (Miletić-Vejzović 2010, 304–305). Osim rukopisa i starih knjiga, sadrže građu specifičnu po njihovoj starosti, financijskoj vrijednosti i/ili povezanosti sa značajnim osobama ili institucijama u povijesti, kulturi, politici, znanosti ili umjetnosti.

U inicijalnim fondovima starijih gradskih knjižnica, osim integriranih pučkih knjižnica i čitaonica, znatan dio čine i pokloni pojedinaca (Mesić 1996, 109–110). Baštinska građa u narodnim knjižnicama obuhvaća vrijedne starije primjerke zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki narodnih knjižnica, te primjerke druge vrijedne građe u fondu knjižnice (Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama 2011, 4). Narodne knjižnice, između ostaloga, prikupljaju i čuvaju zavičajnu građu kao spomeničku baštinu pojedinih lokalnih entiteta, otkupom i prihvaćanjem darova pojedinih lokalno značajnih privatnih knjižnih zbirki, ostavština i donacija (Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013, 2014, 1). Znameniti, ali i anonimni pojedinci koji daruju ili prodaju svoje knjižnice ili pojedinačne knjige nekoj baštinskoj ustanovi zaslužni su za izgradnju baštinskih zbirki te time iskazuju brigu za trajno očuvanje nacionalne tiskane baštine (Katić

⁹ U Republici Hrvatskoj to su seminar *Arhivi, knjižnice, muzeji*, koji se kontinuirano održava od 1997., zatim Međunarodni stručni skup *Muzej(i) i književnost(i)* (održan 2006.), Znanstveno-stručni skup *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine* (održan 2014.), kao i skupovi baštinske tematike koji se održavaju u Zadru, Osijeku, Zagrebu.

2011, 87). Dakle, zavičajna je zbirka kao takva, temeljni kroničar lokalne zajednice i lokalne povijesti te je stoga zadaća hrvatskih narodnih knjižnica da očuvaju zavičajne zbirke, kao „najbaštinski“ dio svoga fonda (Krpan Smiljanec 2016, 179–180), a u tom kontekstu i legate kao sastavni dio tog nasljeđa.

4. Osnivanje knjižnica i legati

Temelji su izgradnje fonda mnogih sveučilišnih, narodnih i specijalnih knjižnica diljem svijeta ostavštine poznatih bibliofila ili su njihovi darovi kasnije uvelike potpomogli u stvaranju i razvijanju fonda knjižnice. Privatne su zbirke u Europi postale temelji velikih poznatih knjižnica, kao što su npr. knjižnica Mazarin u Francuskoj, u Engleskoj knjižnica Bodleiana, knjižnica Britanskoga muzeja, Britanska nacionalna knjižnica itd. U Sjedinjenim Američkim Državama pak, na temeljima privatnih knjižnica izgradio se fond knjižnice Sveučilišta u Durhamu, knjižnica Sveučilišta u Chicagu, Kongresna knjižnica i mnoge druge. Ta se tradicija nastavlja i u 20. st., kada nastaju knjižnice J. P. Morgana, H. E. Huntingtona, W. C. Clementsa i druge.

U 17. st. nastaje hrvatska najpoznatija kneževska knjižnica, najznačajnija i najmodernija stručna knjižnica tadašnje srednje Europe, knjižnica Nikole Zrinskoga. Ona se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ostavljanje privatnih knjižnica javnim institucijama u Hrvatskoj počinje u 18. st., kada se osniva i prva javna knjižnica, 1777., darom Baltazara Adama Krčelića. Svoje privatne knjižnice Kr. Sveučilišnoj knjižnici daruju grofica Eleonora Patačić, biskup Maksimilijan Vrhovac i Nikola Tomašić. Isto tako, tijekom stvaranja knjižničkog fonda današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu više je značajnijih donatora (Tomečak 2007, 69). I druge sveučilišne i znanstvene knjižnice u svojim fondovima imaju legate; nalazimo ih u sveučilišnim knjižnicama u Splitu, Rijeci, Zadru i Puli te u znanstvenim knjižnicama u Zadru i Dubrovniku. Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj većinom imaju temelje u tradiciji ilirskih čitaonica, u kojima se, također, mogu pronaći i ostavštine znamenitih građana i obiteljske knjižnice, npr. u Požegi, Čakovcu, Varaždinu, Rijeci, Crikvenici, Opatiji, Umagu, Vinokovcima, Slavanskom Brodu, Osijeku i drugdje. Dakako, i u današnje vrijeme pojedinci daruju svoje privatne knjižnice i vrijedne zbirke javnim institucijama, pa tako, primjerice, nalazimo primjere u Znanstvenoj knjižnici Dubrovnik, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i sl. Legate je moguće pronaći i u drugim institucijama, kao što su arhivi, muzeji, galerije, instituti, akademija, fakulteti, knjižnice u sastavu vjerskih zajednica itd.

5. Zakonski okviri poticanja darova

Za bolje razumijevanje legata te potrebe za njihovim očuvanjem nužno ih je razmotriti i u svjetlu tzv. fenomena darivanja, tj. okruženja i konteksta u kojem se odvija navedeni fenomen pri čemu zakonski (ili u širem smislu legislativni) okvir ima značajnu ulogu. Darivanje je društveni fenomen koji se može iščitati i razmatrati s više aspekata, od antropoloških i psiholoških do kulturoloških, društvenih i povijesnih. U nešto užem smislu tog pojma nailazimo na termin darovanje (lat. *donatio*) koji se u pravilu promatra kao svojevrsni pravni posao kojim jedna ugovorna strana (darodavac, donator) drugoj strani (daroprimcu) namje-

njuje neku imovinsku korist. Ispunjenjem tog ugovora umanjuje se imovina darodavca i povećava imovina daroprimca, a ono što darovanjem dobiva daroprimac naziva se dar (poklon) (*Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje 2021). U kontekstu problematike kojom se bavi ovaj rad, dar možemo promatrati kao nešto pažljivo skupljano, svojevrsna privatna knjižnica koja je odraz osobe sakupljača, čitača, darovatelja. Promatrajući ga kao takvog razvidno je da se dar nužno treba promatrati kroz filantropiju, kao dobrovoljni individualni čin ili grupno davanje, s ciljem ulaganja u opće dobro, zbog postignuća viših ciljeva. Razlozi su darodavca (donatora) uglavnom u skladu s društvenim, simboličnim i sličnim neekonomskim vrijednostima, odnosno donacije su najviše usmjerene na ostvarenje kulturnih vrijednosti, u svim njihovim oblicima.

Filantropska namjera u podupiranju misije institucije posebice je prisutna u anglosaksonskom društvu. Jednako tako, tamošnja porezna politika potiče filantropiju. Usustavljen je i model prema vrstama darovanja, nastalih na temelju poreznih propisa, koji reguliraju dobrotvorne darove i porezne olakšice dostupne darovateljima (Sherman Smith i Lehrer 2000, 64–66). Iz usporednog pregleda poticaja u privatna ulaganja u kulturi EU-a i SAD-a zaključuje se da se većina razlika očituje u odredbama fiskalne politike, pri čemu SAD koristi više poreznih mjera čiji je cilj poticanje privatnih davanja u kulturi. Mjere obuhvaćaju veći udio donacija pojedinaca u ukupnom iznosu privatnog financiranja kulture, veći iznos gornje granice za porezne olakšice kod donacija pojedinaca, prava na porezne olakšice i drugo (Institut za međunarodne odnose et al. 2011, 13–14). Brojne države članice EU-a uvele su mjere za poticanje donacija pojedinaca u kulturnoj politici, slijedeći primjere SAD-a i zemalja anglosaksonske tradicije. Neke od tih zemalja (poput Njemačke, Italije i Grčke) imaju posebne poticaje kod oporezivanja nasljedstva te ono može biti smanjeno i do 60 % (Njemačka) (Institut za međunarodne odnose et al. 2011, 10).

Porezna politika u Republici Hrvatskoj nije toliko poticajna za darovanje i ostavljanje legata javnim institucijama. Razlozi su tomu odsutnost općenite društvene kulture filantropije i donatorstva, kao i otežavajuća okolnost što hrvatsko zakonodavstvo dugo nije poticalo donacije, nego ih je čak i oporezivalo (Balog 2010, 47). Porezno se priznaju darovanja učinjena u tuzemstvu za kulturne, znanstvene, odgojno-obrazovne i druge općekorisne svrhe udrugama, do 2 % prihoda ostvarenog u prethodnoj godini. Također, javne ustanove ne plaćaju porez na darove (Jančiev i Supić 2016, 238). Porez na nasljedstva i darove plaća se po stopi od 4 %. Porez na nasljedstva i darove reguliran je Zakonom o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 127/17, 138/20), Zakonom o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19) i Zakonom o lokalnom porezu (NN 115/16, 101/17). U kontekstu hrvatske pravne terminologije, darovanje i donacije predstavljanju sinonime, dok se sponzorstvo u poreznom smislu razlikuje. S druge pak strane darovi knjižnicama i legata u poreznoj se politici nigdje posebno ne izdvajaju.

6. Dolazak i evidencija legata u knjižnicama

Raznovrsnost terminoloških okvira i složenost razmatrane problematike ogleda se i u promatranju legata prema modalitetima nabave te prema izgradnji i oblikovanju knjižničkog fonda. Legat na različite načine dolazi u knjižnicu, npr. donacija/dar, otkup, kupovina i sl. Darovi u knjižnicama još uvijek imaju značajnu ulogu u izgradnji knjižničnih zbirki, iako se

navodi da je praksa ostavljanja darova putem legata posrnula naspram najuspješnijeg vremena iz 1980-ih i 1990-ih. Više od 90 % darova su ostavštine, a posljednjih 40 godina ostavštine kontinuirano rastu (4,5 %), više od ikoje druge kategorije darova (Johnson 2010, 6–26). Slična je situacija u Republici Hrvatskoj. Naime, pregledom arhive statističkih podataka na Portalu matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2017. – 2020.) i mrežnim stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u hrvatskim narodnim knjižnicama u razdoblju od 2009. do 2020. situacija se s darovima tijekom godina mijenjala, izmjena je rasta i blagog pada broja darova, dok je općenito uočen prosječan rast broja darova i zamjena za otprilike 8 000 svezaka godišnje (178 %). Također se bilježi rast broja svezaka u zavičajnim zbirka u Republici Hrvatskoj (za 106 %) i rast broja ostalih posebnih zbirki (za 241 %).¹⁰ U tom smislu javlja se općenita potreba reorganiziranja politike prihvaćanja darova u smjeru izgradnje specijalnih zbirki i ograničavanja na jedinstvene i vrijedne primjerke građe prikladne arhivima i posebnim zbirka. Ostale su vrste darova često opterećenje fonda, i fizičko i financijsko, zbog troškova obrade, smještaja i skrbi o građi (Bishop, Smith i Sugnet 2010, 117). Nekoliko osnovnih smjernica određuju neophodne uvjete ostavljanja legata knjižnici: legat treba biti u skladu s misijom i djelatnošću knjižnice, kao i u skladu s potrebama korisnika ili lokalne zajednice te knjižnica treba osigurati profesionalne uvjete čuvanja i prezentacije legata korisnicima (Arbutina 2016, 46). Govoreći o kriterijima koji bi bili važni za prihvaćanje legata u knjižnici, prvi se odnosi na sam sadržaj legata koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku i koju u formi legata ostavlja knjižnici. Ta osoba mora biti izuzetno značajna za zavičaj, regiju ili čitavu zemlju, jer neće svaki dar biti automatski uvršten kao legat zato što je to nečija privatna knjižnica (Arbutina 2016, 47).

Pregled literature hrvatskih zakonskih okvira i pitanja izgradnje zbirki vezanih uz darove u knjižnicama prati nekoliko istraživanja. Početci sežu u pedesete godine 20. stoljeća i rad B. Hergešić (Hergešić 1958/1959, 9–23). Početkom 2000-ih smjernice za izgradnju zbirki, kao pisani, javno objavljeni dokument, uglavnom ne postoje u hrvatskim knjižnicama (Nebesny i Švob 2002, 56–75). Na tom tragu, provodi se istraživanje o postupanju s darovima u hrvatskim narodnim i akademskim knjižnicama (Hebrang-Grgić 2011, 167–171), sa zaključkom da postupanje s darovima u Republici Hrvatskoj nije formalno određeno te je potrebna izrada specifičnih smjernica koje bi bile u skladu s IFLA-inim smjernicama. Načelno se može ustvrditi da se o smjernicama za izgradnju nedovoljno piše i najčešće se spominju u radovima iz područja izgradnje fonda (Kosić i Heberling Dragičević 2017, 165). U svemu navedenome, legati se ne spominju kao posebne vrste darova. Međutim, postoji okvir prema kojemu se može razvijati praksa u hrvatskim knjižnicama, s uvažavanjem zavičajne kulture i lokalnim potrebama knjižnice. Naime, odnos prema baštinskoj građi i ostavštinama definira se najčešće u okviru zavičajnih zbirki. *Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirki u narodnim knjižnicama* (2012) navodi da politika izgradnje zbirki uključuje izjavu o izgradnji posebnih zbirki, kao i izjavu o izgradnji zavičajne zbirke, a u okviru nje i baštinskoj građi i ostavštinama. U *Preporukama za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu* (2009) dar se navodi kao oblik popunjavanja zavičajnoga fonda te se navode vrijedni darovi pojedinaca, ustanova,

¹⁰ Podaci su dobiveni izračunom podataka iz službene statistike matične službe za narodne knjižnice RH pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u razdoblju od 2009. do 2020.

udruga i organizacija, dok se donacije i ostavštine čuvaju kao cjelina, bez obzira na vrstu građe.

Politika prihvaćanja darova ovisi o vrsti knjižnice (narodna, znanstvena, specijalna i dr.), njezinom poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima. Knjižnice procjenjuju dostupnost sredstava koja su potrebna da bi se građa primila, obradila, učinila dostupnom, čuvala i pohranila, jer svaki dar svojim ulaskom u knjižnični fond nosi sa sobom svoje troškove. S druge pak strane, kako je legat statična zbirka koja se ne popunjava niti mijenja (osim u rjeđim slučajevima naknadnog darovanja ili otkupa preostalih dijelova privatne knjižnice određene osobe), njegova statičnost može uvelike olakšati obradu i organizaciju. Jednom „postavljen“ legat u prostoru vjerojatno se neće mijenjati, ne treba se planirati razvoj zbirke u smislu prostornog širenja i naknadnih troškova obrade i smještaja, nego samo očuvanja i prezentacije.

Nakon stručnog odabira i primitka darova u knjižnicu, potreban je sustavan i sveobuhvatan pristup rješavanju problema evidencije zbirki i neobrađene građe. Ovdje svakako valja istaknuti važnu ulogu formalnih smjernica jer se u njima može definirati i način obrade darova. Knjižnica samostalno može odlučiti koje će darove katalogizirati te hoće li i na koji način (kod obrade ili smještaja građe) istaknuti legate kao posebnu zbirku i cjelinu. Različita mogućnost obrade građe može odrediti različite mogućnosti fizičke organizacije legata, kao i pohrane i čuvanja. Općenito, obrada se legata u bitnim značajkama ne razlikuje od obrade ostalih posebnih zbirki. Svaka se vrsta građe obrađuje prema standardima za tu vrstu građe, uz prilagodbe pojedinih institucija svojim specifičnim potrebama i zahtjevima. Mnoštvo je načina obrade građe i isticanja njezine vrijednosti u kataložnom zapisu. Jedan je od njih bilježenje različitih podataka o prijašnjim vlasnicima građe (knjiga) i podataka o provenijenciji. Takav način obrade osigurava dostupnost zapisima u lokalnoj bazi podataka i njihovo uključivanje na europskoj i svjetskoj razini, omogućava izradu posebnih bibliografija darovatelja. Provenijencija ima posebno značenje za posebne zbirke i njezine korisnike iz više razloga: dokaz o vlasništvu može knjigu učiniti puno vrijednijom ili važnijom korisnicima ili instituciji, a znanje o sadržaju zbirke pridonosi uvidu u istraživanje bivšeg vlasnika/sakupljača (Lundy 2008, 164–172). Time se omogućava istraživanje nastanka i povijesti određene zbirke ili knjižnice, kao i istraživanje kulturno-povijesnih prilika u kojima je određena osoba živjela. Na tragu osuvremenjivanja dosadašnjih kataložnih pravila, u želji stvaranja zajedničke prakse u svim trima baštinskim ustanovama (tzv. AKM zajednica), predstavljen je u Republici Hrvatskoj novi *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM)*. Slijedeći razvoj *Pravilnika KAM* i njegove moguće upotrebe uočavaju se potencijalne prednosti iskoristive za obradu legata kroz nekoliko elemenata: navođenje većega broja stvaratelja djela, izdavanje sadržaja unutar jednoga djela i njegov poseban opis, povezivanje različitih pojavnih oblika djela, bilježenje svih dopuna koje se čine značajne, bilježenje bogatih i normiranih odnosa i drugo. Opis legata moguć je na razini fizičke cjeline, a zatim na razini opisa intelektualne cjeline. Hijerarhijska struktura odnosa cjeline i dijelova legata iskazala bi se na sljedeći način: na najvišoj razini potrebno je iskazati ustanovu kao imatelja građe te stvaratelja zapisa, a potom pojedinačne opise, opis na razini knjižničnog fonda (zbirni opis), opis na razini zbirke, opis na razini podzbirke kao cjeline, opis na razini pojedinog rukopisnog poglavlja kao zasebne cjeline, opis na razini pojedinog lista i stranice u rukopisu.

Bez obzira na sve navedene prednosti i nužnost obrade legata, s druge pak strane, u knjižnicama je još uvijek puno neotkrivenih i neobrađenih fondova. To su često legati koji su

samo ostavljeni, pa iako raznovrsni i jedinstveni, nedostatno su iskorišteni i neprimjereno pohranjeni. Razlozi su zašto je tome tako brojni no svakako valja istaknuti one najčešće, a to su nedostatak stručnog osoblja i prostora. Previše nedostupnih i nekatalogiziranih posebnih zbirki za rezultat imaju ograničavanje intelektualnoga pristupa jedinstvenim primarnim izvorima. Nekoliko je pojedinačnih istraživanja i radova (Ascher i Ferris 2012, Yakel 2005) u kojima se daje pregled stanja „skrivenih zbirki“ u knjižnicama i arhivima te se daje pregled nekih od glavnih inicijativa u prikupljanju podataka, opisa i preliminarnih evidencija zbirki. U smjeru tih inicijativa treba promatrati daljnje aktivnosti u Republici Hrvatskoj jer neobrađeni legati u hrvatskim knjižnicama veliko su i neistraženo blago. U ranijoj literaturi bilježi se nužnost očuvanja kulturnoga i zavičajnoga blaga (Dadić 1985), s potrebom identifikacije stare i rijetke građe i razmjene podataka (Šimek 1993), no i trideset godina kasnije nema značajnijega napretka. Da bi se istražili podaci o obrađenosti legata u knjižnicama, potrebno je dobiti uvid u stanje zbirki. Prvo prikupljanje informacija o stanju knjižnica u Republici Hrvatskoj bilo je 1966., ali bez isticanja podataka o posebnim zbirka u knjižnicama. Prema istraživanju provedenom 1992., od 97 baštinskih zbirki u Republici Hrvatskoj, 48 % knjižnica ima katalog, ali u 70 % potrebna je izrada novih kataloga jer su postojeći nepotpuni ili ih nema (Šimek 1993, 10). Kao začetak izgradnje budućega registra književnih ostavština, 2007. provedena je anketa „Baština u narodnim knjižnicama“ (Belan-Simić 2007, 83–92), dok se deset godina kasnije razvija projekt „Književna baština u muzejima“ s namjerom povezivanja predmeta, cjelovitih zbirki i ostavština književnika u muzejima, ali i ostalim ustanovama, no s ograničenjem samo na književnu baštinu. Danas je u *Statističkim podacima i pokazateljima uspješnosti za narodne knjižnice za 2020. godinu* utvrđen broj posebnih zbirki u Sustavu statističkih podataka o knjižnicama (Statistički podaci i pokazatelj uspješnosti za narodne knjižnice za 2020. godinu) pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Prema navedenoj statistici za 2020. u 194 narodne knjižnice bilježi se 171 zavičajna zbirka s 209 880 svezaka jedinica građe, od čega je 178 206 svezaka knjiga, dok se u 86 knjižnica bilježi ukupno 501 posebna zbirka (u kojima također mogu biti i legati). Sustav po prvi puta za 2020. bilježi i podatke za knjige, časopise, novine i ostalu knjižničnu građu nastalu do 1850. prema kojemu je u hrvatskim narodnim knjižnicama 6 923 svezaka knjiga nastalih prije 1850. (od čega je 48 % u jednoj knjižnici, Knjižnicama grada Zagreba), te 424 sveska časopisa i 49 godišta novina. Unatoč tim recentnim i naoko sveobuhvatnim podacima o zavičajnim i posebnim zbirka te o staroj i rijetkoj građi, izdvojene i sustavne evidencije legata još uvijek nema.

Dakle, u kontekstu organizacije, zaštite i upravljanja baštinskim zbirka, nužno je prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine, kao preduvjet za stvaranje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine. Ti su podaci nužni za svako daljnje promišljanje i razmatranje očuvanja legata. U tom smislu svakako treba istaknuti dokument *Prijedlog nacionalnog programa zaštite pisane baštine* koji je izradila Radna skupina Hrvatskog knjižničkog vijeća.¹¹ Učinkovito prikupljanje podataka moguće je jedino dobrom usklađenošću takve akcije unutar niza pojedinačnih ustanova. Za to su potrebna dva preduvjeta, jasna svijest unutar pojedinačnih knjižnica čemu će ti podaci služiti i izrada jasne, precizne i učinkovite metodologije te njezina implementacija na operativnu razinu (Krtalić i Hasenay 2011, 64–65). Unatoč svim poteškoćama valja vjerovati da su hrvatske knjižnice na tom putu.

¹¹ Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031\(2022-01-28\)](https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031(2022-01-28)).

7. Očuvanje i zaštita legata

Očuvanje i zaštita legata pitanje je s kojim se u informacijskim ustanovama suočavamo bez obzira na činjenicu jesu li legati obrađeni ili nisu, imaju li oni neku iznimnu vrijednost ili su npr. samo privremeno pohranjeni u prostorima ustanove. U tom smislu na raspolaganju nam je čitav spektar raznorodnih aktivnosti koje možemo provoditi imajući uvijek na umu da je pri organizaciji i obradi legata potrebno očuvati cjelovitost i posebnost zbirke te istaknuti njihovu zavičajnu i baštinsku vrijednost. Dakle, kod legata je uobičajeno arhivističko načelo čuvanja cjeline zbirke, ali to ne mora biti uvijek pravilo dok specifičnosti njihove pohrane i čuvanja ovisе o instituciji u kojoj se nalaze. Nakon njihove evidencije, temeljni je izazov očuvati ih i učiniti dugoročno dostupnima. Općenito se može ustvrditi da za njih vrijede smjernice za posebne zbirke, ali sa specifičnostima prilagođenima pojedinim vrstama građe u njima, npr. knjige, časopisi, novine, rukopisi, fotografije, AV građa i drugo te prilagođenima pripadnosti određenoj zbirci, npr. kao dio spomeničke, zavičajne, zbirke rukopisa, rare i sl. Sva ta širina i raznovrsnost građe koja se može naći u legatu, pridonosi njegovoj kompleksnosti i vrijednosti te dodatno usložnjava upravljanje legatom, njegovu zaštitu i pohranu sa svih stajališta. Dodatni izazov koji se javlja jest kako i gdje smjestiti zbirku u optimalnim uvjetima, prilagođeno svakoj vrsti građe, te ju dugotrajno sačuvati.

IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom (2003) pod zaštitom obuhvaćaju sva upravna i financijska pitanja, uključivši pohranu i čuvanje građe u spremištima, kadrovsku politiku te postupke, tehnike i metode čuvanja knjižnične i arhivske građe i informacija koje one sadrže. Nužno je da aktivnosti u zaštiti budu sastavni dio osnovnih funkcija knjižnice, a implementaciju aktivnosti zaštite treba razumjeti na nekoliko razina. Strateška razina zaštite podrazumijeva aktivnosti pokretanja projekata, predlaganja inicijativa, poticanja i organizacije obrazovanja i edukacije stručnjaka za zaštitu na nacionalnom i/ili međunarodnom nivou. Tehnička razina zaštite odnosi se na primjenu metoda i tehnika zaštite, ali uključuje i stručno-znanstvenu problematiku povezanu sa specifičnostima materijala i čimbenicima koji ih ugrožavaju. Operativna razina podrazumijeva probleme i svakodnevne aktivnosti informacijskih stručnjaka, prikupljanje, čuvanje, pohranu i organizaciju informacija (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 4). Pri tome je prepoznavanje glavnih i neposrednih opasnosti za knjižnični fond ili posebne zbirke od najvećega značaja, a zbog osjetljive vrste papira i lakoće propadanja posebnu pozornost valja posvetiti građi nastaloj prije 1850. Mnoštvo je čimbenika koji utječu na fizičku zaštitu posebnih zbirki, pa tako i legata. Vanjski čimbenici koji utječu na zbirku jesu npr. svjetlo, temperatura, relativna vlažnost, zagađenje zraka, plijesan, štetočine i sl. Veliku važnost u provođenju aktivnosti zaštite ima kvaliteta prostora u kojem su vrijedne i osjetljive zbirke pohranjene pri čemu treba voditi računa o nekoliko čimbenika kao što je kvaliteta i funkcionalnost same zgrade i spremišta za posebne zbirke, pitanje cirkulacije zraka u njima, vrsta polica na/u kojima se građa čuva i sl. Isto tako, pri planiranju prostora knjižnice treba voditi računa o trošku naspram dobrobiti očuvanja zbirki. Preporuka je da se posebne i zavičajne zbirke čuvaju odvojeno od ostalih zbirki u knjižnici, u prostoru posebno namijenjenom za promociju očuvanja zbirki (Ogden 2004). Stvaranjem optimalnih uvjeta pohrane, tj. smještajem u odgovarajuće spremišne prostore i isključivanjem štetnih fizikalno-kemijskih, bioloških i mehaničkih utjecaja, sprječavanjem oscilacija vlage i temperature, upotrebom zaštitne ambalaže, pravilnim rukovanjem i drugim zaštitnim postupcima i mjerama, usporava se proces starenja i produljuje trajnost čitave zbirke.

Kod provođenja svih aktivnosti povezanih sa zaštitom i očuvanjem legata, vrlo je važno imati na umu da su njihova pohrana, čuvanje i zaštita neodvojivi od njihove dostupnosti i korištenja. Pri tome je nužno kod uporabe u operativnom smislu voditi računa o uporabi rukavica za čitanje i pregledavanje pojedine građe te razmotriti pitanja fotokopiranja, preformatiranja građe mikrofilmiranjem ili digitalizacijom i sl.

Zaštitu treba promatrati i s pravnoga gledišta. Za razvoj politike zaštite potrebno je istražiti koji standardi i smjernice već postoje, te kako se mogu interpretirati i primijeniti u praksi na određenu knjižničnu zbirku. Različita načela, smjernice, naputci, propisi i kriteriji sadržani u dokumentima definiraju svjetsku, nacionalnu, regionalnu i lokalnu baštinu te propisuju poslovanje baštinskih ustanova u pogledu nabavne politike, ali i u pogledu izrade inventara. Oni usmjeravaju donošenje odluka o tome kako će se definirati pravni status zbirke te zaštititi i očuvati njezino fizičko i intelektualno obličje (Fowler 2001). Prema NSK *Smjernicama za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama* (2011), zaštitom baštinske građe obuhvaćeni su vrijedni stariji primjerci zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki, a posebno treba voditi računa o zaštićenoj građi koja ima i svojstvo kulturnog dobra.

8. Upravljanje legatima u knjižnicama

Kako je već ranije spomenuto legati u knjižnice dolaze da bi se sačuvali za buduće naraštaje. Pri njihovu prihvaćanju, organizaciji i upravljanju, važna je procjena njihove vrijednosti i trajnosti te hoće li i u budućnosti postojati potreba za njihovim korištenjem te koliki će biti intenzitet njihova korištenja. Razvidno je središnje pitanje koje usmjerava učinkovito upravljanje legatima, a to je pitanje njihove vrijednosti, tj. uspostava svojevrsnih aksioloških kriterija koji će procijeniti vrijednost legata u najširem smislu te riječi. Dakle, ti precizni kriteriji vrednovanja legata usmjeravaju odabir što će se čuvati, kako i za koga. Za dugoročnu zaštitu i općenito za upravljanje zbirka potrebno je podrobno analizirati zbirku, provesti tzv. mapiranje zbirke, pregled, procjenu i u konačnici njezino vrednovanje što se često naziva i evaluacija zbirke kao svojevrsan krovni pojam. Procjena će odrediti koliko dobro zbirka podržava ciljeve, potrebe i misiju knjižnice. Legat se, najčešće, procjenjuje lokalno. Vrednovanjem se razmatra i opisuje zbirka u svojim okvirima ili u suodnosu s drugim zbirka. Najčešće se ciljevi razvoja zbirke iščitavaju u dokumentima/politici razvoja zbirke, dok evaluacija ispituje ili opisuje zbirku u njezinim okvirima ili u odnosu na druge zbirke. U skladu s prethodno navedenim moguće je ustvrditi da je vrednovanje zbirke zapravo proces tijekom kojeg otkrivamo njezine prednosti i nedostatke, koristeći tehnike koje će dati pouzdane rezultate (Clayton i Gorman 2001, 160–163). Vrijednost je moguće definirati s različitih gledišta. Vrijednost zbirci daje starost, jedinstvenost, rijetkost, financijska vrijednost i krajnja uporaba. Vrijednost može biti povijesna, bibliografska, dugoročna i sadržajna (književna, kulturna, akademska ili istraživačka, sociološka, lokalna, nacionalna ili međunarodna vrijednost itd.). Rijetkost obuhvaća jedinstvene materijale, malu mogućnost opstanaka, materijal s dodanom vrijednošću ili nepristupačan materijal. Uporaba može biti zbog sadržaja ili formata, za različite prigode i svrhe, a često u uskoj svezi sa stanjem zbirke (Foot 2007, 28–30). Također je potrebno sagledati zavičajni karakter autora, djela, nakladnika ili teme, po kojemu legat dobiva dodanu vrijednost. U kontekstu vrijednosti sadržaja, razlikuju

se estetske, dokumentarne, dokazne, forenzične te ekonomske ili marketinške vrijednosti sadržaja. Vrijednost može biti hedonistička, vrijednost vrste i vrijednost ponovne uporabe (sekundarna vrijednost) (Smith 2007, 4–25). Isto tako, vrijednosti mogu biti kulturne – koju čine elementi kao što su dokumentarna, povijesna, arheološka i starosna te estetska vrijednost, upotrebne vrijednosti – koju čine namjenska (funkcionalna), gospodarska (ekonomska), društvena i politička vrijednost te na samom kraju emotivne vrijednosti s čitavim nizom manje objektivnih, a više subjektivnih elemenata vrednovanja (Antolović 2008, 29). Da bi se spoznale temeljne karakteristike legata u knjižnici, potrebna je procjena vrijednosti legata na svim razinama, kroz različite aspekte. Potrebno je procijeniti dubinu zbirke i temelj na kome se mogu odrediti informacijske razine zbirke. Valja razlučiti dva temeljna kriterija važna za prihvaćanje legata u knjižnicu. Prvi se odnosi na sam sadržaj legata, koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku koju ostavlja knjižnici. Daljnjom razradom i dubljim uvidom u problematiku tih kriterija, moguće je izdvojiti nekoliko kriterija po kojima se može vrednovati legat: zavičajnost (imatelja građe-darovatelja, autora djela, tematika građe u legatu), jedinstvenost i unikatnosti (sačuvan mali broj primjeraka), autor (nacionalni ili lokalni kulturni doprinos), značenje djela (kulturno, povijesno, znanstveno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo), umjetnička vrijednost, starost (godina izdavanja), cjelovitost, financijska vrijednost i drugo. Također, kod vrednovanja legata valja uključiti i subjektivno vrednovanje, stručnu prosudbu knjižničara o zbirci, mišljenje korisnika, dojmove o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu u cjelini.

S obzirom na prethodno navedeno, razvidna je potreba za cjelovitim pristupom u definiranju kriterija koji trebaju obuhvatiti sve aspekte, od toga što je legat značio osobi koja je sakupljala zbirku, osobi koja ju je darovala (emotivne vrijednosti), ustanovi koja sada posjeduje legat (emotivne, kulturološke, materijalne vrijednosti) pa sve do toga što legat i građa u njemu znače za povijest i kulturu grada, povijest tiskarstva, povijest knjige, povijest čitalačkih navika i sl. S druge pak strane, ne smije se zanemariti činjenica da bi vrednovanje trebalo prilagoditi potrebama knjižnice i zbirke, s obzirom na vrstu knjižnice, veličinu fonda, korištenje, pristup, korisnike, starost i fizičko stanje legata.

Pored vrijednosti legata i postupka njihova vrednovanja što čini okosnicu svih aktivnosti, za učinkovito upravljanje (engl. *management*) legatima u obzir treba uzeti i čitav niz ostalih elemenata. Na općenitoj razini može se ustvrditi da upravljanje zbirkama obuhvaća sustavno upravljanje postojećim fondom knjižnice, upravljanje planiranjem, izgradnjom, zaštitom, financiranjem, već spomenutim vrednovanjem i korištenjem knjižničnih zbirki tijekom dužeg razdoblja, radi ostvarenja specifičnih ciljeva institucije (Collection management in academic libraries 1999, 15–38). Dakle, u svojoj suštini upravljanje zbirkama legata obuhvaća pojmove izgradnje i razvoja zbirki, a uključuje planiranje i financiranje, razvoj zbirke, selekciju, nabavu, omogućavanje pristupa, uporabu, održavanje, evaluaciju te zaštitu i izlučivanje građe (International encyclopedia of information and library science 2003). Postoji nekoliko smjernica za upravljanje posebnim zbirkama i njihovu organizaciju, ali s naglaskom na sveučilišne i znanstvene knjižnice, bez posebnoga izdvajanja legata. Upravljanjem legatima, ali u širem kontekstu posebnih zbirki, počeo se baviti R. B. Shuman (1959, 47–51), kada se upravljanje zaštitom u knjižničarstvu i srodnim disciplinama počinje sustavno razmatrati. Mnogo godina kasnije, M. Lietaer (2008, 33–38) predlaže vodič za upravljanje darovima u knjižnicama, a time, ujedno, i razvojem i upravljanjem zbirki. Među vrstama donacija, navodi i legat te spominje knjižnično-povijesni pristup rekonstrukciji privatnih zbirki.

Specifični vid upravljanja zbirka predstavlja upravljanje njihovom zaštitom/očuvanjem (engl. *preservation management*) i obuhvaća upravljačka, financijska i tehnička pitanja uključena u zaštitu knjižnične građe svih formata i/ili njezina informacijskog sadržaja, s ciljem maksimalnog produžetka mogućnosti korištenja (Feather, Matthews i Eden 1996, 5). Moguće je više različitih pristupa problematici zaštite, od teorijskoga pristupa problematici, planiranja zaštite i procesa upravljanja, različitih izazova zaštite materijala i metoda, do utjecaja zaštite na kulturna i društvena pitanja (Krtalić i Hasenay 2013, 59). Upravljanje zaštitom/očuvanjem legata složen je postupak te obuhvaća utjecaj legata i ulogu svih aspekata na trenutno i buduće poslovanje knjižnice, stoga je ovu problematiku potrebno sagledati kroz različite aspekte u upravljanju zaštitom. Sveobuhvatan pristup u tom smjeru temelji se na prijedlogu teorijskog modela upravljanja zaštitom kroz pet različitih aspekata: strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni aspekt (Krtalić i Hasenay 2011, 37–66).

Prvi u nizu složenih aktivnosti u upravljanju zaštitom jest strateško-teorijski aspekt. U okviru tog aspekta provode se aktivnosti kojima se ispituje opći kontekst u kojemu djeluje knjižnica, koja je misija knjižnice, kako se njezina djelatnost uklapa u nacionalnu strategiju zaštite te kako se odnosi prema drugim knjižnicama koje posjeduju legate, mogu li druge knjižnice poslužiti kao primjeri dobre prakse i kako one upravljaju zaštitom legata. *Benchmarking* je alat koji služi za usporedbu modela među institucijama i zemljama pomoću kojega se utvrđuju primjeri dobre prakse. Pri tome je vrlo važno imati na umu da „strateško planiranje jedan je od ključnih koraka kako u cjelokupnom poslovanju informacijskih ustanova, tako i u upravljanju zaštitom. Temelj strateškog planiranja u upravljanju zaštitom čini izrada pisanih dokumenata, poput izjave o poslanju, politike, strategije i programa zaštite.“ (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 12–13). Dakle, ključno je dobro planiranje te uključivanje relevantnih teorijskih saznanja u praksu. Za sustavno i učinkovito planiranje aktivnosti zaštite važno je postojanje politike zaštite. U nju treba ugraditi sljedeće elemente: opseg i obuhvat politike zaštite, svrhu i zadaću ustanove, filozofiju zaštite, resurse, potrebe zbirke, povezanost s ostalim aspektima poslovanja knjižnice, sigurnost zbirke, pohranu i kontrolu mikroklimatskih uvjeta, rukovanje zbirka, preformatiranje (mikrofilmiranje, digitalizaciju), izložbu i posudbu, upravljanje rizikom i ažuriranje (Foot 2013). Važno je da svi navedeni elementi politike zaštite budu u nekoj mjeri zastupljeni, a o samoj će ustanovi ovisiti kojim će ih redoslijedom navoditi i koliko će pojedini element biti opsežan. Učinkovita politika zaštite mora imati jasno izražene ciljeve, definirane resurse i odgovornost za njihovo ostvarivanje (Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. Planiranje procesa zaštite u knjižnici). Svako upravljanje zbirka i djelovanje unutar knjižnice umnogome ovisi o financijama iz čega slijedi da ekonomsko-pravni aspekt određuje dinamiku i daljnji smjer razvoja. Unutar tog aspekta nužno je sagledati financiranje ustanove, razmotriti pitanja kao što su: tko ju financira, koji su dostupni financijski izvori i ima li mogućnosti vanjskih izvora financiranja. Pri tome bitnu ulogu ima analiza troškova i pažljivo planiranje na što usmjeriti financijske izvore kod zaštite – na uvjete pohrane, projekte, edukaciju osoblja ili nešto drugo. Pisani planovi omogućuju detaljan uvid u cjelokupne troškove ustanove i udio zaštite u tome, podržavajući argumentirano donošenje odluka (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 18). U svemu tome važno je redovito financiranje aktivnosti zaštite i to ponajprije usmjeravanje sredstava u preventivne aktivnosti i dobre uvjete pohrane građe. Legati su u cjelokupnom upravljanju zaštitom često pod posebnim programima i projektima, ali mogu biti i poveznica za dobivanje i iznalaženje dodatnih sredstava financiranja. Pravni

dokumenti zaštite baštinskih zbirki na nacionalnoj razini postoje, ali postavlja se pitanje koliko se oni provode i koliko su uklopljeni na institucionalne razine te gdje su u njima legati. Jasna pravna regulativa i definiranje posljedica (ne)provođenja zakona smjer su kojim treba krenuti u smislu olakšavanja provođenja pravnih (legislativnih) mjera u praksi. Edukativni aspekt upravljanja zaštitom obuhvaća svakodnevne i specifične aktivnosti osoblja te znanje koje je potrebno za očuvanje zbirke legata, a posebna su pitanja kako prenijeti to znanje korisnicima te razumiju li svi akteri uključeni u proces važnost zaštite legata. Edukacija je vrlo važna za obavljanje niza specifičnih i redovitih aktivnosti zaštite legata. Svi djelatnici knjižnice trebali bi posjedovati temeljna znanja o zaštiti legata i posebnih zbirki bez obzira na posao koji obavljaju, dok djelatnici posebno zaduženi za zbirke legata i druge posebne zbirke, voditelji zbirki i svi koji u radu dolaze u kontakt sa zbirkom, trebaju posjedovati specifična znanja i vještine. Važna je i edukacija korisnika te njihova znanja o zaštiti građe. Oni trebaju posjedovati osnovna znanja o rukovanju građom te se ponašati u skladu s propisima definiranim u pravilnicima o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe. Osoblje ustanove može uvelike tome doprinijeti, a važnu ulogu u tome ima i sustav obrazovanja kroz formalne i možda još više kroz neformalne puteve prijenosa znanja o značenju i zaštiti legata. Obrazovanost o problematici zaštite ističe se kao ključan aspekt u učinkovitom upravljanju zaštitom i to kao polazište u izgradnji modela upravljanja zaštitom (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 26). Zaključno u vezi s ovim aspektom može se ustvrditi da veliki dio problema u zaštiti proizlazi iz nedovoljne osviještenosti i poučenosti o problematici zaštite i njezinim mogućnostima, a taj bi se problem uvelike smanjio pristupanjem razvoju edukativnog aspekta zaštite i stvaranju poučnih sadržaja (Krtalić i Hasenay 2011, 61).

Nadalje, materijalno-operativni aspekt uključuje ispitivanje stanja fonda zbirke legata u knjižnici, procjenu uvjeta pohrane građe te kontrolu tih uvjeta, procjenu brzine propadanja materijala, primjenu pojedinih metoda i tehnika zaštite. U okviru tog aspekta kroz ispitivanje konkretne zbirke s konkretnim materijalima i metodama dolazi se do mjerljivih rezultata i karakteristika stanja fonda koje uključuje informacije o vrsti građe, vrsti materijala, vrstama i uzročnicima oštećenja, intenzitetu oštećenja i sl. Da bi se odredile optimalne i učinkovite metode i tehnike zaštite te preraspodijelile financije potrebno je, pored ispitivanja trenutnog stanja fonda, evaluirati postojeće standarde zaštite, utjecaj uvjeta pohrane građe na stanje zbirke (vlaga, svjetlost, temperatura, zagađenje zraka i sl.) te procijeniti glavne prijetnje. Ispitivanje stanja fonda u smislu uvida u fizičko stanje zbirki važno je i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, a rezultat treba biti baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda koji služi kao podloga za upravljanje i organizaciju zaštite. U okviru kulturološko-društvenog aspekta promatra se kulturološki i društveni kontekst institucije, a unutar njega i zbirka legata, njezina vrijednost i prepoznatljivost u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini. Promatraju se prednosti koje dobiva institucija i društvo od zaštite zbirke, dobivaju li se zaštitom nove usluge, novi korisnici, koji bi bili rezultati neočuvanja zbirke te je li upravljanje i razvoj zbirke u skladu s kulturnim i društvenim razvojem. Definira se vrijednost zbirke i vrijednost zaštite, a povijesno istraživanje ispituje doprinos zaštićene zbirke u kulturnom i društvenom razvoju određenog područja, kao i kulturne karakteristike koje se ogledaju kroz zbirku na sadržajnoj i materijalnoj razini. Pri tome je važno napomenuti da mnoštvo fizičkih obilježja koje korisnici ili čitatelji ostavljaju u knjigama i interpretacije postaju predmetom istraživanja povijesti knjige, čitanja, povijesti umjetnosti i sl. (Krtalić i Hasenay 2013, 67). Unutar kulturološko-društvenog aspekta nužno je i sagledati suodnos knjižnice i ostalih kulturnih i društvenih ustanova, pogotovo ako su i one vlasnici dijela istih ili sličnih legata.

Navedeni aspekti upravljanja zaštitom legata u knjižnicama se najučinkovitije mogu konvergentno objediniti izgradnjom specifičnih konkretnih modela upravljanja zaštitom u konkretnom kontekstu djelovanja ustanove gdje postoji potreba za organizacijom i očuvanjem legata. U tom smislu ova razrada teorijskog okvira unutar navedene problematike s posebnim osvrtom na njezine specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama može poslužiti u izgradnji polazišta za sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine.

9. Zaključne napomene

Okrećući se bogatom nasljeđu prošlosti, u knjižnicama se pronalazi mnoštvo zbirke koje su vrijedan, ali nedovoljno istražen izvor informacija. Baštinske zbirke, zavičajne zbirke i legati kao njihova sastavnica, dio su toga neistraženog nasljeđa.

Osim u terminološkom smislu, fenomen legata moguće je promatrati na više načina: antropološki, filantropski, psihološki, pravno, kulturološki, povijesno, društveno itd. Legati imaju višestruke vrijednosti, a njihovi su stvaratelji često izuzetno značajni za zavičaj, regiju ili državu. Legati u pravilu predstavljaju ili se za njih predmnijeva da su pokretna kulturna baština, a česti problem javlja se s njihovim nejasnim pravnim statusom. Većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nužan je preduvjet za to stvaranje pretpostavki za evidencije legata.

Odnos prema baštinskoj građi i ostavštinama definira se najprije u pisanim smjernicama o politici prihvaćanja darova i izgradnji zbirke. Vlastita politika prihvaćanja darova jasno treba navoditi postupke i kriterije uključivanja legata u zbirke te isticati vlasništvo, podrijetlo, razloge darovanja, prikladnost ponuđene građe i sl. Nakon stručnog odabira, potrebno je sagledati moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Knjižnica samostalno odlučuje na koji će način istaknuti legat kao posebnu zbirku i cjelinu (kod obrade ili smještaja građe), uz prilagodbe svojim specifičnim potrebama i zahtjevima. Daljnje istraživačke izazove valja pronalaziti u iznalaženju metodološkog okvira procjene stanja legata. Sustavna i sveobuhvatna procjena stanja legata predstavlja temelj za daljnje korake učinkovitog očuvanja legata.

Mogući su različiti pristupi obradi, organizaciji, pohrani i dostupnosti legata u knjižnicama. U radu je prikazan teorijski okvir ove problematike i prikazani su opći podaci o legatima, njihovu upravljanju, organizaciji i očuvanju. Fokus je stavljen na kontekst legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta, kao i na moguće prepreke i probleme s kojima se susreće. Prepreke u radu s legatima najčešće su vidljive kroz nepostojanje i/ili neprepoznavanje mogućih zakonskih odredbi, preporuka i smjernica, financijskim i prostornim ograničenjima, neobrađenoj građi, nedovoljno educiranom osoblju i korisnicima te neprepoznatosti legata kao vrijednosti na institucionalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Razrada teorijskog okvira unutar problematike organizacije i očuvanja legata u knjižnicama kojom se ovaj rad bavio, može poslužiti u izgradnji polazišta za daljnje sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine pri čemu se posebno treba usmjeriti na pitanja implementacije učinkovitih rješenja u praksu.

Literatura

- Antolović, Jadran. 2008. *Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara*. Zagreb: Hadrian.
- Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama.“ *Vijesti Društva bibliotekara Istre* 10, no. 12: 2–7.
- Arbutina, Nada V. 2016. *Legat u biblioteci: doktorska disertacija*. Beograd: N. V. Arbutina, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:13422/bdef:Content/get>.
- Ascher, James P. i Anna M. Ferris. 2012. „Collection-Level Surveys for Special Collections: Coalescing Descriptors Across Standards.“ *The Journal of Academic Librarianship* 38, no. 1: 33–41.
- Balog, Antal. 2010. „Poslovanje knjižnica u zadaći prikupljanja sredstava.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, no. 3/4: 42–65. <https://hrcak.srce.hr/file/119735>.
- Belan-Simić, Alemka. 2007. „Baština u narodnim knjižnicama – rezultati ankete.“ *Muzeologija* 43/44: 83–92. <https://hrcak.srce.hr/76960>.
- Bishop, Janet, Patricia A. Smith i Chris Sugnet. 2010. „Refocusing a Gift Program in an Academic Library.“ *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services* 34: 115–122.
- Clayton, Peter i Gary Eugen Gorman. 2001. *Managing Information Resources in Libraries: Collection Management in Theory and Practice*. London: Library Association Publishing.
- Collection Management in Academic Libraries*. 1999. Uredile Clare Jenkins i Mary Morley. Aldershot; Brookfield: Gower publishing.
- Dadić, Vera. 1985. „Spomeničke biblioteke u odnosu na sistem znanstvenih informacija.“ U *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984., uredio Srećko Jelušić, 113–117. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije.
- Drvodelić, Milan. 1981. *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. n. d. „Planiranje procesa zaštite u knjižnici.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/zastita/zastita-knjiznicne-grade/planiranje-procesa-zastite-u-knjiznici/>.
- Feather, John, Graham Matthews i Paul Eden. 1996. *Preservation Management: Policies and Practices in British Libraries*. Aldershot: Gower.

- Foot, Miriam. 2007. „Preservation Policy and Planning“. U *Preservation Management for Libraries, Archives and Museums*, uredili Gary Eugen Gorman i Sydney J. Shep, 19–41. London: Facet Publishing.
- Foot, Mirjam. 2013. *Building a Preservation Policy*. London: British Library. https://www.bl.uk/britishlibrary/~/_/media/bl/global/conservation/pdf-guides/building-a-preservation-policy.pdf.
- Hebrang Grgić, Ivana. 2011. „Gifts in Croatian Public and Academic Libraries.“ *Collection Building* 30, no. 4: 167–171.
- Hergešić, Branka. 1958/1959. „O nabavi i nabavnoj politici.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 5, no. 1–4: 9–23.
- Horvat, Ines i Damir Hasenay. 2020. „Interpretacija pisane baštine – potrebna znanja informacijskih stručnjaka.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 63, no. 1–2: 389–409. <https://hrcak.srce.hr/file/367507>.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. 2021. s. v. „Darovanje“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.. Pristupljeno 28. 1. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=1394>.
- IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. 2003. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Institut za međunarodne odnose, Vesna Čopič, Aleksandra Uzelac, Jaka Primorac, Daniela Angelina Jelinčić, Andrej Srakar i Ana Žuvela. 2011. Poticanje privatnih ulaganja u kulturnom sektoru: sažetak. Europski parlament. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057%28SUM01%29_HR.pdf.
- International Encyclopedia of Information and Library Science*. 2003. Uredili John Feather i Paul Sturges. London-New York: Routledge.
- Jančiev, Zoran i Josip Supić. 2016. *Hrvatski porezni sustav*. Zagreb: Institut za javne financije.
- Johnson, Kevin. 2010. *The Power of Legacy and Planned Gifts: How Nonprofits and Donors Work together to change the World*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Jokanović, Vladimir, Fahrudin Kaledner, Emil Popović i Miloš Stojanović. 1984. *Bibliotekarski leksikon*. Beograd: Nolit.
- KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Muzejski dokumentacijski centar, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://pravilnik.kam.hr/>.

- Katić, Tinka. 2011. *Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirkama: doktorska disertacija*. Zagreb: T. Katić.
- Knjižničarstvo i srodna područja: izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva. 2010. Priedila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović.
- Kolanović, Josip. 2007. „Spomen-muzeji književnika i književni arhivi.“ *Muzeologija* 43/44: 9–25. <https://hrcak.srce.hr/file/114212>.
- Komisija za zaštitu knjižnične građe. *Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra 2011*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1416>.
- Kosić, Sanja i Sanja Heberling Dragičević. 2017. „Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama – iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, no. 4: 161–189. <https://hrcak.srce.hr/file/288854>.
- Kovačević, Ljiljana, Dobrila Begenišić i Vesna Injac-Malbaša. 2014. *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: srpski-engleski-nemački*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije. <http://rbi.nb.rs/sr/home.html>.
- Krpan Smiljanec, Marina. 2016. „S efemernom građom: Mihanovićevim zagorskim stazama“. U *Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova*, uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić, 176–200. Beli Manastir: Gradska knjižnica.
- Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2011. „Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, no. 1/2: 37–66. <https://hrcak.srce.hr/file/119679>.
- Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2013. „Overview of Qualitative and Quantitative Research Methods in the Field of Library-Material Preservation.“ *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science* 2: 59–69.
- Krtalić, Maja, Damir Hasenay i Tatjana Aparac-Jelušić. 2011. „Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama: teorijske pretpostavke.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, no. 1–2: 1–36. <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/370/365>.
- Lietaer, Mieke. 2008. „Please Give Generously! Handling Donations to Libraries.“ *Art Libraries Journal* 33, no. 4: 33–38.
- Lundy, M. Winslow. 2008. „Provenance Evidence in Bibliographic Records.“ *Library Resources & Technical Services* 52, no. 3: 164–172.
- Maroević, Ivo. 2001. „Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine.“ *Socijalna ekologija* 10, no. 4: 235–246. <http://hrcak.srce.hr/file/208406>.

- Mesić, Đurđa. 1996. „Pokret pučkih knjižnica u Hrvatskoj (sažetak priopćenja)“. U *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Pazin 15. studenoga 1993., uredio Bruno Dobrić, 109–110. Pula: Sveučilišna knjižnica.
- Miletić-Vejzović, Lejla. 2010. „Collection Management of Special Collections Materials: Emphasis on Digital Projects.“ U *Summer School in the Study of Old Books*, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009]. uredile Mirna Willer i Marijana Tomić, 303–325. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ministarstvo kulture i medija. n. d. „Kulturna baština.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)).
- Ministarstvo kulture i medija. n. d. „Pretraživanje registra kulturnih dobara Republike Hrvatske.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>.
- Mirčov, Svetlana. 2004. „Biblioteke celine i biblioteke legati“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 6, no. 1: 11–16. <http://eprints.rclis.org/6046/1/2.pdf>.
- MDC. 2017-2022. „Književna baština u muzejima.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://kbm.mdc.hr/>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. 2012. „Narodne knjižnice.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.nsk.hr/maticna-sluzba-za-narodne-knjiznice/>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. *Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama*. 2011. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2019/04/za%C5%A1tita2-21.pdf>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. *Sustav jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica. 2020. Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti narodnih knjižnica za 2020. godinu*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2022/01/Podaci_i_pokazatelji_narodne_knjiznice_06_07_2021__2020.xlsx.
- Nebesny, Tatjana i Mira Švob. 2002. „Izgradnja knjižne zbirke u narodnim knjižnicama“. U *Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka: zbornik radova*, uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat, 56–75. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/nebesny_svob.htm.
- Ogden, Barclay. 2004. *Collection preservation in library building design*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://calpreservation.org/wp-content/uploads/2015/03/LibrisPreservation.pdf>.

- Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirki u narodnim knjižnicama, 2012. Pristupljeno: 28. 1. 2022. www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/11/smjernice-za-nabavu.pdf.
- Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. n. d. „Arhiva statističkih podataka i pokazatelja uspješnosti (2017-2020).“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/arhiva-statistickih-podataka-i-pokazatelja-uspjesnosti/>.
- Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. 2021. „Naputak za provođenje postupka registracije kulturnoga dobra.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2021/09/Naputak-za-provođenje-postupka-registarcije-kulturnoga-dobra_2021-09-22.docx.
- Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>.
- Radna grupa Hrvatskog knjižničnog vijeća. 2018. Prijedlog nacionalnog programa zaštite pisane baštine. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031>.
- Reitz, Joan M. 2014. „Bequest“. U *Online Dictionary for Library and Information Science*. ABC CLIO. Pristupljeno: 27. 1. 2022. https://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_b.aspx.
- Saračević-Würth, Ranka. 2012. „O postupku utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu.“ *Muzeologija* 48/49: 27–30. <https://hrcak.srce.hr/file/164822>.
- Sherman Smith, Amy i Matthew D. Lehrer. 2000. *Legacies for Libraries: a Practical Guide to Planned Giving*. Chicago, London: American Library Association.
- Shuman, Ronald B. 1959. „Reflection on the Establishment of Special Library Collections.“ *The Journal of the Academy of Management* 2, no. 1: 47–51.
- Smith, Abby. 2007. „Valuing Preservation.“ *Library Trends* 56, no. 1: 4–25.
- Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf.
- Šimek, Sanja. 1993. „Stanje u spomeničkim knjižnicama Republike Hrvatske s osvrtom na staru i rijetku tiskanu građu“. U *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe*, Zagreb, 10. – 11. prosinca 1992., uredila Tinka Katić, 7–14. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

- Šmulja, Vanja. 2013. „Biblioteke cjeline i legati u bibliotekama Republike Srpske.“ *Čitalište* 23: 52–61. http://citaliste.rs/casopis/br23/smulja_vanja.pdf.
- Šošić, Trpimir M. 2014. „Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled.“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51, no. 4: 833–860. <https://hrcak.srce.hr/file/190718>.
- Thompson, Anthony. 1965. *Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza: englesko-hrvatskosrpski = Vocabularium bibliothecarii: english-croatian-serbian*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tomečak, Branko. 2007. „O sadržaju i okolnostima darovanja značajnije značajnije i starije knjižnične građe: iz povijesti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prije 1920.“ U *400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa*, Zagreb, 9. – 11. svibnja 2007., uredila Mirna Willer, 66–78. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10785>.
- Vuković, Marinko. 2011. „Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta.“ *Arhivski vjesnik* 54: 97–113.
- Yakel, Elizabeth. 2005. „Hidden Collections in Archives and Libraries.“ *OCLC Systems & Services* 21, no. 2: 95–99.
- Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave*. 2017. Narodne novine 127, [https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-\(regionalne\)-samouprave](https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-(regionalne)-samouprave).
- Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*. 2019. Narodne novine 17, <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEnicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019>.
- Zakon o lokalnom porezu*. 2016. Narodne novine 115, <https://www.zakon.hr/z/875/Zakon-o-lokalnim-porezima>.
- Zakon o nasljeđivanju*. 2003. Narodne novine 48, <https://www.zakon.hr/z/87/Zakon-o-naslje%C4%91ivanju>.
- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*. 1999. Narodne novine 69, <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>.
- Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013., 2014.* Priredila Jelica Leščić. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf>.

Abstract

Theoretical and methodological assumptions of legacies preservation in libraries

Purpose. The aim of the paper is to develop a theoretical framework for the preservation of legacies with regard to the specifics that we find in libraries. The purpose of the paper is to create a theoretical and methodological starting point for further research that will make it possible to gain a more comprehensive insight into the state of preservation of legacies in libraries in the Republic of Croatia.

Approach/methodology/design. A review of the relevant literature is presented, with a special focus on the consideration of terminological and legal issues and the issue of preservation, processing, organization and placement of legacies in libraries, as well as the issue of their evaluation and use.

Findings. Based on theoretical considerations, insight was gained into the perception of legacies as values both for the library and for the wider local community. The notion of legacies in libraries is comprehensively defined from a whole range of points of view, and special emphasis is placed on possible obstacles and problems encountered by librarians in working with these special collections. The issue of legacies through various aspects of protection management was considered, which resulted in the definition of a comprehensive theoretical framework for the preservation of legacies in libraries.

Research limitations/implications. The issue of legacies, their organization and preservation in the Republic of Croatia has not been systematically researched so far. Obstacles to working with legacies are most often visible through scattered data on collections and/or the lack of records of heritage collections at the national level. There is also a large number of unprocessed collections due to the lack of staff, financial and spatial constraints, which results in the unavailability of materials for users, and unrecognized legacies as values at the institutional, regional and national levels.

Practical implications. This paper should be seen as a basic contribution to the systematic consideration of legacies in libraries, their organization, preservation and presentation in the context of cultural heritage as one of the main identity features.

Originality/value. Different approaches to the processing, organization, storage and availability of legacies in libraries are possible. The paper presents the theoretical framework of this issue and presents general data on legacies, their management, organization and preservation. The elaboration of the theoretical framework for the preservation of legacies in libraries is the starting point for further comprehensive and systematic research of legacies as a very important part of the entire corpus of our cultural heritage. In doing so, special attention should be paid to the issue of implementation of effective solutions in library practice.

KEYWORDS: legacy, legacy management, legacy preservation, special collections

Očemnost (*o-čemu-govori-dokument*): prvi korak predmetnog označivanja i njegova upotreba u svakodnevnom životu

Kristina Feldvari

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

kfeldvari@ffos.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 53–74

UDK: 025.4

Pregledni znanstveni rad / Scientific Review Paper

Primljeno / Received: 15. 9. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 12. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3911

Sažetak

Cilj. Rad obrađuje problematiku očemnosti kao središnjeg pojma u području sadržajne organizacije znanja i informacija i kao prvog koraka u postupku označivanja predmeta ili teme dokumenta. Očemnost (*o čemu*, engl. *about -ness*) se odnosi na određivanje onoga o čemu dokument govori, što dokument pokriva, odnosno što mu je predmet ili tema. Cilj je rada ponuditi definiciju, tipologiju i razumijevanje koncepta očemnosti, kao i opis postojećih postupaka i metoda njegova određivanja.

Pristup i metodologija. U ovom je radu korištena metoda detaljnog pregleda i analize literature iz područja predmetnog označivanja. Dodatno, kod preglednih radova na temu očemnosti korištena je i metoda praćenja citiranih radova (engl. *footnote chasing*), kao i radova koji su citirali promatrani pregledni rad (engl. *citation searching*).

Rezultati. Kao rezultat pregleda literature utvrđeno je nekoliko praktičnih metoda za određivanje očemnosti koje su dali autori Joudrey, Wilson, Langridge i Taylor te nekoliko različitih pristupa i problema koji se mogu pojaviti tijekom tog postupka.

Originalnost/vrijednost. Krajnji je cilj dobivene spoznaje i rezultate oprimjeriti kroz njihovu praktičnu primjenu u svakodnevnom životu. Upravo oprimjerenost teorijskih spoznaja o očemnosti doprinosi njezinu boljem razumijevanju i određivanju i kod informacijskih stručnjaka, stručnjaka za optimizaciju tražilica, novinara i urednika mrežnih stranica, i kod krajnjih korisnika koji pretražuju internet i dodjeljuju svoje oznake (*tagove*), u čemu se ogleda i originalnost ovoga rada.

1. Uvod

Osiguravanje pristupa informacijama ostvaruje se njihovim opisom, organizacijom i predstavljanjem, a upravo je to izvorno polazište i načelo informacijske profesije (Špiranec i Ivanjko 2012, 59). Jedan je od glavnih procesa za opis i organizaciju informacija predmetno označavanje ili, kako ga autorica Lasić-Lazić (1998, 24) te Štrbac i Vujić (2004, 16) nazivaju, sadržajna ili predmetna obrada dokumenta.¹ Mikičić (1996, 33) navodi kako se pored uobičajenog pojma ponekad upotrebljava i pojam predmetna obrada ili analiza teksta (engl. *subject analysis*). Naime, ispitivanjem sadržaja teksta, kao smislene cjeline dokumenta, bave se uz informacijske znanosti i druge discipline, naročito tekstologija i teorija informacija. U tim disciplinama tako susrećemo pojmove poput analiza sadržaja (engl. *content analysis*), analiza teksta (engl. *textual analysis*), analiza diskursa (engl. *discourse analysis*) i slično (Mikičić 1996, 34).

Ključni koncept kojim se bavi ovaj rad jest koncept očemnosti (engl. *aboutness*), a podrazumijeva ono *o-čemu-dokument-govori, što-dokument-pokriva* (Lancaster 1998, 10–14) ili sažimanje sadržaja dokumenta (Hutchins 1978, 172). Taj prvi korak podrazumijeva predmetnu analizu dokumenta, dok drugi podrazumijeva prijevod rezultata predmetne analize terminima za predmetno označavanje koji mogu biti izraženi prirodnim (nekontroliranim) i kontroliranim jezikom za označavanje.² Koncept očemnosti bitan je za oba koraka predmet-

¹ U stranoj i hrvatskoj literaturi iz knjižnične i informacijske znanosti često možemo vidjeti različito korištenje pojmova „sadržajna ili predmetna obrada (teksta)“, „predmetno označavanje“, „sadržajno označavanje“, „indeksiranje“, „označavanje“, „sadržajna ili predmetna analiza“ i slično. Za postupak sadržajne ili predmetne obrade u hrvatskoj literaturi često se koriste i termini „predmetna katalogizacija“ (za razliku od deskriptivne katalogizacije) te „predmetizacija“. U hrvatskoj knjižničarskoj praksi tradicionalno su dva temeljna postupka označivala rad i rezultat sadržajne ili predmetne obrade. Bio je to rad na stručnom (klasifikacija) i predmetnom katalogu (predmetna obrada ili predmetizacija) (Lasić-Lazić 1998, 24–25).

U ovome će se radu umjesto sadržajne ili predmetne obrade koristiti termin „predmetno označavanje“, a spomenuta terminološka zbrka među pojmovima razjašnjena je u poglavlju 2. Terminologija i definiranje postupka predmetnog označavanja.

² Prema Rowley (2007, 125–127) i Lancaster (1998, 14), jezici za predmetno označavanje mogu se podijeliti u dvije kategorije: kontrolirani, umjetni jezici (odnosno predmetno označavanje dodjeljivanjem – *indexing by assignment*) i nekontrolirani, prirodni (izvedeno predmetno označavanje – *indexing by extracting*). Predmetno označavanje kontroliranim jezicima uključuje osobu koja određenom dokumentu dodjeljuje predložene termine s popisa predmetnih odrednica ili kontroliranog rječnika na temelju subjektivne interpretacije predmeta ili tema u dokumentu. Predmetno označavanje nekontroliranim, prirodnim jezikom može izvoditi predmetni stručnjak ili računalo. Najčešće se za opis predmeta dokumenta koriste riječi iz naslova, sadržaja i sažetka, zatim riječi iz cijelog teksta dokumenta, a najnovija tehnika odnosi se na uporabu termina koje su sami korisnici koristili pri pretraživanju sustava i traženju dokumenta (takozvano korisničko označavanje). Računalo može automatski predmetno označiti svaki termin u dokumentu, osim onih na takozvanim stop-listama, odnosno popisu riječi koje se ne koriste pri označavanju i pretraživanju (Chu 2007, 47).

Osim navedenih metoda u novije vrijeme, a vezano uz računalnu obradu teksta, rabe se i druge metode. Kao osnova za predmetno označavanje koristi se originalni dokument, a analiza teksta dokumenta izvodi se i kontrolira automatski pomoću računalnih programa. Ta vrsta predmetnog označavanja poznata je pod nazivom automatsko ili automatizirano predmetno označavanje (*automatic indexing, automated indexing*). Automatsko predmetno označavanje počiva na izvedenom predmetnom označavanju i podrazumijeva niz logičkih postupaka koji se izvode računalno, a zasnovani su na statističkom modelu određenja značenja teksta prema frekvenciji pojavljivanja pojedinih riječi u tekstu (Slavić 1998, 98–115). Ubrzan razvoj računalne tehnologije, a danas i umjetne inteligencije, dao je poseban zamah razvoju automatske obradbe prirodnog jezika (*natural language processing, NLP*) na kojem se zasniva suvremeni razvoj automatskog predmetnog označavanja poput novih transformer modela dubokog učenja za obradu prirodnog jezika. Detaljnije o razvoju automatskog predmetnog označavanja i novim modelima dubokog učenja pogledati u: Golub 2021, 702–719 i Rogers, Kovaljeva i Rumshisky 2020, 842–866.

nog označivanja. Međutim, iako ćemo se drugog koraka predmetnog označivanja djelomično doticati jer je neodvojiv od prvog koraka, u ovom radu on se neće posebno obrađivati. Razlog je taj što je drugi korak (prijevod u termine za predmetno označivanje) predmetnog označivanja vrlo detaljno opisan u brojnim standardima, udžbenicima i priručnicima te što njegova uspješna provedba ovisi upravo o tome je li kvalitetno i uspješno proveden prvi korak – predmetna analiza, odnosno određivanje očemnosti dokumenta. Bitno je naglasiti kako je ovom području bavljenja svojstven zahtjev za skupom pravila i uputa informacijskim stručnjacima o tome kako predmetno označivati. Međutim, u većini postojećih priručnika i pravilnika, i stranih i domaćih (primjerice, ISO 1985, Štrbac i Vujić 2004), nastoje se utvrditi pravila i koraci predmetnog označivanja, dok konkretna i primjerena teorija koja objašnjava što je proces predmetnog označivanja nauštrb određivanja kako predmetno označivati (pravila i koraci) u ovom trenutku ne postoji.

Cilj je ovoga rada stoga ponuditi detaljan opis, definiranje i razumijevanje koncepta očemnosti, kao i opis postojećih postupaka i metoda njegova određivanja. Na početku rada razjasnit će se česta terminološka zbrka između pojedinih pojmova u uporabi. Potom slijedi pregled literature o očemnosti, tipologiji i pristupima te metodama određivanja. Na kraju rada opisani su primjeri u kojima se očemnost te prijevod u termine za predmetno označivanje i/ili pretraživanje koristi u situacijama iz svakodnevnog života.

2. Terminologija i definiranje postupka predmetnog označivanja

Kao što je već spomenuto u uvodu, za postupak predmetnog označivanja često se u literaturi koristi različita terminologija. Lasić-Lazić (1998, 24–25) kao glavne aktivnosti u postupku sadržajne ili predmetne obrade navodi identifikaciju, analizu, sažimanje i označivanje, a sadržaj predmeta je ono što bi se nakon analize i sažimanja trebalo iskazati postupkom predmetnog označivanja putem indeksnih naziva.³ Vidljivo je da autorica postupak predmetnog označivanja smatra jednom od aktivnosti u postupku sadržajne ili predmetne obrade. Postupak sadržajnog označivanja, kako ga naziva Špiranec (2014, 3), najčešće se sastoji od dva koraka: analize (čime se određuju bitne značajke dokumenta) i prijevoda (identificiranim predmetima dodjeljuju se termini za predmetno označivanje). U radovima engleskog i hrvatskog govornog područja možemo također uočiti različitu uporabu termina pri definiciji predmetnog označivanja. Primjerice, ISO 5963:1985 standard (ISO 1985, 1–2), koji propisuje metode analize dokumenata i određivanja njihovih predmeta, koristi termin označivanje (engl. *indexing*), a on podrazumijeva tri koraka: proučavanje dokumenta i određivanje njegova sadržaja, utvrđivanje osnovnih koncepata ili pojmova prisutnih u sadržaju djela i izražavanje, odnosno prevođenje tih koncepata ili pojmova terminima za predmetno označivanje. U toj je definiciji dakle određivanje očemnosti (predmetna analiza) korak, odnosno dio procesa označivanja. Osim pristupa od dva koraka predmetnog označivanja, pregledom ovog standarda te pregledom različitih stranih udžbenika, priručnika i literature, utvrđeni su i pristupi od tri (primjerice, Mai 2000, 251–300, Taylor i Joudrey 2009, 303–327), četiri

³ Autorica termine za predmetno označivanje naziva indeksni nazivi (Lasić-Lazić 1998, 24–25).

(Chu i O'Brien 1993, 439–454, Langridge 1989, 73-98) i više koraka predmetnog označivanja (Šauperl 2002, 1–173).

Novija norma ISO 5127:2017 (2017) odvaja definiciju predmetne analize (u normi na engl. *subject / content analysis*), koju definira kao analizu dokumenta s ciljem određivanja njegovih sadržajnih komponenti i odnosa među njima, od podvrste označivanja (engl. *indexing*) – predmetnog označivanja (engl. *subject indexing*). Na postupak predmetnog označivanja gleda se kao na postupak intelektualne analize predmeta dokumenta čime se omogućuju dva cilja. Prvi je omogućavanje identifikacije koncepata predstavljenih u dokumentu i dodjele termina za predmetno označivanje, dok je drugi cilj omogućavanje informacijskog pretraživanja.⁴ Kod većine stranih autora (primjerice, Lancaster, 1998, Soergel 1985, Mai 2000), ispred riječi označivanje gotovo uvijek stoji riječ predmet ili tema (engl. *subject*) kako bi se dodatno ukazalo i specificiralo da se radi o predmetnom označivanju te da proces ne uključuje samo označivanje terminima za predmetno označivanje nego i određivanje očemnosti, odnosno predmetnu analizu. Određivanje se očemnosti dakle smatra dijelom procesa predmetnog označivanja, a često se još naziva i konceptualna, intelektualna ili sadržajna analiza (engl. *conceptual analysis, intellectuall analysis, subject analysis*). Taylor i Joudrey (2009, 303–327) i Holley i Joudrey (2020, 159–185) u svojim radovima gotovo uvijek koriste termin predmetna analiza (engl. *subject analysis*) koji opisuju kao proces koji se sastoji od tri faze: konceptualne analize (engl. *conceptual analysis*), opisivanja očemnosti u obliku pisane izjave (engl. *aboutness statement*) i prijevoda (engl. *translation*). Iz navedene terminologije vidljivo je, a isto potvrđuje i Lancaster (1998) u svojoj raspravi o terminologiji, kako je terminološka zbrka uzrokovana upravo nerazumijevanjem između prvog koraka predmetnog označivanja, koji on također naziva konceptualna analiza, i drugog koraka predmetnog označivanja, a to je prijevod rezultata konceptualne analize u termine za predmetno označivanje. Dodatni je problem taj što se reprezentacija predmeta ili teme dokumenta u prvom redu veže za to kako ljudi interpretiraju i shvaćaju dokumente, što je po prirodi subjektivno i nepredvidivo. Mai (2000, 116; 2001, 591) naglašava kako je ta subjektivnost posebice izražena u prvom koraku, odnosno predstavljanju interpretacije sadržaja dokumenta. Subjektivnost i nepredvidljivost procesa predmetnog označivanja potvrdili su brojni radovi drugih autora poput Wilsona (1968, 1–155), Jones (1983, 1–23), Milstead (1994, 577–582) te suvremenijih poput Šauperl (2002, 1–173), Rondeau (2012, 42–78), Holley i Joudrey (2020, 159–185) i drugih. S obzirom na to da je cilj predmetnog označivanja upravo suprotan, a to je objektivnost, neutralnost i dosljednost, u nastavku rada pojasnit će se različiti pravci i gledišta o prirodi očemnosti, metode i postupci za njezino određivanje te izazovi i poteškoće koji se mogu pojaviti tijekom tog procesa.

3. O očemnosti

Kao što je prethodno rečeno, prije samog čina označivanja dokumenta terminima za predmetno označivanje potrebno je ustanoviti o čemu dokument govori, što dokument pokriva, što mu je predmet ili tema. Dakle, određivanje očemnosti, a samim time i uspješno pronalaženje informacija, ovisi o mogućnosti osobe da definira predmet ili temu.

⁴ O vezi predmetnog označivanja i (predmetnog) informacijskog pretraživanja govorit će se u poglavlju 4. Očemnost u svakodnevnom životu.

U hrvatskom jeziku značenje riječi predmet odnosi se na ono što se oblikuje, građu te ono o čemu se govori, raspravlja ili piše, odnosno sadržaj, temu (Anić 1998, 853), dok tema podrazumijeva predmet, osnovnu, glavnu misao, predmet koji treba pismeno obraditi (Anić 1998, 1187). Merriam-Webster rječnik navodi istu definiciju predmeta i teme kao glavnog objekta interesa ili zanimanja, glavne teme određenog polja znanja, teme diskursa ili njegova dijela te brojne sinonime u upotrebi (primjerice engl. *content, matter, motif, motive, question* i slično) (Merriam-Webster online dictionary 2022). Tematika (*thema*) je također i središnji pojam konceptualnog modela „uvjeti za funkcionalnost predmetnih autoriziranih podataka“ (engl. *Funcional requirements for subject authority data – FRASAD*)⁵ (IFLA 2010, 10). Očemnost⁶ (o čemu, engl. *about-ness*) se često kao središnji pojam istraživanja uz literaturu informacijskih znanosti može pronaći i u radovima drugih disciplina poput filozofije, logike i jezika (primjerice, Landau 2011, 779–813, Hawke 2018, 697–723), a danas u digitalnom dobu veže se i uz pretraživanje interneta, označavanje korisničkim oznakama (primjerice, *hashtagovima*), optimizaciju tražilica (engl. *search engine optimization – SEO*) i slično.⁷ Termin očemnost prvi je u kontekstu predmetnog označavanja upotrijebio Fairthorne (1969, 73). Opširni pregled različitih definicija očemnosti dao je u svom radu autor Todd (1992, 259–267). Najnoviji pregled literature o očemnosti i konceptualnoj analizi dali su Holley i Joudrey (2020, 159–185), što govori da je očemnost još uvijek aktualan pojam u literaturi knjižnične i informacijske znanosti.

Dok su definicije očemnosti poprilično slične, gledišta se o prirodi očemnosti, međutim, dosta razlikuju. Gledišta možemo podijeliti prema Hjørlandu na dva usmjerenja – od nominalizma ili idealizma do realizma. Za radikalnog nominalista predmet ili temu treba zamisljati ne kao svojstvo djela, nego kao odnos koji je izgradila određena osoba u određenom trenutku između određenog skupa djela i određenih lingvističkih termina (imena ili oznaka). Realist, s druge strane, ustraje na pretpostavci da su predmeti realne stvari koje postoje odvojeno od lingvističkih termina koje koristimo da bi ih imenovali te da je moguće odrediti predmet/e bilo kojeg djela. Naravno, postoje i druga gledišta na predmet koja se mogu smjestiti negdje između ta dva usmjerenja, ali većina onih koji rade na predmetnom označivanju dokumenata ili izradi klasifikacijskih shema s ciljem pronalazanja dokumenata djeluju prema pretpostavkama usklađenim s nekom varijantom realističkog gledišta (Hjørland 1992, 173–179).

Uz očemnost svakako treba spomenuti još dva usko vezana pojma, a to su pojmovi *isness* – ‘što je to o čemu se govori’ te *ofness* – ‘od čega se nešto sastoji’.⁸ Ponekad je, naime, uz

⁵ Entitet *thema* predstavlja predmet djela, a entitet *nomen* predstavlja bilo koji znak ili niz znakova po kojima je *thema* poznata, koji na nju upućuju ili ju izriču. *Thema* se može promatrati s različitih gledišta. S točke gledišta krajnjeg korisnika, ona obuhvaća tematiku (moguće nepoznatih) jedinica građe koje će zadovoljiti informacijsku potrebu te s točke gledišta informacijskih stručnjaka koji izrađuju metapodatke, jedna ili više *thema* zauzima tematiku određene jedinice građe. Analiza tematike u modelu odnosi se na odnos između djela i njegova predmeta, a entitet *thema* definiran je kao bilo koji entitet upotrijebljen kao predmet djela (IFLA 2010, 16).

⁶ Mirna Willer je pri prijevodu knjige E. Svenonius *Intelektualne osnove organizacije informacija*, engleski naziv *aboutness (about-ness)* prevela na hrvatski s ‘očemnost’ (o čemu) i to je jedan od trenutnih prijevoda ove riječi na hrvatski jezik (Svenonius 2005, 46). S. Špiranec u svom članku iz 2014. prevodi *aboutness* s ‘tematika’ (Špiranec 2014, 3).

⁷ Primjeri se nalaze u poglavlju 4. Očemnost u svakodnevnom životu.

⁸ I dok za engleski termin *aboutness* imamo hrvatski prijevod – očemnost – za termine *isness* i *ofness* izravni prijevodi ne postoje. Stoga se u radu koriste engleski izrazi te ih se prevodi samo opisno.

očemnost dokumenta potrebno izraziti i njegove druge aspekte kao što su žanr, format, ciljana publika i slično. Iako su vrlo važni i fokus mnogih korisničkih upita, ti aspekti opisuju postojanje djela na temelju oblika ili žanra (primjerice, roman, drama, pjesma, esej, biografija, simfonija, slika i slično). U takvim slučajevima govorimo o *isness*, odnosno što je to o čemu se govori (primjerice, satirična komedija), a ne o očemnosti, odnosno o čemu govori (primjerice, kritika vlasti i birokracije). *Isness* tako izražava „ono što nešto jest“ nasuprot onome „o čemu se radi“ (IFLA 2010, 10, Judrey i Taylor 2020, 5). Kada pak govorimo o predmetnom označavanju vizualnih izvora, bitno nam je također uz *isness* (primjerice, umjetnička slika) i očemnost (primjerice, slika govori o slobodi) utvrditi i što taj vizualni izvor doslovno prikazuje, odnosno odrediti *ofness* (primjerice, na slici je prikazana golubica s maslinovom grančicom slikana uljanom bojom). Takvo shvaćanje pojmova u svojim radovima objašnjava autorica Shatford (1986, 39–62) koja je razradila Panofskyjev (1955) sustav u kojem su identificirane tri razine značenja u umjetničkim djelima: predikonografska, ikonografska i ikonološka. Prva, predikonografska razina odnosi se na konkretne i objektivne činjenice o nekom predmetu (činjenično znanje), odnosno *ofness*. Ikonografska se odnosi na apstraktno i subjektivno znanje o nekom predmetu (ekspresivno značenje), odnosno očemnost. Na ovoj razini tumačenje zahtijeva određeno kulturološko poznavanje tema i koncepata, a stručnjak koji interpretira predmet mora objasniti što on predstavlja. Treća ili ikonološka razina zahtijeva interpretaciju na sofisticiranoj razini koristeći opće i kulturno znanje te dublje razumijevanje povijesti i pozadine djela. Za ovu fazu Shatford (1986, 45) navodi kako se ne može primijeniti u kontekstu predmetnog pristupa zbog subjektivnosti same interpretacije koju ona uključuje. Različiti znanstvenici slažu se oko činjenice da se razlikovanje *ofnessa* i očemnosti na slikama može koristiti za tumačenje predmeta te da te dvije dimenzije mogu pomoći pri odabiru ispravnih termina za predmetno označavanje slikovnih djela. No, postoje i drugi stručnjaci kao što je Svenonius (2005, 600–606), s čijim se mišljenjem slaže i autorica ovoga rada, a koja smatra kako je ono što je simbolizirano u jednom mediju (vizualna i/ili slikovna djela) nemoguće u potpunosti izraziti putem drugog (označiti verbalnim jezikom). Rješenje bi u određenoj mjeri bila primjena oba potrebna znanja, onog o predmetnom označavanju i onog o vizualnom/verbalnom simbolizmu.

3.1. Tipologija i pristupi očemnosti

U znanstvenoj i stručnoj zajednici problem subjektivnosti i različitih interpretacija predmeta ili teme nastojao se riješiti stavljanjem u središte dokumenta koji ima određene elemente poput naslova ili sažetka koji su objektivni i jednoznačni. Taj se pristup u literaturi naziva pristup usmjeren na dokument (engl. *document oriented*) te su se njime pokušale odvojiti očemnost koja ne podliježe subjektivnosti i interpretaciji od one koja joj podliježe. Fairthorne (1969, 75) ih je nazvao ekstenzijska i intenzijska očemnost. Ono što je sadržano, inherentno u dokumentu i neodvojivo od njega jest ekstenzijska očemnost (stabilna i nepromjenjiva), a ono što se iz njega može zaključiti jest intenzijska očemnost (ovisna o značenju i podliježe interpretaciji te se veže za korisničke zahtjeve i potrebe). Smatra se da se s ekstenzijskom očemnosti treba baviti informacijski stručnjak te da je njegov zadatak odrediti očemnost dokumenta bez subjektivnosti i osobne interpretacije. Intenzijska očemnost odnosi se pak na vezu između dokumenta i korisnika koji se bavi njegovim sadržajem, a kao rezultat izvodi se značenje. Kako korisnik na dokument može gledati iz različitih perspektiva i s različitim namjerama i interpretacija i značenje bit će različiti. Beghtol (1969, 84) također razlikuje

dvije vrste očemnosti dokumenta, ali zbog veće razlike u terminologiji odvaja ih i naziva očemnost (ekstenzijska) i značenje (intenzijska). Weinberg (1988, 4) i Boyce (1982, 106) navode kako nije nužno samo znati o čemu dokument govori nego i što je novo u vezi s temom što je istovjetno s Hutchinsonovim (1977, 34) lingvističkim terminima *thema* i *rhema*. Oni se temelje na ideji da se dokument sastoji od općenitog znanja (*thema*) koje je nadopunjeno novim informacijama o *themi* (*rhema*). Neki se autori međutim protive podjeli na ekstenzijsku i intenzijsku očemnost. Primjerice, Todd (1992, 102) se zalaže za trajnu očemnost te navodi kako dokument može imati različita značenja za istog čitatelja u različito vrijeme. Drugačiji pogled na očemnost dao je Mai (1999, 547–556) pri čemu navodi kako jezik nisu samo riječi koje ukazuju na objektivnu realnost te ga definira pomoću diskursa ljudi ili zajednica koje ga koriste. Zbog toga se organizacija znanja smatra interpretativnim procesom i dio je kulturnog i društvenog konteksta (Mai 1999, 553; Taylor i Joudrey 2009, 307). Vrlo dobru tipologiju očemnosti dao je Ingwersen (2002, 289–291), prema kojemu očemnost može biti: autorova očemnost (odnosno sadržaj kakav jest; očemnost dokumenta određuje autor uporabom prirodnog jezika ili nekim drugim načinom predstavljanja dokumenta, primjerice cjeloviti dokument ili autorov sažetak), očemnost informacijskog stručnjaka (odnosno interpretacija sadržaja, predmeta s određenom svrhom, najčešće korištenjem neke vrste kontroliranog jezika za označavanje), očemnost upita (odnosno korisnička ili posrednička interpretacija ili razumijevanje informacijske potrebe proizišle iz upita) i korisnička očemnost (odnosno korisnička interpretacija objekata, primjerice, relevantnost povratne informacije pri pretraživanju).

Jedan od najvažnijih čimbenika o kojem ovisi stupanj do kojeg se može reći da neki dokument govori o nečemu jest priroda teksta, odnosno jezika koji se upotrebljava. Uporaba jezika jedan je od najvažnijih čimbenika o kojem ovisi stupanj do kojeg se može reći da neki dokument govori o nečemu. Ovdje je svakako najvažnije spomenuti Hutchinsonov (1977) rad te rad autora Van Dijka i Kintscha (1978, 363–364) prema kojima je razumijevanje teksta kognitivna redukcija koja sintetizira tvrdnje dokumenta u makrotvrdnje, a koja se temelji na lingvističkom modelu obrade i razumijevanja teksta. Prema Svenoniusu (2005, 47–49) predmet je djela uvjetovan ne samo jezikom koji upotrebljavaju dokumenti, nego i jezikom predmetnog označavanja koji se upotrebljava u njegovu opisu. Način na koji jezik utječe na predmet može se prikazati uporabom modela predmetne analize utemeljene na gramatici rečenice koji Svenonius naziva gramatičkim modelom. Gramatički model nalazi se u osnovi stavova o predmetnoj analizi koja ga promatra kao proces sažimanja. Impliciran je u Kaisrovu⁹ djelu *Systematic Indexing* koje kao oblike postojanja prepoznaje dvije kategorije stvari i procesa. Stvari su ono o čemu dokument govori, a procesi ono što se o njima kaže. Međutim, gramatički model ne može u potpunosti objasniti kako se analizira predmet. Jedan je od glavnih kritičara tog modela Wilson (1968, 77) koji ga je odbacio s objašnjenjem da se ne mogu uopćiti predmeti pojedinih rečenica u dokumentu na predmete dokumenta kao cjeline. Poteškoće vidi u nemogućnosti određivanja što i koliko je potrebno znati da bi se znalo o čemu je rečenica. Da se na predmete mora upućivati s pomoću imena vidljivo je i

⁹ J. O. Kaiser je 1911. razvio jezik predmetnog označavanja u kojem su se jednostavni nazivi razvrstavali u semantičke kategorije, a složeni izgrađivali uporabom sintaktičkih pravila koja se odnose na te kategorije. Kategorije koje je osmislio jesu: konkretne stvari, procesi i mjesta. Kategorije konkretne stvari i procesi približno odgovaraju rečeničnim subjektima i predikatima u gramatici (Svenonius 2005, 127 i 169).

iz definicija očemnosti kako ih je upotrebljavala Ranganathanova škola.¹⁰ Jedan je od kriterija za identificiranje novog osnovnog predmeta postojanje jamstva predloška i određene specijalizacije u akademskim krugovima u obliku programa studija ili časopisa koji se njime bave. Ta je pretpostavka pozitivistički orijentirana i kao takva ograničava pogled na jezik s obzirom na to da se na neke predmete u rečenici može upućivati, ali ih se ne može imenovati (na primjer, mnoga književna djela i djela u audiovizualnom obliku) (Svenonius 2005, 49). Iako je vidljivo i kroz samu različitost u tipologiji očemnosti, osnovna teorijska pitanja veza na za pitanje predmeta jesu ona vezana za dva različita pristupa predmetnom označavanju – pristup koji je usmjeren na sadržaj/dokument kao polazište u predmetnom označavanju (engl. *content / document oriented*) i pristup usmjeren na zahtjeve korisnika, odnosno njegove informacijske potrebe (engl. *user / request oriented*). Najbolji su predstavnici prvog pristupa svakako spomenuti ISO 5963:1985 standard te Lancaster (1998, 31) koji smatra da se informacijski stručnjak treba striktno držati teksta i autorovih tvrdnji. S druge strane, zagovaratelj je korisničkog pristupa Albrechtsen (1993, 223) koji smatra da dokument treba analizirati s obzirom na potencijalne korisnike. Dodatnu razradu ta dva suprotna pristupa dao je Mai (2000, 129–133) koji navodi ukupno pet različitih pristupa predmetnom označavanju: simplicistički, predmetno označavanje temeljeno na dokumentu, predmetno označavanje utemeljeno na sadržaju, korisnicima usmjereno predmetno označavanje i zahtjevima usmjereno predmetno označavanje.¹¹ Prva tri pristupa usredotočena su dakle na sam dokument kao polazište predmetnog označavanja, dok su zadnja dva usmjerena na korisnike, njihove zahtjeve i domenu znanja. Najobjektivniji pristup svakako bi bio simplicistički, koji se zasniva na automatskim metodama i riječima autora teksta, a razina subjektivnosti u pristupu raste s usmjeravanjem na korisnika, njihove zahtjeve te upotrebljivost za određenu skupinu korisnika (Mai 2000, 129–133).

Upravo zbog navedenog, dio literature o očemnosti bavi se ispitivanjem korisnika, njihova ponašanja i potreba u vezi s očemnosti. Wellisch navodi kako informacijski stručnjak treba odrediti što je relevantno za očemnost dokumenta te tko su korisnici baze podataka kako bi mogao donijeti odluke u vezi sa specifičnosti predmetnog označavanja (Wellisch 1994, 620). Hjørland ispituje očemnost s obzirom na epistemologiju te kako se očemnost koristi da bi se odgovorilo na korisnička pitanja. Tvrdi kako očemnost dokumenta mora predvidjeti pitanja na koja će dokument odgovarati te svrhu njegova budućeg korištenja, a to naziva epistemološkim potencijalom dokumenta (Hjørland 1992, 189). U kontekstu korisničkog pristupa i informacijskog pretraživanja očemnosti se bavio i Maron (1977, 38–34). On razlikuje tri vrste očemnosti: S-očemnost (subjektivna očemnost, engl. *subjective about*), O-očemnost

¹⁰ Shiyall Ramamrita Ranganathan je u Indiji razvio inovativnu klasifikacijsku tehniku poznatu kao fasetna analiza. Njegove su se ideje proširile po Velikoj Britaniji 1940-ih i ranih 1950-ih. Više o fasetnom pristupu u nastavku teksta (Taylor i Joudrey 2009, 387).

¹¹ Simplicistički pristup temelji se na predmetnom označavanju punog teksta te se prema njemu predmet dokumenta uzima kao objektivni entitet koji se može izvesti izravno iz jezika teksta (primjena u automatskim metodama predmetnog označavanja). Označavanje utemeljeno na dokumentu temelji se na analizi određenih strukturalnih dijelova dokumenta (npr. naslov, sažetak i sl.) koji su indikativni za sadržaj cijelog dokumenta. Za razliku od pristupa koji je usmjeren na dokument, označavanje utemeljeno na sadržaju obuhvaća i analizu predmeta dokumenta koja nije iskazana na strukturalnoj razini, odnosno predmeta koji nisu eksplicitno izraženi u dokumentu. Korisnicima usmjereno označavanje temelji se na načelnom znanju o mogućoj uporabi dokumenta, tj. na znanju o samim korisnicima, domeni ili području u kojem će se dokumenti koristiti. Korisnicima usmjereno označavanje temelji se na znanju o samim korisnicima i domeni znanja. Zahtjevima usmjereno označavanje predstavlja pragmatični pristup analiziranja dokumenta kako bi se predvidjela njegova upotrebljivost za određenu skupinu korisnika (Mai, 2000, 129–133).

(objektivna očemnost, engl. *objective about*) i R-očemnost (očemnost pretraživanja, engl. *retrieval about*). Da bi S-očemnost bila uspješna, očemnost dokumenta mora biti povezana s čitateljevim osobnim iskustvom dokumenta. S-očemnost je dakle definirana kao složeni psihološki koncept koji se ne može objektivno ispitivati. Druga, O-očemnost temelji se na promatranju individualnog ponašanja korisnika tijekom informacijskog pretraživanja, dok se R-očemnost temelji na promatranju grupe ili zajednice korisnika koji se koriste informacijskim sustavom. Posljednja očemnost temelji se na pretpostavci da će ono što grupa korisnika smatra relevantnim u određenom dokumentu najvjerojatnije biti i termini koji se koriste pri pretraživanju u sustavu. Iako Albrechtsen (1977, 223) naglašava kako korisnički pristup može biti koristan jer na neki način prisiljava informacijskog stručnjaka da kao posrednik u prijenosu znanja bude povezan i ostvari interakciju sa zajednicom korisnika, taj je pristup i dalje problematičan. Naime, informacijski stručnjak ne može uvijek predvidjeti korisničko ponašanje (trenutno i buduće) i razloge za korištenje dokumenta te na temelju toga određivati prioritet predmeta dokumenta. Također, informacijski stručnjak ne može znati kada korisnici odstupaju od svog standardnog ponašanja pri traženju dokumenata. To ne znači da je nebitno pitati se, kao informacijskog stručnjaka, za što će se dokument koristiti i kako će ga korisnik tražiti u bazi, ali nikako nije jedini pristup koji informacijski stručnjak treba zauzeti pri određivanju očemnosti i predmetnom označavanju.

3.2. Metode za određivanje očemnosti

Opširni prikaz postojećih metoda za određivanje očemnosti, zajedno sa svojim novim metodama, dao je Joudrey (2005) u svojoj disertaciji. U postojeće metode, koje Joudrey naziva pristupima, pripadaju: fasetni pristup, Wilsonov pristup, Langridgeov pristup i Tayloričin pristup (Joudrey 2005, 30–53). Prva metoda temelji se na Ranganathanovoj fasetnoj analizi. Njegova tehnika analizira složene predmete u sastavne kategorije istog svojstvenog tipa. Fundamentalne kategorije uključuju ključni sustav, materijal, energiju (proces), prostor i vrijeme (takozvani *PMEST – Personality, Matter, Energy, Space, Time*). Fasete su obostrano isključive i termini unutar svake fasete dijele zajedničku karakteristiku. Tako grupirani termini nastoje biti jednostavni i kratki i tada mogu biti upotrijebljeni u kombinaciji s drugim jednostavnim terminima kako bi izrazili složeni predmet. Iako je Ranganathanova analiza predmeta usmjerena na razvoj klasifikacijske sheme, Joudrey smatra da se njegov analitičko-sintetički pristup može primijeniti kao metoda za analizu očemnosti (Joudrey 2005, 39–45).

Drugi, Wilsonov pristup (1985, 309–320), zapravo su metode koje je Wilson predložio informacijskim stručnjacima za razumijevanje očemnosti. Prva se metoda naziva svrshodna metoda (engl. *purposive method*), a podrazumijeva određivanje autorova cilja ili namjere pri pisanju djela. Druga metoda podrazumijeva određivanje središnjeg ili glavnog predmeta (engl. *figure*), a naziva se metoda utemeljena na središnjem predmetu. Wilson navodi da primjena te metode ovisi o dvjema osobama: informacijskom stručnjaku i autoru (obrazovanje, disciplina iz koje dolazi, intelektualni interesi i slično). Treća metoda naziva se objektivna metoda (engl. *objective method*) te je to najčešća metoda koja se koristi kod pokušaja računalne konceptualne analize. Objektivna metoda podrazumijeva brojanje referenci kako bi se odredilo na koje se koncepte referira više od drugih. Međutim, problem je kod te metode taj što se može dogoditi da u tekstu prevladavaju reference na predmete rubne prirode, a ne na „glavni“ predmet. Može se također dogoditi da glavni predmet ne bude nikada jasno

izražen riječima u nekom tekstu. Wilson upozorava kako primarni koncept može biti u dokumentu izražen uporabom različitih riječi te da bi ova metoda bila uspješna, informacijski stručnjak mora razumjeti povezanost (srodnost) između istog koncepta izraženog na različit način te moguću situaciju da središnji koncept verbalno i eksplicitno ne bude naveden u samom tekstu. Posljednja je Wilsonova metoda kohezivna metoda (engl. *cohesion method*) koja podrazumijeva uzimanje u obzir jedinstvenosti sadržaja. Informacijski stručnjak treba odrediti koji su sadržaji uključeni, a koji isključeni pri opisivanju teme. I ta metoda zahtijeva objektivnost informacijskog stručnjaka (Joudrey 2005, 45–48).

Langridge (1989, 73–98) pak promatra proces predmetne analize kao seriju zasebnih aktivnosti. Naglašava kako se proces analize predmeta nekog djela trebao zapisati kako bi se izbjeglo krivo određivanje očemnosti. Tri pitanja koja informacijski stručnjak mora imati na umu pri određivanju očemnosti jesu: 1. Što je dokument (kojoj disciplini pripada)? 2. Za koga je dokument? i 3. O čemu je dokument? Prvo se pitanje dakle odnosi na osnovnu kategoriju znanja kojoj dokument pripada – je li riječ o povijesti, filozofiji, prirodnim ili društvenim znanostima i slično. Drugo se pitanje odnosi na namjenu dokumenta, dok je odgovor na treće pitanje – posjeduje li dokument jednu ili više tema. U svome pristupu očemnosti, Langridge uključuje još neke korake kao što su utvrđivanje prirode teksta (pregledavanje bibliografske strukture) i prirode namjere (gledište, način pisanja, publika, intelektualna razina i slično) (Joudrey 2005, 48–50).

Posljednji, Tayloričin pristup uključuje dvije povezane komponente: pregledavanje fizičke jedinice (poput omota, naslova i podnaslova, sadržaja, uvoda, dijagrama, tablica i drugih bibliografskih obilježja samog teksta) i pregledavanje intelektualnog ili kreativnog sadržaja. Pregledavanje sadržaja podrazumijeva: identifikaciju koncepata (teme i imena koji se koriste kao koncepti predmeta te kronološki elementi), utvrđivanje značajki sadržaja (istraživačke metode koje se koriste u radu, gledišta, jezik, ton, publika, intelektualna razina te oblik i žanr) i utvrđivanje strategija, odnosno metoda za analizu očemnosti (Joudrey 2005, 50–53).

Posljednje ćemo izdvojiti i metode koje je Joudrey u svojoj disertaciji nazvao „Model slaganja puzzle elemenata“ (engl. *Puzzle building model*) i „Model uzgoja bisera“ (engl. *Pearl growing model*). Modeli se sastoje od pet faza: ulazni proces, stvaranje pretpostavki, proces provjeravanja, davanje smisla i zaustavljanje. Prva faza počinje s ulaznim procesom gdje se podaci skupljaju na temelju gledanja, primjećivanja i slično. To se može dogoditi jednostavnim vizualnim pregledavanjem, dubljim istraživanjem općenitog sadržaja ili detaljnim traženjem specifičnih podataka. Nedugo nakon što počne prva faza, počinje i druga faza u kojoj se počinju stvarati pretpostavke o očemnosti. Te pretpostavke mogu biti o makrorazini očemnosti, mikrorazini očemnosti, očemnosti na razini poglavlja ili o drugim karakteristikama jedinice. Pretpostavke potom prolaze kroz proces provjeravanja gdje se pročišćavaju, prihvaćaju ili opovrgavaju. Istovremeno s prve tri faze započinje i multifasetni proces davanja smisla. Taj proces uključuje brojne pojedinačne aktivnosti poput traženja konteksta, interpretacije, uspoređivanja i rasuđivanja. Nakon početnih trenutaka ulaznog procesa, svi ostali procesi odvijaju se simultano i neprekidno sve dok se ne postigne razumijevanje očemnosti. Konačni proces odnosi se na to kada i kako će osoba koja čita rad prestati s pregledavanjem jedinice. Glavna je razlika između navedena dva modela u njihovu primarnom pristupu skupljanja i procesiranja podataka o očemnosti. „Model slaganja puzzle elemenata“ više se fokusira na pojedinačne detalje iz sadržaja dokumenta. Ti su detalji često sažetci očemnosti pojedinačnih poglavlja, ali mogu predstavljati i razumijevanje pojedinog dijela teksta, slike

ili odjeljka. „Model uzgoja bisera“ je ponajprije holistički proces, što znači da se u tom modelu veći naglasak stavlja na razumijevanje očemnosti cjelovitog dokumenta (Joudrey 2005, 298–322).

3.3. Izazovi i poteškoće pri određivanju očemnosti

Postupak određivanja očemnosti dokumenta i predmetnog označavanja može biti iznimno kompliciran postupak te, kao što je vidljivo u pregledu literature, postoje neslaganja između različitih autora i pristupa o tome na što se treba usmjeriti (dokument ili korisničke potrebe) te na koji se način ono treba obavljati. Willson navodi kako je problematično smatrati da u svakom informacijskom izvoru postoji očit, koncizan predmet/tema te da ga informacijski stručnjak treba moći identificirati kao takav. Naime, iako neki dokumenti mogu imati jedan predmet/temu, drugi mogu imati kompliciranije, višefasetne predmete/teme s izrazito kompleksnim odnosima među različitim podtemama. Postoji nekoliko čimbenika koji su važni i koji utječu na određivanje očemnosti, a to su iscrpnost i specifičnost, te objektivnost (što uključuje kulturne i individualne razlike) pri predmetnom označavanju (Willson 1985, 309).

Iscrpnost predmetnog označavanja odnosi se na broj koncepata koji će se razmatrati pri određivanju očemnosti, odnosno na dovoljan broj koji bi u potpunosti pokrio predmet ili temu dokumenta (Taylor i Joudrey 2009, 306). Vezana je za glavne odluke u politici koju određuje ustanova. Primjerice, politika Kongresne knjižnice nalaže da 20 % određene jedinice treba govoriti o određenom pojmu da bi se tom pojmu mogao dodijeliti termin za predmetno označavanje. Brown (1982, 48–51) razlikuje dvije razine iscrpnosti predmetnog označavanja: sažimanje i dubinsko predmetno označavanje. Sažimanje utvrđuje samo dominantan, ukupni predmet dokumenta, pri čemu se dodjeljuju samo oni termini koji opisuju glavnu temu. Dubinskim predmetnim označavanjem nastoje se izvući svi glavni koncepti naglašeni u dokumentu, što uključuje i opisivanje podtema (Taylor i Joudrey 2009, 310). Taylor i Joudrey (2009, 310) slažu se s tom kategorizacijom te navode kako sažimanje osigurava pretraživanje dokumenata, dok dubinsko predmetno označavanje omogućava pretraživanje na mnogo specifičnijoj razini, čak i pretraživanje dijelova ili odjeljaka u dokumentu. Iscrpnost predmetnog označavanja utječe na uspješnost informacijskog pretraživanja – ako je iscrpnost u reprezentaciji očemnosti u bazi podataka niska, pretraživanje će često rezultirati mnoštvom jedinica od kojih je većina potpuno nerelevantna i nekorisna za osobu koja pretražuje. Stoga je iscrpnost pri određivanju očemnosti kritični čimbenik u odlučivanju hoće li ili ne određena jedinica biti pronađena.

Specifičnost, kao najvažnije načelo predmetnog označavanja također je bitna pri određivanju očemnosti. Pri analizi predmeta ili tema dokumenta informacijski stručnjak treba biti što specifičniji, odnosno treba osigurati jasno razumijevanje razine koncepata predstavljenih u dokumentu.¹² Primjerice, ako dokument govori o kultivaciji limuna, limete i grejpa, bolje je reći da dokument govori o limunu, limeti i grejpu, nego o citrusnom voću ili voću općenito. Cilj je dakle razumjeti što je dokument i o čemu govori te biti što specifičniji pri reprezentaciji očemnosti (Lancaster 1998, 28; Holley i Joudrey 2020, 180).

Jedna je od najvećih poteškoća već spomenuta objektivnost pri određivanju očemnosti, odnosno subjektivnost koja je posebice izražena pri predstavljanju interpretacije sadržaja do-

kumenta (Mai 2001, 591). Joudrey (2005, 165–171) navodi kako je 75 % studenata informacijskih znanosti koji su sudjelovali u studiji o određivanju očemnosti propitkivalo valjanost autorovih premisa u barem jednom od tri dokumenta koje su imali zadatak analizirati. Iako se od informacijskog stručnjaka očekuje objektivnost i neutralnost, ljudska tendencija za procjenjivanjem, vrednovanjem ili kritiziranjem informacija na koje nailazimo je neizbježna. S kontroverznim izvorima ili izvorima u kojima su predstavljena suprotstavljena gledišta ili predrasude to je još više naglašeno. Stoga informacijski stručnjak treba biti svjestan svojih predrasuda, pristranosti i uvjerenja pri određivanju očemnosti. Također, treba uzeti u obzir da svaki čovjek percipira svijet na svoj način, stoga naše percipirane stvarnosti mogu biti vrlo različite. Primjerice osoba odrasla u jednoj kulturi u kojoj se koristi određeni jezik (primjerice, istočne kulture) ne shvaća realnost poput druge osobe koja je odrasla u drugoj kulturi s drugim jezikom (primjerice, zapadne kulture), što utječe na njezinu percepciju očemnosti. Stoga pri određivanju očemnosti u obzir trebamo uzeti i čimbenike poput kulturoloških i jezičnih razlika, obrazovanja i osobnog znanja osobe koja obavlja analizu te njezinu interpretaciju realnosti (Taylor i Joudrey 2009, 307–314).

4. Očemnost u svakodnevnom životu

Iako je tehnološki napredak omogućio brz pristup dokumentima pretraživanjem interneta, problem reprezentacije očemnosti dokumenta u prvom redu veže su uz to kako ljudi interpretiraju i shvaćaju dokumente. Glavni problem postaje razumjeti kako interpretaciju očemnosti određenog informacijskog izvora prikazati da bi se drugima omogućio pristup tom izvoru.

Prvi način na koji se određivanje očemnosti primjenjuje u svakodnevnom životu detaljno smo objasnili u ovom radu, a vezan je uz postupak predmetnog označavanja koji obavlja informacijski stručnjak s ciljem osiguravanja pristupa dokumentu korisniku koji pretražuje određenu bazu podataka. Informacijski je stručnjak dakle posrednik između dokumenta i korisnika, a njegov je zadatak dosljedno, kvalitetno i objektivno predstavljanje očemnosti određenog dokumenta putem riječi kontroliranog (primjerice, putem predmetne odrednice) i/ili nekontroliranog, prirodnog jezika (primjerice, putem slobodne ključne riječi). S druge strane, korisnik koji pretražuje bazu podataka u potrazi za neakvim dokumentom obavlja postupak uvelike sličan postupku predmetnog označavanja. Možemo stoga reći kako su predmetno označavanje te traženje i pretraživanje informacija dva komplementarna procesa, a uključuju tri ista koraka: upoznavanje (engl. *familiarization*), (konceptualnu) analizu (engl. *analysis*) i prevođenje (engl. *translation*) (Rowley i Farrow 2007, 99–100). Naime, korisnik s određenom informacijskom potrebom može uputiti informacijskom stručnjaku zahtjev za određenim predmetom ili temom o kojem želi nešto znati (primjerice, traži da mu informacijski stručnjak pripremi literaturu za seminarski rad na neku temu putem referentne usluge Pitajte knjižničare). Informacijski stručnjak na temelju zahtjeva obavlja konceptualnu analizu zahtjeva (određivanje očemnosti) te priprema strategiju pretraživanja. Strategija pretraživanja daje rezultate u obliku jedinica koje korisnik dobiva kao skup dokumenata ili popis referenci kao odgovor na zahtjev. Pri ovom procesu brojni čimbenici utječu na učinkovitost pretraživanja. Prvi je čimbenik svakako prepoznavanje informacijske potrebe korisnika, odnosno prepoznavanje onoga što korisnik stvarno želi. Naime, ako

zahtjev koji korisnik upućuje informacijskom stručnjaku nije točna reprezentacija njegove informacijske potrebe, nebitno je jesu li ostali elementi – rječnik, strategija pretraživanja i predmetno označavanje – točni. Drugi kriterij koji utječe na učinkovitost jest kvaliteta strategije pretraživanja. Glavni utjecaj na to imaju znanje pojedinog predmetnog područja, iskustvo i inteligencija osobe koja vrši pretraživanje, odnosno informacijskog stručnjaka. Dakle, učinkovitost pretraživanja u konačnici ovisi o dvije stvari: koliko dobro osoba koja pretražuje razumije informacijsku potrebu te koliko dobro reprezentacije dokumenata pohranjenih u bazi ukazuju na očemnost dokumenta (Lancaster 1998, 77–78).

Isti čimbenici (razumijevanje vlastite informacijske potrebe, kvaliteta korištene strategije pretraživanja te autorova reprezentacija očemnosti dokumenta koji korisnik traži) utječu na uspješnost pretraživanja u slučaju kada korisnik samostalno pretražuje internet u potrazi za dokumentima koji govore o određenom predmetu ili temi. Tražilica u koju korisnik opisuje svoju informacijsku potrebu glavno je sredstvo koje koristi pri komunikaciji sa sustavom. Korisnik tada u prvom koraku „osmišljava“ koncepte (određivanje očemnosti) koji bi najbolje opisali dokument koji on želi pronaći na internetu te potom upisuje riječi prirodnog jezika u tražilicu (prijevod očemnosti u ključne riječi) kako bi pronašao određeni dokument. Međutim, uz spomenuta dva čimbenika koji utječu na učinkovitost pretraživanja, problem kod pretraživanja riječima prirodnog jezika jest taj što različiti ljudi mogu pri pretraživanju imati različite koncepte u glavi za opisivanje nekakve teme, odnosno očemnosti.¹³ Drugi je problem taj što se korisnik u trenutku pretraživanja treba dosjetiti svih termina kako bi izbjegao probleme višeznačnosti, sinonimije, varijanti pisanja (jednina/množina), specifičnosti termina i odnosa među terminima (nadređenih, podređenih i srodnih termina) kako bi postigao što točnije i uspješnije pretraživanje (Ivanjko 2017, 46–47).

Drugi je primjer primjene očemnosti u svakodnevnom životu korisničko označavanje ili tagiranje (engl. *user tagging*) na različitim servisima za označavanje i dijeljenje sadržaja (primjerice, Delicious ili YouTube) i društvenim mrežama (primjerice, Instagram ili Twitter). Tagiranje se definira kao organizacijska metoda i postupak dodjeljivanja korisničkih oznaka – tagova¹⁴ (primjerice, *hashtagovi*) – određenim izvorima informacija kako bi ih se organiziralo u korisnikovu zbirku. Korisničke oznake ili tagovi su nestrukturirane, nehijerarhijske, slobodne forme iskazane prirodnim jezikom koje stvaraju i definiraju krajnji korisnici kako bi identificirali izvore za pretraživanje te ih kasnije lakše pronalazili. Kao ukupni rezultat korisničkog označavanja nastaje folksonomija, odnosno skup svih dodijeljenih tagova (Mathes 2004 3–13; Thomas, Caudle i Schmitz 2009, 413–416; Pugarić Kužić 2011, 190). Špiranec (2014, 11) takvu vrstu predmetnog označavanja naziva krajnjim i potpunim oblikom subjektivnog označavanja. Ključni problemi koji ga prate jesu nepostojanje kontrole rječnika, nedefinirana svojstva korisničkih oznaka i odnosi među njima, nepostojeći sustav izobrazbe korisnika te korisničko dodjeljivanje tagova ponajprije radi vlastite uporabe (Mathes 2004, 5–6; Spiteri 2007, 14–15; Banek-Zorica, Špiranec i Zauder 2007, 196). S druge strane, prednost takvog pristupa leži u činjenici da isti izvor može označiti mnogo korisnika, a korisnik može iskazati svoj odnos prema dokumentu čime ujedno stvara dodatnu vrijednost za sebe i ostale kori-

¹³ Primjerice, da bi pronašao dokumente na temu „ljubav“ jedna osoba može upotrijebiti ključne riječi: ljubavna veza, muškarac, žena, vjenčanje, dok drugi za istu temu može upotrijebiti druge ključne riječi: obitelj, Bog, brak. Obje će osobe stoga na upite za istu temu „ljubav“ dobiti različite rezultate pretraživanja.

¹⁴ U engleskoj stručnoj literaturi za te oznake koriste se različiti nazivi poput *tag*, *topics*, *concept*, *categories*, *facets* i *entities*.

slike u sustavu. Prednost je sustava koji koristi taj pristup također i u davanju informacija o korisničkom rječniku i potrebama pri označivanju informacija, dok istovremeno mogućnost velike brojnosti dodijeljenih korisničkih oznaka omogućava bolju iskazanost i lakšu pretraživost sadržaja. Suprotno tradicionalnom predmetnom označivanju gdje brojnost oznaka predstavlja opterećenje za uređenje i održavanje sustava, kod folksonomija je brojnost oznaka poželjna jer bi sadržaj trebao time biti bolje iskazan i lakše pretraživ. Ključne razlike između predmetnog i društvenog označavanja očituju se u predmetnoj analizi, odnosno određivanju očemnosti i njezinu iskazivanju. Dok informacijski stručnjaci iskazuju predmet dokumenta, korisnici iskazuju niz koncepata (predmet, autorstvo, porijeklo, namjeru, mišljenje i slično) (Mathes 2004, 6–7; Pugarčić Kužić 2011, 191–197).

Optimizacija tražilica (engl. *search engine optimization* – *SEO*), odnosno internet marketing strategija, sljedeći je primjer razumijevanja očemnosti i njezine upotrebe u svakodnevnom životu. Naime, optimizacija tražilica podrazumijeva strategije i tehnike za povećanje broja posjetitelja i potencijalnih kupaca ili klijenata određene mrežne stranice, a to se ostvaruje kroz poboljšanje mjesta na rezultatima pretraživanja za ciljane ključne riječi (Thurrow 2015, 44). Chi i suradnici (2001, 490) navode kako optimizacija tražilica komunicira očemnost dokumenta te na taj način omogućuje uspješno informacijsko pretraživanje. Bez namjere ulazanja u dublje objašnjenje ove marketinške strategije, navest ćemo nekoliko tehnika i strategija optimizacije koji se u prvom redu odnose na takozvanu unutarnju optimizaciju tražilice, odnosno omogućavanje poboljšanog pretraživanja sadržaja mrežne stranice. Informacijski stručnjaci mogu naučiti kako optimizirati digitalne dokumente i osigurati vidljivost pretraživanja mrežne stranice koristeći neke od sljedećih koraka: 1) Istražiti ključne riječi, odnosno razumijevati jezične i mentalne modele svoje ciljane publike te koristiti njihov rječnik pri predmetnom označivanju dokumenta; 2) Naslove dokumenata započinjati s najvažnijim ključnim riječima koje trebaju biti jasne, koncizne i jedinstvene; 3) Važne ključne riječi potrebno je koristiti u naslovima i podnaslovima (koje je potrebno stilizirati koristeći HTML elemente), a ključna riječ koja se nalazi u glavnom naslovu treba jasno opisivati sadržaj same stranice; 4) Potrebno je koristiti prirodni jezik pri komuniciranju očemnosti, ali ne pretjerivati s previše ključnih riječi; 5) Očemnost dokumenta treba komunicirati na vrhu svake stranice. Korisnici bi trebali moći odrediti temu ili predmet svakog digitalnog dokumenta brzim skeniranjem vrha dokumenta; 6) Svaki dokument na stranici može biti ulazna točka na tu mrežnu stranicu, odnosno korisnik ne mora pri pristupu odmah krenuti od početne stranice. Stoga je potrebno optimizirati svaki dokument kao ulaznu točku;¹⁵ 7) URL-ovi trebaju biti opisni i kratki kako bi se osigurala pristupačnost jer tražilice ne mogu analizirati očemnost ako ne mogu pristupiti sadržaju; 8) Potrebno je osigurati da informacijska arhitektura mrežne stranice ima smisla za korisnike te implementirati jasan sustav označavanja; 9) U sadržaju, naslovima i opisima potrebno je koristiti sinonime i različite varijante ključnih riječi (padeži, jednina/množina); 10) Ako postoje fotografije na mrežnoj stranici, u naslovu fotografije potrebno je napisati što se na njoj nalazi pri čemu treba razmisliti što bi korisnik, kojem će biti korisna, mogao upisati u Google ili neku drugu tražilicu (Thurrow 2015, 47).

Posljednji primjer primjene očemnosti, odnosno u ovom slučaju zahtijevanje određivanja očemnosti od strane korisnika, možemo pronaći na mrežnoj stranici NRKbeta. Naime, godine 2017. norveški mrežni blog NRKbeta pokrenuo je projekt u kojem se od korisnika zahtijev-

¹⁵ Na primjer, ako se koriste kratice ili akronimi potrebno ih je raspisati prvi puta kada se pojave u dokumentu.

va davanje odgovora na pitanja o očemnosti članka. Ako korisnik točno odgovori na pitanja iz kviza, dobiva pravo komentirati članak. Cilj je bio osigurati da čitatelji razumiju o čemu se radi u članku prije nego ga komentiraju. Tim koji je radio na projektu navodi kako su čitatelji počeli shvaćati kvizove više kao igru razumijevanja i ponavljanja nego kao osiguravanje mogućnosti za komentiranje članka. Stopa pogreške u kvizu u prosjeku je bila zapanjujućih 72 %. Smatra se međutim da je razlog tome možda bio taj što su međunarodni čitatelji pokušali odgovoriti na kviz koji je bio napisan na norveškom. Najznačajnije je otkriće tog projekta svakako taj da su čitatelji voljeli tretirati kviz kao igru, što je dovelo do porasta i razvoja internetskih igara za publiku u svrhu konzumiranja vijesti i učenja o lažnim vijestima (Grut, 2017). Takvi kvizovi mogli bi potencijalno pomoći novinarima i urednicima pri utvrđivanju stupnja razumijevanja i jasnoće prezentacije očemnosti između njih i čitatelja.

5. Zaključak

Reprezentacija informacija sadržanih u dokumentu jedno je od ključnih i jedinstvenih područja proučavanja u informacijskim i komunikacijskim znanostima. Od informacijskog stručnjaka zahtijeva se da objektivno i neutralno reprezentira intelektualni sadržaj dokumenata te omogući pristup dokumentima na temelju njihova predmeta ili teme. Jedan od glavnih procesa kojim se navedeno ostvaruje jest proces predmetnog označavanja, posebice njegov prvi korak – određivanje očemnosti dokumenta. Tom području svojstven je zahtjev za skupom pravila i uputa informacijskim stručnjacima o tome kako predmetno označivati. Međutim, u većini postojećih priručnika i pravilnika ne postoji konkretna i primjerena teorija koja objašnjava što je proces predmetnog označavanja naučtrb određivanja kako predmetno označivati (pravila i koraci). Različiti pristupi vidljivi su kroz različitu tipologiju autora, odnosno kroz pristupe teorijske konceptualizacije predmetnog označavanja koji su dani u ovom radu. Ponajprije se ovdje misli na glavna dva suprotstavljena pristupa – onaj usmjeren prema dokumentu (simplicistički, označivanje utemeljeno na dokumentu i označivanje utemeljeno na sadržaju) spram onog usmjerenog na korisnike (korisnicima usmjereno označivanje i zahtjevima usmjereno označivanje). Prevladavajući pristup u informacijskim ustanovama utemeljen je više na objektivističkim načelima, čime je vidljiva potreba znanstvene i stručne zajednice za uzimanjem dokumenta kao polazišta analize u postupku predmetnog označavanja. Samim time što dokument ima strukturalne elemente koji su objektivni i jednoznačni (npr. naslov, sažetak i slično) može se osigurati veća objektivnost i ujednačenost postupka. S druge strane, autori koji su naklonjeni drugom, korisničkom pristupu koji se temelji na subjektivističkim načelima, smatraju kako pri predmetnom označivanju u središte treba staviti korisnika, njegove potrebe i zahtjeve. Temeljna pretpostavka s obzirom na današnje sustave za pretraživanje jest da će ono što grupa korisnika smatra relevantnim kao predmet u određenom dokumentu najvjerojatnije biti izraženo terminima koje koriste pri pretraživanju u informacijskom sustavu. Stoga se postavlja pitanje treba li informacijski stručnjak pri određivanju očemnosti biti usredotočen isključivo na sam dokument ili treba utvrditi i uzeti u obzir i korisničke potrebe te potencijalnu vrijednost koju dokument može imati za korisnika. Naime, informacijski stručnjak ne može uvijek predvidjeti korisničko ponašanje (trenutno i buduće) i razloge za korištenje dokumenta niti znati kada korisnici odstupaju od svog standardnog ponašanja pri traženju dokumenata. Ova rasprava

oko odabira pristupa slična je onoj o većoj prikladnosti i prednostima korištenja prirodnog jezika spram kontroliranog jezika pri predmetnom označivanju i pretraživanju dokumenta. Rasprave o djelotvornosti tih jezika završile su konsenzusom da su oba jezika, i prirodni i kontrolirani, potrebna te da se njihovom kombinacijom postižu najbolji rezultati pri pretraživanju. Dakle, kao što je pri izradi kontroliranog rječnika bitno izgraditi što bogatiji ulazni, odnosno korisnički rječnik, tako bi i kod predmetnog označavanja osim objektivističkog pristupa dokumentu bilo dobro uključiti korisničko označavanje kao krajnji oblik subjektivnog pristupa. Iako problemi vezani za korisničko označavanje i folksonomije proizlaze iz prirode samog postupka, odnosno neorganiziranosti, nepreciznosti i dvosmislenosti, prednost je ovog sustava u davanju informacija o korisničkim potrebama pri označivanju informacija, dok istovremeno mogućnost velike brojnosti dodijeljenih korisničkih oznaka omogućava bolju iskazanost i lakšu pretraživost sadržaja. Na ovaj način može se doprinijeti poboljšanju predmetnog označavanja dokumenata i usavršavanju postojećih sustava za pretraživanje.

Metode za određivanje očemnosti koje su dali autori Joudrey, Wilson, Langridge i Taylor mogu pomoći informacijskim stručnjacima kako bi bolje razumjeli i kvalitetnije obavljali svoj posao. Iz primjera upotrebe očemnosti u svakodnevnom životu možemo također zaključiti kako ove metode mogu pomoći pri optimizaciji tražilica, poboljšavanju predstavljanja sadržaja mrežnih stranica korisniku ili samom krajnjem korisniku pri pretraživanju interneta i dodjeljivanju vlastitih oznaka.

Krajnji cilj predmetnog označavanja i pretraživanja uvijek je korisnik, odnosno zadovoljavanje njegove informacijske potrebe. Stoga informacijski stručnjak pri određivanju očemnosti treba s jedne strane biti svjestan svojih predrasuda, pristranosti i uvjerenja pri određivanju očemnosti kako bi što objektivnije i neutralnije obavio predmetno označavanje. S druge strane, u obzir treba uzeti kako svaki korisnik percipira svijet na svoj način te posljedično ima drugačije potrebe i zahtjeve pri traženju dokumenta. Zauzimajući takvo holističko razumijevanje predmetnog označavanja i određivanja očemnosti osigurava se njegova bolja kvaliteta, što je i krajnji cilj predmetne obrade građe.

Literatura

- Albrechsten, Hanne. 1993. „Subject analysis and indexing: from automated indexing to domain analysis.“ *The Indexer* 18, no. 4: 219–24. <https://doi.org/10.3828/indexer.1993.18.4.3>.
- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskog jezika*. 3. prošireno izd. Zagreb: Novi Liber.
- Banek-Zorica, Mihaela, Sonja Špiranec i Krešimir Zauder. 2007. „Collaborative tagging: providing user created organizational structure for Web 2.0.“ U *Zbornik radova 1. Međunarodne znanstvene konferencije „The Future of Information Sciences: INFUTURE2007 – Digital Information and Heritage“*, uredili Sanja Seljan i Hrvoje Stančić, 193–202. Zagreb: Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet.
- Beghtol, Clare. 1986. „Bibliographic classification theory and text linguistics: Aboutness analysis, intertextuality, and the cognitive act of classifying documents.“ *Journal of Documentation* 42, no. 2: 84–113. <https://doi.org/10.1108/eb026788>.
- Boyce, Bert. 1982. „Beyond topicality: A two-stage view of relevance and the retrieval process.“ *Information Processing and Management* 18, no. 3: 105–09. [https://doi.org/10.1016/0306-4573\(82\)90033-4](https://doi.org/10.1016/0306-4573(82)90033-4).
- Brown, Alan G. 1982. *An introduction to subject indexing*. London: Clive Bingley.
- Chi, Ed H., Peter Pirolli, Kim Chen i James Pitkow. 2001. „Using information scent to model user information needs and actions and the Web“ U *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, uredili Julie Jacko and Andrew Sears, 490–497. New York: Association for Computing Machinery.
- Chu, Clara M. i Ann O’Brien. 1993. „Subject analysis: the first critical stages in indexing.“ *Journal of Information Science* 19, no. 6: 439–54. <https://doi.org/10.1177/016555159301900603>.
- Chu, Heting. 2007. *Information representation and retrieval in the digital age*. Medford, NJ: Published for the American Society for Information Science and Tehnology by Information Today. http://books.google.hr/books?id=Rzg6WagUrawC&prints=ec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
- Fairthorne, Robert A. 1969. „Content analysis, specification, and control.“ *Annual Review of Information Science and Technology* 4: 73–109.
- Golub, Koraljka. 2021. „Automated subject indexing: an overview.“ *Cataloging & Classification Quarterly* 59, no. 8: 702–19. <https://doi.org/10.1080/01639374.2021.2012311>.

- Grut, Ståle. 2017. „With a quiz to comment, readers test their article comprehension.“ NRKbeta.no. Last accessed September 3, 2022. <https://nrkbeta.no/2017/08/10/with-a-quiz-to-comment-readers-test-their-article-comprehension/>.
- Hawke, Peter. 2018. „Theories of aboutness.“ *Australasian Journal of Philosophy* 96, no. 4: 697–723. <https://doi.org/10.1080/00048402.2017.1388826>.
- Hjørland, Birger. 1992. „The concept of ‘subject’ in information science.“ *Journal of Documentation* 48, no. 2:172–200. <https://doi.org/10.1108/eb026895>.
- Holley, Ralph M. i Daniel N. Joudrey. 2020. „Aboutness and conceptual analysis: a review.“ *Cataloging & Classification Quarterly* 59, no. 2/3: 159–85. <https://doi.org/10.1080/01639374.2020.1856992>.
- Hutchins, William John. 1977. „On the problem of aboutness in document analysis.“ *Journal of Informatics* 1, no. 1:17–35. <https://www.semanticscholar.org/paper/ON-THE-PROBLEM-OF-%27ABOUTNESS%27-IN-DOCUMENT-ANALYSIS-Hutchins/e9b928aa2aacfe2a1eddd864dc34cabdbd1dc7>.
- Hutchins, William John. 1978. „The concept of ‘aboutness’ in subject indexing.“ *Aslib Proceedings* 30, no. 5: 172–81. <https://doi.org/10.1108/eb050629>.
- IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). 2010. *Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD): a conceptual model*. München: KG Saur.
- Ingwersen, Peter. 2002. „Cognitive perspectives of document representation.“ U *Emerging Frameworks and Methods: Proceedings of the Fourth International Conference on Conceptions of Library and Information Science (CoLIS4)*, uredili Harry Bruce, Raya Fidel, Peter Ingwersen i Pertti Vakkari, 289–91. Greenwood Village, Colorado: Libraries Unlimited.
- ISO (International Standards Organization). 2017. *ISO 5127:2017 Information and documentation — Foundation and vocabulary*. Geneve: ISO. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:5127:ed-2:v1:en>.
- ISO (International Standards Organization).1985. *ISO 5963:1985 Documentation- Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms*. Geneve: ISO.
- Ivanjko, Tomislav. 2017. „Korisničko označavanje i predmetni pristup.“ U *Predmetna obrada: pogled unaprijed: zbornik radova*, uredili Branka Purgarić-Kužić i Sonja Špiranec, 38–56. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Jones, Kevin P. 1983. „How do we index? A report of some ASLIB informatics group activities.“ *Journal of Documentation* 39, no. 1: 1–23. <https://doi.org/10.1108/eb026736>.

- Joudrey, Daniel N. 2005. *Building puzzles and growing pearls: a qualitative exploration of determining aboutness: doctoral thesis*. Pittsburgh: University of Pittsburgh. http://d-scholarship.pitt.edu/10357/1/JoudreyDanielN_DissertEdt2005.pdf.
- Kintsch, Walter i Teun A. Van Dijk. 1978. „Toward a model of text comprehension and production.“ *Psychological Review* 85, no. 5: 363–94.
- Lancaster, Frederick W. 1998. *Indexing and abstracting in theory and practice*. Compaing Illions: University of Illinois.
- Landau, Idan. 2011. „Predication vs. aboutness in copy raising.“ *Natural Language & Linguistic Theory* 29: 779–813. <https://doi.org/10.1007/s11049-011-9134-4>.
- Langridge, Derek W. 1989. *Subject analysis: principles and procedures*. London: Browker-Saur.
- Lasić-Lazić, Jadranka. 1998. „Sadržajna obrada danas i pravci razvoja.“ U *Predmetna obradba – ishodišta i smjernice: zbornik radova*, uredile Jadranka Lasić-Lazić, Jelica Leščić i Jasna Petrić, 23–32. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Mai, Jens-Erik. 1999. „A postmodern theory of knowledge organization.“ U *Knowledge: Creation, Organization and Use: Proceedings of the ASIS Annual Meeting*, uredio Larry Woods, Volume 36: 547–56. http://jenserikmai.info/Papers/1999_APostmodernTheoryOfKnowledgeOrganization.pdf.
- Mai, Jens-Erik. 2000. *The subject indexing process: an investigation of problems in knowledge representation: unpublished doctoral dissertation*. Texas: The University of Texas at Austin. http://jenserikmai.info/Papers/2000_PhDdiss.pdf.
- Mai, Jens-Erik. 2001. „Semiotics and indexing: an analysis of the subject indexing process.“ *Journal of Documentation* 57, no. 5: 591–622. http://jenserikmai.info/Papers/2001_Semiotics.pdf.
- Maron, M. E. 1977. „On indexing, retrieval, and the meaning of about.“ *Journal of the American Society for Information Science* 28, no. 1, 38–43. <https://doi.org/10.1002/asi.4630280107>.
- Mathes, Adam. 2004. „Folksonomies-cooperative classification and communication through shared metadata.“ U *Computer Mediated Communication, LIS590CMC (Doctoral Seminar), Graduate School of Library and Information Science, University of Illinois Urbana-Champaign*, 1–13. <http://adammathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomies.pdf>.
- Merriam-Webster online dictionary. 2022. s. v. „Subject.“ Merriam-Webster. Pristupljeno: 14. rujna 2022. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/subject>.
- Mikačić, Mira. 1996. *Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

- Milstead, Jessica L. 1994. „Needs for Research in Indexing.“ *Journal of the American Society for Information Science* 45, no. 8: 577–82. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199409\)45:8<577::AID-ASI12>3.0.CO;2-P](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199409)45:8<577::AID-ASI12>3.0.CO;2-P).
- Panofsky, Erwin. 1955. *Meaning in the visual arts*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pugarić Kužić, Branka. 2011. „Društveno označavanje i knjižnice.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, no. 4: 189–210. <http://hrcak.srce.hr/80048>.
- Rogers, Anna, Olga Kovaleva i Anna Rumshisky. 2020. „A primer in BERTology: what we know about how BERT works.“ *Transactions of the Association for Computational Linguistics* 8:842–866. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00349.
- Rondeau, Wendy Gail. 2012. *The lifeworld in the library's backroom: a hermeneutic phenomenological study of the cataloguer's lived experience of aboutness determination: doctoral thesis*. Milwaukee: The University of Wisconsin-Milwaukee. <http://dc.uwm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=etd>.
- Rowley, Jennifer i John Farrow. 2007. 3rd ed. *Organizing knowledge: an introduction to managing access to information*, Aldershot : Ashgate.
- Shatford, Sara. 1986. „Analyzing the subject of a picture: a theoretical approach.“ *Cataloging and Classification Quarterly* 6, no. 3: 39–62. https://doi.org/10.1300/J104v06n03_04.
- Slavić, Aida. 1998. „Automatsko predmetno označavanje: od računalno potpomognutog predmetnog označavanja do znalačkih sustava.“ U *Predmetna obradba: ishodišta i smjernice: zbornik radova*, uredile Jadranka Lasić-Lazić et al., 98–115. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- Soergel, Dagobert. 1985. *Organizing information: principle of data base and retrieval systems*. San Diego: Academic Press. <https://books.google.hr/books?id=kGOxHT8XIUMC&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>.
- Spiteri, Louise F. 2007. „The structure and form of folksonomy tags: the road to the public library catalog.“ *Information Technology and Libraries* 26, no. 3: 13–25. <https://doi.org/10.6017/ital.v26i3.3272>.
- Svenonius, Elaine. 2005. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve: Benja.
- Šauperl, Alenka. 2002. *Subject determination during the cataloging process*. Lanham: Scarecrow Press.
- Špiranec, Sonja i Tomislav, Ivanjko. 2012. „Predmetni jezici s korisničkim jamstvom: što možemo naučiti od folksonomija?“ U *15. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova*, uredili Damir Hasenay i Maja Krtalić, 57–73. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

- Špiranec, Sonja. 2014. „Subjektivna paradigma sadržajnog označivanja.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 57, no. 1–3: 1–14. <https://hrcak.srce.hr/142161>.
- Štrbac, Dušanka i Mirjana Vujić. 2004. *Pravilnik za predmetni katalog*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
- Taylor, Arlene G. i Daniel N. Joudrey. 2009. 3. izd. *The organization of information*. London: Libraries Unlimited.
- Thomas, Marliese, Dana M. Caudle i Cecilia M. Schmitz. 2009. „To tag or not to tag?“ *Library Hi Tech* 27, no. 3: 411–434. <https://doi.org/10.1108/07378830910988540>.
- Thurrow, Shari. 2015. „To optimize search, optimize the searcher: a commentary.“ *Online Searcher* 39: 44–48.
- Todd, Ross. 1992. „Academic Indexing: what’s it all about?“ *The Indexer* 18, no. 2: 101–04. <https://doi.org/10.3828/indexer.1992.18.2.10>.
- Todd, Ross. 1993. „Subject access – what’s it all about? Some research findings.“ *Cataloguing Australia* 19, no. 3–4: 259–267.
- Weinberg, Bella Hass. 1988. „Why indexing fails the researcher.“ *The Indexer* 16, no. 1: 3–6.
- Wellisch, Hans H. 1994. „Book and periodical indexing.“ *Journal of the American Society for Information Science* 45: 620–627. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199409\)45:8<620::AID-ASI17>3.0.CO;2-V](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199409)45:8<620::AID-ASI17>3.0.CO;2-V).
- Wilson, Patrick. 1968. *Two kinds of power: an essay on bibliographical control*. Berkeley: University of California Press.
- Wilson, Patrick. 1985. „Subjects and the sense of position.“ U *Theory of Subject Analysis: A Source-book*, uredili Lois Mai Chan, Phyllis A. Richmond i Elaine Svenonius, 309–320. Littleton, Colorado: Libraries Unlimited.

Abstract

Aboutness (*what-the-document-is-about*): the first step of subject indexing and its use in everyday life

Purpose. The paper discusses the topic of aboutness as a central concept in the field of subject matter organization of knowledge and information and as the first step in the subject indexing process. Aboutness refers to determining what the document is about, what the document covers, or what its subject or topic is. The primary goal of the paper is to offer a definition, typology and understanding of the concept of aboutness, as well as a description of the existing procedures and methods of its determination, based on a detailed review of recent literature.

Approach/methodology. The paper uses the method of detailed literature review and analysis in the field of subject indexing, as well as the methods of footnote chasing and citation searching in case of the review papers on the topic of aboutness.

Findings. The review results showed there are several practical methods for determining the aboutness by Joudrey, Wilson, Langridge and Taylor, and several problems that may arise during this procedure.

Originality/value. The ultimate aim is to exemplify the acquired knowledge and the results through their practical application in everyday life. It is precisely the exemplification of theoretical knowledge on aboutness that shows the originality of the present paper and at the same time contributes to its better understanding and determining both by information science and search engine optimization experts, journalists and website editors, as well as by the end users who search the Internet and assign their tags.

KEYWORDS: aboutness, document topic, subject analysis, subject indexing

Digital technology and senior citizens in the city of Osijek: a quantitative study

Kornelija Petr Balog

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

kpetr@ffos.hr

Sanjica Faletar

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

sfaletar@ffos.hr

Tomislav Jakopec

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

tjakopec@ffos.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 75–94

UDK: 004-053.9(497.5 Osijek)

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Primljeno / Received: 09. 09. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 31. 12. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3906

Abstract

Purpose. The world population is continuously ageing, and a significant amount of efforts has already been dedicated to increasing the quality of life of the population in the age-group of 65+. A way to achieve this goal is to introduce older generations to the benefits of digital technology. This paper presents the findings of a study on digital technology adoption and the online information needs of senior citizens in the city of Osijek, Croatia.

Methodology. The study was conducted on a sample of 188 participants from September to December 2021. The data was collected by the means of a paper survey distributed to respondents in several locations: a local senior care home, the farmers market, and a non-profit organization.

Findings. The respondents in our sample prefer smartphones (49.5%) and personal computers or laptops (27.7%) over tablet computers and smartwatches. The internet is used by almost 70% of the respondents, mostly for purposeful searches for information or communication. E-learning, e-shopping, or e-government applications are used rarely. The study detected significant differences in digital technology use concerning gender, age, life satisfaction and living with a partner.

Social implications. In order to support and promote the active ageing of senior citizens in Osijek,

jek, a more systematic approach at the level of city administration is needed in order to ensure a better understanding and use of digital technology by this vulnerable demographic group.

Originality. The paper presents a valuable contribution to further understanding the digital technology adoption, skills and online information behaviour of senior citizens in Osijek, Croatia.

KEYWORDS: digital technology, digital technology use, online information needs, senior citizens, Osijek (Croatia)

1. Introduction

The increased life expectancy has led to the growth in the size and proportion of older persons in the world population. In 2020 there were 727 million persons aged over 65 in the world, and over the next three decades, those numbers will continue to rise (United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division 2020). For example, in 2051, Croatia is expected to have 30.7% of the population aged 65 or older (Eurostat 2020).

In the Republic of Croatia there was 22.5% of the population aged 65+ in 2021. The proportion of older citizens in Osijek is similar to the data at the national level. The latest census reported that the city of Osijek had a population of 75 535 inhabitants in 2021, whereas the number of inhabitants aged 65+ was 16 823 or 22.3% (Croatian Bureau of Statistics 2021).

Since older people are facing numerous challenges in their everyday lives, some related to their physical and cognitive loss of faculties, and some related to poverty, social exclusion and ageism (European Commission 2007; World Health Organisation 2020), the United Nations (UN) Decade of Healthy Ageing (2020-2030) invited governments, international agencies, academia, the media and other agents to improve the lives of older people (United Nations 2020). International documents such as the UN Principles for Older Persons (United Nations 1991) draw the attention of the international audience to the problems and rights of older persons who should be able to live independently, participate in society, receive appropriate care, achieve self-fulfilment, and live in dignity (United Nations 1991). Although relatively slowly at the beginning, digital technology has been increasingly used by the elderly and contributing to their well-being. For example, Freund and Riediger (2003) have established a positive relationship between digital technology adoption and the subjective well-being of senior citizens.

This paper presents the findings of a study into digital technology use and online information needs of senior citizens in Osijek, Croatia. It also tries to understand how digital technology use is influenced by different factors such as gender, age, educational level, life satisfaction, etc.

2. Active ageing and the use of digital technology

Many countries strive to create age-friendly environments which support active and healthy ageing. These initiatives require a comprehensive approach to redesigning social and physical environments and can be supported by digital tools and services (van Staal-

duinen et al. 2021). The use of digital technology, which typically includes smartphones, personal computers, laptops, tablets, the internet and related services, can help older people not only to preserve their health, safety and social connectedness, but also to raise their self-esteem, improve their functional capacity, and increase their subjective well-being and life satisfaction (Hofer et al. 2019; Morris et al. 2012).

Many contemporary authors write about concepts such as active, smart or healthy ageing. *Smart ageing* (Nouchi and Kawashima 2014) is a concept that advocates the positive acceptance of the later stages in life emphasizing the importance of cognitive training, nutrition, and exercise. Research on smart ageing investigates strategies for retaining and improving the cognitive abilities of healthy elderly people, including the use of digital technology. Video games, for instance, have been proven to improve some cognitive functions of healthy older adults (Basak et al. 2008), in particular earlier untrained cognitive functions (Boot et al. 2011; Lovden et al. 2010; Bonnechère et al. 2021; Ballesteros et al. 2014; McDougall and House 2012). The concept of *active ageing*, on the other hand, refers to the active life of older people in various domains – personal, family, social and professional. The WHO defines active ageing as a process of optimizing opportunities for health, participation and security in order to increase the quality of life as people age (2002). Active ageing includes a mix of continuous labour market participation, housework and provision of care for others, participation in community life (also voluntary work), and active leisure (e.g. hobbies, sports, travel, creative activities) (Avramov and Maskova 2003). Digital technology is believed to be a significant factor that supports active ageing. It can prevent decline, compensate for lost capabilities, aid care, and enhance existing capabilities (Parra et al. 2014). Finally, *healthy ageing* is defined as “creating the environments and opportunities that enable people to be and do what they value throughout their lives” (World Health Organization 2020). For senior citizens, this does not mean “being free of disease or infirmity”, but having well-controlled health conditions that have little influence on their wellbeing (World Health Organization 2020). Healthy ageing is furthermore strongly connected to digital technology: technologies for independent living (e.g. measuring physical activity, monitoring diet, monitoring blood pressure, etc.) and technologies for assisted living (e.g. smart home technologies, health and wellness technologies or cognitive support systems) (Koch 2010).

Several authors tried to identify factors that facilitate the usage of digital technology by older people. In Europe, 44.0% of people aged 65-74 never used a computer in 2017 (in 2008, it was as high as 70.0%). Across the EU member countries, the share of people from that age group that have never used a computer was just higher than two-thirds in Italy and Romania, and nearer to three-quarters in Croatia (73.0 %), Bulgaria (74.0 %) and Greece (78.0 %). In most EU countries, women aged 55-74 years were more likely than their male counterparts to have never used a computer (although the reverse was true for countries Estonia, Ireland, Finland, Sweden and Hungary) (European Union 2020). Digital technology is also more likely to be used by senior citizens (65-70) with higher education and those who are living with a partner (Vroman et al. 2015).

The COVID-19 outbreak in 2020 and the related confinement and social distancing measures intensified the usage of digital technology across generations. According to Eurostat (2021a), 61.0% of those aged 65-74 used the internet (in the three months prior to the survey) in 2020 (2021b). The highest number of users aged 65-74 in the European Union was in Denmark (94.0%), Luxemburg and Sweden (both 91.0%), and the lowest in Bulgaria (25.0%), Croatia (28.0%) and Greece (33.0%).

The data about technology usage in the USA give evidence of the increase in digital technology adoption among the American seniors. Around four in ten (42.0%) of adult Americans aged 65+ reported owning smartphones in 2016 (Anderson and Perrin 2017), and 61.0% in 2021 (Faverio 2022). In 2016, 32.0% of seniors owned a tablet computer (Anderson and Perrin 2017), whereas, in 2021, it was 44.0% (Faverio 2022). Social media were used by 34.0% of seniors in 2016 (Anderson and Perrin 2017) and 45.0% in 2021 (Faverio 2022).

The research showed that, in 2019, older Europeans (aged 65-74 years) most frequently used the internet for sending/receiving e-mail (44.0%), while they were less likely to use other forms of communication, such as telephone or video calls over the internet (24.0%). They also used the internet for finding health information (34.0%) and for internet banking (31.0%), but only a small percentage made use of social media (18.0%) (European Union 2020). Health information is the most prominent type of information sought by senior citizens, but they also look for information about cultural events such as concerts (Hofer et al. 2019). A growing share of older people are using the internet for online shopping; however, they remain less likely than other age groups to make purchases over the internet. In 2019, online purchases were made by 28.0% of older Europeans (aged 65-74). Seniors in Denmark (65.0%), the Netherlands (56.0%) and Sweden (54.0%) shopped online most, whereas senior citizens in Romania (3.0%) and Bulgaria (2.0%) tended not to engage in online shopping (European Union 2020).

The research has also shown substantial differences in technology adoption within the older adult population based on factors such as age, household income, educational attainment (Anderson and Perrin, 2017), attitudes, or socio-personal characteristics (Vroman et al. 2015).

3. Context of the study

3.1. Senior citizens in Croatia: quality of life and the use of digital technology

Croatia has been experiencing a continuous decrease in population accompanied by its ageing. In the majority world countries, old age is perceived to start with retirement at the age of 65¹, and according to the population estimates for the Croatian population from 2019, 20.8% of population is over 65 (Croatian Bureau of Statistics 2020).²

In Croatia, 86.0% of households had internet access in 2021 (Eurostat 2021). In 2019, 28.0% of population aged between 65-74 used computers and 35.0% used the internet. Interestingly, the biggest increase of computer and/or internet usage in relation to 2018

¹ In Croatia, the official retirement age is 65, although certain categories of population can retire earlier (e.g. policemen, war veterans, and people with disabilities).

² World Health Organisation distinguishes between three types of senior citizens: “young olds” (60-74), “old olds” (75-84), and “oldest olds” (85+) (World Health Organization Centre for Health Development, 2004). In 2019 the estimated population of Republic of Croatia was 4 065 253 inhabitants (in comparison to the previous year estimate the population decreased by 0.6%). The highest percentage of older citizens was in the category “young olds” (18.6%), followed by “old olds” (7.2%) and “oldest olds” (2.2%) (Croatian Bureau of Statistics 2020).

was noted for the age group 55-64, with an increase of 8.0% (Croatian Bureau of Statistics 2019). According to Eurostat (2020), 37.0% of the population in Croatia aged between 65-74 (who used the internet during the last three months) used social media, 67.0% made an online or video call, 86.0% read online news, 23.0% listened to music online, 78.0% looked for information, 54.0% received or sent e-mails, but only 34.0% used internet banking. In 2019, only 10.0% of Croatian senior citizens performed online purchases (European Union 2020).

Croatia (together with Lithuania) has only 12.0% of members of the older population who have above-basic overall digital skills. Only a few European Union countries scored lower than Croatia (the lowest results had Romania – 7.0%, and Bulgaria – 4.0%) (Eurostat 2020).

There is a need to find new ways to provide a better standard of living and improve the quality of life for this segment of the population in Croatia, and many believe that one way of achieving that goal is through the use of digital technology.

4. Study

4.1. Methodology

In this paper, authors will present only a portion of the findings obtained in a quantitative study that aimed to explore the perceptions and the use of digital technology by senior citizens in the city of Osijek, Croatia. In this paper, only the findings related to their actual use of digital technology will be presented, including their digital skills, online activity and online information needs.

The study tried to answer the following research questions:

RQ1: What digital technology do senior citizens use?

RQ2: What digital skills do they have?

RQ3: What are they doing online?

RQ4: What are their online information needs?

RQ5: Are there differences in the sample concerning the respondents' demographic data?

RQ6: Is there a connection between the adoption of digital technology and life satisfaction in the sample?

The study was conducted with the help of an anonymous printed survey,³ consisting of 15 questions of different types: open, closed and Likert-type questions. In order to obtain answers to the set research questions, the survey questions were grouped into two thematic sections. In the first section, the respondents provided their demographic data (gender, age, education level, family status, and life satisfaction). In the second section, they described their use of digital technology and online information needs (type and motivation). The data were analysed with the help of the SPSS statistical software, and statistical differences were calculated with the help of the chi-square and Kruskal-Wallis test (for non-parametric group testing).

³ The survey can be obtained from authors upon request.

The study was conducted from September through December 2021. In order to reach as diverse a population as possible, the survey was distributed to the respondents at several locations in the city: in the local senior care home, at the local farmers market, and at workshops for senior citizens organized by a local non-profit organization. It must be mentioned that the research sample was obtained with great difficulty since the research was carried out during the COVID-19 epidemiological measures, and this demographic group was particularly cautioned by physicians to avoid physical contact with other people. Since the study population were senior citizens, the survey was conducted with the help of interviewers in the following manner: after describing the goal of the study and obtaining their informed consent to participate in the study, the respondents were handed out a printed survey, and the researchers read the questions aloud. The respondents could choose to either fill out the survey on their own, or the researcher both read the questions aloud and noted their answers in the survey (which was most frequently the case). On several occasions, when respondents did not fully understand the questions, the researchers explained the meaning of the questions to them. Several respondents decided they did not need any help, and they filled out the survey entirely on their own. It should be noted that the respondents did not express any anxiety about the presence of the researcher and their help in filling out the survey. On the contrary, they felt relaxed and often initiated discussions and shared their thoughts about some additional issues raised by the survey.

The sampling of the research subjects for this research provided for the collection of respondents from various subgroups of senior citizens. This, in turn, enabled the researchers to obtain a better insight into their specific experiences, needs and competencies. However, the sample is not representative of the population of senior citizens of the city of Osijek, and this is considered to be a limitation of this study.

4.2. Findings

4. 2. 1. Respondents' general characteristics

A total of 188 respondents participated in the study: 52 (27.8%) male and 135 (72.2%) female. The average age of respondents is 74 (with the majority of respondents in the 'young olds' category), and all are retired.⁴ The largest portion of participants has a high school degree (49.7%). Almost the same number of respondents are living with a partner (49.7%) and alone (50.3%). The majority of respondents (72.9%) are satisfied with the quality of their life. Although the respondents who live with partners and male respondents are somewhat more satisfied with their life than female respondents and respondents who live alone, the statistically significant difference regarding the perceived satisfaction with the quality of life is identified only concerning the education level: the respondents who have the highest educational level ($\chi^2 = 6.324$, $p=0.042$) are most satisfied with their lives (Table 1).

⁴ Some research participants retired earlier due to the nature of their profession (e.g. policemen, war veterans) or illness. Therefore, an additional age category was added (48-64 years).

Table 1. Respondents demographic characteristics

		N	%
Gender	Male	52	27.8
	Female	135	72.2
	Missing	1	0.5
Age	48-64	17	9.2
	65-74	86	46.7
	75-84	59	32.1
	85+	22	12.0
	Missing	4	2.1
Education	Elementary school	33	18.0
	High school	91	49.7
	College or university	59	32.2
	Missing	5	2.7
Family status	Living alone (single, widowed, divorced)	94	50.3
	Living with a partner	93	49.7
	Missing	1	0.5
Working status	Retired	188	100
Life satisfaction	Satisfied	137	72.9
	Neither satisfied nor unsatisfied	39	20.7
	Not satisfied	12	6.4

4. 2. 2. Digital technology adoption

Smartphones are used by the largest number of respondents (49.5%). Personal computers and/or laptops (27.7%) are used to a larger degree than tablets (12.2%) and smart watches (3.7%). A total of 66.3% of respondents indicate that they are actively using the internet (Table 2).

Table 2. Use of digital technology

	N	%
Internet	120	66.3
Smartphones	93	49.5
Personal computers/laptops	52	27.7
Tablets	23	12.2
Smart watches	7	3.7

A statistically significant difference was identified concerning the following variables: age, education, and life with a partner. Those under 65 tend to use smartphones and the internet more frequently than the older respondents in the sample. The same applies to those who live with a partner. They also use smartphones and the internet more often than the respondents who live alone. Respondents with the highest educational level use personal computers or laptops and the internet more than the respondents with a lower level of education (Table 3).

Table 3. Digital technology adoption by demographic characteristics

	Age				χ^2	p
	48-64	65-74	75-84	85+		
Smartphones	82.35%	60.47%	35.59%	27.73%	22.329	0.000
Internet	94.12%	84.15%	48.28%	23.81%	42.974	0.000
	Life with a partner			χ^2	p	
	Life with partner		Life without partner			
Internet	80.90%		51.65%	17.183	0.000	
Smartphones	58.06%		40.43%	5.820	0.016	
	Education			χ^2	p	
	Elementary school	High school	College or university			
Internet	39.39%	72.41%	76.79%	15.068	0.001	
Computer/ Laptop	12.12%	27.47%	38.98%	7.586	0.023	

4. 2. 3. Digital technology skills

When responding to the question about their knowledge of specific digital technology skills, which included a Likert-type scale (1 - I fully disagree, 2 - I fully agree), the largest portion of respondents indicate that they know how to use smartphone applications (47.5%) and social media (38.6%). While about half know how to send an email (42.5%), only a few have the skill to use MS Excel (8.3%) or PowerPoint (6.9%) (Table 4).

Table 4. Digital skills

	N	%
Smart apps	85	47.5
E-mail	77	42.5
Social media	70	38.6
MS Word	44	24.5
MS Excel	15	8.3
MS PowerPoint	12	6.9

A statistically significant difference in digital skills was identified concerning the following variables: age, education and life satisfaction. MS Word is used most frequently by respondents with the highest educational level. MS Excel and MS PowerPoint are used most frequently by respondents with the highest education level and the youngest respondents. Email, social media and smart apps are used most frequently by respondents with the highest education level, respondents who are satisfied with their life and the youngest respondents. Since the distribution of responses did not meet the assumption of normality, a non-parametric test (Kruskal-Wallis) was used to calculate the statistically significant difference between the groups. For that reason, Grouped Median was used instead of the Mean (Table 5).

Table 5. Digital skills by demographic characteristics

	Age (Median)				χ^2	p
	48-64	65-74	75-84	85+		
MS Excel	1,692	1,714	1,404	1,211	9.928	0.019
MS PowerPoint	1,750	1,600	1,413	1,167	8.953	0.030
Email	3,500	3,125	1,824	1,375	10.932	0.012
Social media	3,400	3,036	1,676	1,353	14.593	0.002
Smart apps	4,438	3,605	1,735	1,353	43.634	0.000
	Education (Median)			χ^2	p	
	Elementary school	High school	College or university			
MS Word	1,250	1,759	2,545	22.684	0.000	
MS Excel	1,133	1,549	1,875	18.686	0.000	
MS PowerPoint	1,133	1,466	1,854	21.061	0.000	
Email	1,308	2,200	3,538	22.455	0.000	
Social media	1,545	2,375	2,692	6.075	0.048	
Smart apps	1,435	3,471	3,385	14.315	0.001	
	Life satisfaction (Median)			χ^2	p	
	Not satisfied	Neither satisfied nor unsatisfied	Satisfied			
Email	1,714	1,692	3,071	7.518	0.023	
Social media	1,857	1,556	2,565	6.641	0.036	
Smart apps	2,333	1,955	3,396	6.997	0.030	

4. 2. 4. Online activity

The respondents who indicated that they used the internet (via smartphones, laptops, tablets, etc.) were then asked to provide answers regarding their online activity i. e. to indicate what they do when they go online. The largest portion indicated that they look for specific information that they need in order to make a decision, solve a problem or learn more about something (e.g. find information about public transport, check out the post office working hours, learn about the COVID-19 symptoms – 53.7%) and to stay abreast with day-to-day news (e.g. reading news portals – 50.0%). Browsing the internet is identified by almost a third of the respondents (28.7%) who are surfing the internet for no specific reason, reading just to pass the time. The internet is used for communication by a significant number of respondents, whereas sending text or image messages (via WhatsApp and Viber) is used more frequently (40.4%) than video messaging (34.0%) and e-mail (28.7%). The least practiced online activities in our sample are online shopping (9.0%), accessing e-government services (5.9%) and online learning (4.3%) (Table 6).

Table 6. *Online activity*

	N	%
Look for specific information	101	53.7
Stay abreast with current news	94	50.0
Text/Image messaging	76	40.4
Video communication	64	34.0
Surfing (reading) to pass the time	54	28.7
E-mail	54	28.7
Entertainment (watching videos, listening to music)	46	24.5
Internet banking	37	19.7
Health tracking	25	13.3
Online shopping	17	9.0
E-government	11	5.9
Learning	8	4.3
Something else	21	11.2

A statistically significant difference in online activity is identified concerning the following variables: age, gender and life satisfaction. Information required for specific life situations/decisions etc. is sought most often by the youngest group of respondents. The youngest group of respondents goes online most often to read news portals in order to stay abreast with current news, and to surf/browse the internet for fun. Text/image messaging is also used most often by the youngest group of respondents. Video communication is used more frequently by female respondents, the youngest group of respondents and respondents who are satisfied with life. Female respondents and respondents who are satisfied with their life go online most often to entertain themselves (watch videos, listen to music, etc.). Respondents aged 65-74 go online most frequently to track their health. Respondents who fall in the age group 85+ track their health least frequently (Table 7).

Table 7. Online activity by demographic characteristics

	Age (N, %)				χ^2	p
	48-64	65-74	75-84	85+		
Look for specific information	16 (94.12%)	53 (61.63%)	28 (47.46%)	3 (13.64%)	28.500	0.000
Stay abreast with current news	12 (70.59%)	52 (60.47%)	27 (45.76%)	2 (9.09%)	21.782	0.000
Surfing (reading) to pass the time	10 (58.82%)	29 (33.72%)	12 (20.34%)	2 (9.09%)	14.715	0.002
Text/Image messaging	11 (64.71%)	46 (53.49%)	17 (28.81%)	1 (4.55%)	25.244	0.000
Video communication	8 (47.06%)	38 (44.19%)	15 (25.42%)	1 (4.55%)	16.796	0.001
Health tracking	3 (17.65%)	18 (20.93%)	4 (6.78%)	0 (0%)	9.976	0.019
	Gender					
	Female		Male		χ^2	p
Video communication	52 (38.52%)		12 (23.08%)		3.976	0.046
Entertainment	28 (20.74%)		18 (34.62%)		3.896	0.048
	Life satisfaction					
	Satisfied	Neither satisfied nor unsatisfied	Not satisfied		χ^2	p
Video communication	2 (16,67%)	8 (20,51%)	54 (39,42%)		6.555	0.038
Entertainment	1 (8,33%)	3 (7,69%)	36 (26,28%)		7.542	0.023

4. 2. 5. Online information needs

Respondents were then asked about the type of information they look for online. Most respondents look for weather information (48.5%) and current news, both from Croatia and abroad (46.9%). This is followed by health information and services (36.2%) and cooking tips and recipes (39.3%). The smallest portion of respondents is looking for information about possible leisure activities in the local community in which they could participate, such as excursions, workshops, sports activities, etc. (18.1%) (Table 8).

Table 8. *Online information needs*

	N	%
Weather	91	48.4
Current news	88	46.8
Cooking	72	38.3
Health information and services	68	36.2
Retirement (system, benefits, lifestyle, etc.)	51	27.1
Hobby (gardening, painting, etc.)	46	24.5
Sport	42	22.3
Culture (books, exhibitions, theatre shows, etc.)	42	22.3
Entertainment/Showbusiness (actors, singers, etc.)	40	21.3
Leisure activities	34	18.1
Something else	13	6.9

A statistically significant difference in online information needs is identified concerning the following variables: age, gender and life satisfaction. Information about sports is sought most frequently by male respondents and respondents in the age group 65-74. Information about entertainment/show business is sought most frequently by the youngest group of respondents and respondents who are satisfied with their life. Information about cooking and culinary recipes is required most frequently by female respondents and the youngest group of respondents. Hobby information is required most often by the youngest group of respondents. The youngest group of respondents also seek, more often than their older counterparts, information about the weather, current news and health information and services (Table 9).

Table 9. *Online information needs by demographic characteristics*

	Age (N, %)				χ^2	p
	48-64	65-74	75-84	85+		
Sport	5 (29.41%)	26 (30.23%)	9 (15.25%)	1 (4.55%)	9.317	0.025
Entertainment/ Show-business	6 (35.29%)	23 (26.74%)	11 (18.64%)	0 (0%)	9.546	0.023
Cooking	12 (70.59%)	46 (53.49%)	12 (20.34%)	0 (0%)	37.698	0.000
Hobby	6 (35.29%)	29 (33.72%)	10 (16.95%)	1 (4,55%)	11,398	0,010
Weather	11 (64.71%)	49 (56.98%)	24 (40.68%)	4 (18.18%)	13.783	0.003
Current news	13 (76,47%)	46 (53.49%)	24 (40.68%)	2 (9.09%)	21.018	0.000

	Age (N, %)				χ^2	p
	48-64	65-74	75-84	85+		
Health information and services	9 (52.94%)	25 (29.07%)	13 (22.03%)	2 (9.09%)	10.387	0.016
	Gender		χ^2	p		
	Female	Male				
Sport	19 (14.07%)		23 (44.23%)	19.603	0.000	
Cooking	67 (49.63%)		5 (9.62%)	25.385	0.000	
	Life satisfaction			χ^2	p	
	Satisfied	Neither satisfied nor unsatisfied	Not satisfied			
Entertainment/Show-business	1 (8.33%)	3 (7.69%)	36 (26.28%)	7.524	0.023	

5. Concluding discussion

The study presented in this paper examined the adoption of digital technology (smartphones, smartwatches, tablets, personal computers and laptops, the internet and related services) by senior citizens in the city of Osijek, Croatia, with special emphasis on their digital skills, online activity and online information needs. In addition, the study tried to identify if there are any differences in senior citizens' technology adoption, digital skills and online information needs concerning their general demographic characteristics (gender, age, educational level, life with a partner) and life satisfaction.

Respondents in our sample prefer smartphones (49.5%) and personal computers or laptops (27.7%) over tablet computers and smartwatches, which are used least frequently. Internet is used by almost 70% of respondents. Statistically significant differences were identified in relation to the following variables: age, education and life with a partner. The internet is used most frequently by the youngest group of respondents (aged 48-64), the most educated respondents, and those living with partners. Smartphones are used most frequently by the youngest group of respondents, and those living with a partner. On the other hand, computers/laptops are used most frequently by the most educated group of respondents. The findings are supported by Vroman et al (2015) who found out that digital technology is more likely to be used by senior citizens with higher education levels and who live with a partner (RQ1). The findings relating to the use of computers are supported by the 2019 national study revealing that 28% of the Croatian population aged between 65-74 used computers (Croatian Bureau of Statistics 2019), and the US study which identified that in 2021 a total of 61% adult Americans aged 65+ owned smartphones, and 44.0% owned a tablet computer (Faverio 2022). Although the data from 2019 indicated that 35.0% of the population aged between 65-74 used the internet, our findings show an increase in the

internet usage (the internet is used by almost twice as many respondents – 66.3%). This is in alignment with the 2019 detected increase in computer and/or internet usage by the age group 55-64 (Croatian Bureau of Statistics, 2019). It seems that, although Croatian senior citizens lag behind in computer/internet adoption to other more developed countries, they are embracing digital technology faster than before.

The largest portion of respondents know how to use smartphone applications (47.5%), send an email (42.5%) and use social media (38.6 %). The respondents indicated a general lack of skills to use MS Word (24.5%), Excel (8.3%) or PowerPoint (6.9%). The findings on social media are supported by the US study conducted by Faverio (2022) among American seniors who found out that 45% of Americans aged 65+ used social media. Similar to the digital technology adoption, statistically significant differences in the digital skills are identified concerning the following variables: age and education. In addition, a statistically significant difference for digital skills is identified concerning life satisfaction. Only the most educated and the youngest group of respondents have skills to work with MS Word, Excel or PowerPoint. Smart applications and social media are used most frequently by the most educated and the youngest group of respondents and respondents who are satisfied with their life (RQ2). The findings are supported by Freund and Riediger (2003), who established that senior citizens with higher internet skills were found to have a higher level of life satisfaction. Concerning their activity when they connect to the internet and go online, the largest portion of respondents is purposefully looking for information. They are either searching for specific information required to make a decision, solve a problem or learn more about something (53.7%) or they are looking for information to stay abreast with day-to-day news (50.0%). About a third is surfing the internet for no specific reason. While the internet is used for communication by a large portion of the respondents, they send text or image messages slightly more frequently (40.4%) than video messages (34.0%). The fewest number of respondents shop online (9%), access e-government services (5.9%), or engage in e-learning activities (4.3%). Similar findings to those of our study were obtained in another study (Eurostat 2020), which revealed that in 2019 a total of 10% of senior citizens in Croatia purchased online, 78% looked for information, and 86% read online news. Unfortunately, our findings confirm that Croatian senior citizens lag behind their peers in the European Union, particularly when it comes to online shopping – the data from the EU study (European Union 2020) showed that in 2019, a total of 28.0% older Europeans (aged 65-74) made online purchases. Again, statistically significant differences in online activity are identified concerning the following variables: age, gender and life satisfaction. The youngest group of respondents and the most educated undertake almost all types of online activity most frequently. Female respondents and those who are satisfied with their life go online most often to entertain themselves (watch videos, listen to music etc.) (RQ3).

When online, most respondents look for weather information (48.5%) and current news (46.9%). This is followed by health information and services (36.2%), and cooking tips and recipes (39.3%). Less than a third look for information about retirement benefits and lifestyle, hobbies, sports, culture and leisure activities in the local community. The EU study (European Union 2020) identified similar interests of respondents for health information and information about cultural events. Again, statistically significant differences in online information needs are identified concerning the age, gender and life satisfaction. All types of information are sought most frequently by the youngest respondents. Male respondents look more frequently for information about sports, and females for cooking tips and

recipes. Show-business information is sought most frequently by the youngest group of respondents and respondents who are satisfied with their life (RQ4).

Similar to Anderson and Perrin (2017), we also found that there are substantial differences in technology adoption based on factors such as age and educational attainment. Nevertheless, we also found that factors such as gender and life with or without a partner can impact technology adoption. Our findings do not support an earlier study that established that women aged 55-74 are more likely than their male counterparts to have never used a computer (European Union, 2020).

More specifically, in our research, for *digital technology adoption*, the statistically significant difference is identified in relation to the respondents' age, education and life with a partner. Similar to the digital technology adoption, the statistically significant difference in the *digital skills* is identified concerning age, education and life satisfaction. The statistically significant difference in *online activity* is identified in relation to age, gender and life satisfaction. Finally, the statistically significant difference in *online information needs* is identified concerning age, gender and life satisfaction (RQ5).

The youngest respondents (48-64) and most educated respondents proved to be the most technology savvy and the heaviest users of the internet in the sample. The youngest respondents probably adopted computers/the internet even before they retired and only continued using them in retirement recognizing their obvious advantages. Respondents living with partners (who might be more technology savvy and can instruct and motivate them) are also more prone to using digital technology than those who live alone.

Similar to Freund and Riediger (2003), we detected a strong relationship between the use of digital technology and subjective well-being i.e. life satisfaction of our respondents. The respondents who used digital technology to keep in touch with their family and friends (e-mail, social media, video communication), for monitoring their health (e.g. through smartphone applications) or for (online) entertainment tended to be more satisfied with their life than the other respondents in our sample (RQ6).

The research presented in this paper gives evidence about the slow but growing digital technology adoption among senior citizens in Osijek, Croatia. Our findings support some other studies which show that a growing percentage of the older population is finding digital technology to be a useful tool that can help them in their everyday lives. It can help them monitor their health, find out the required information, and enhance their communication with family and friends, alleviating thus their social exclusion. However, the findings show that senior citizens fail to recognize the advantages the technology can bring in relation to their health, particularly those that fall into the categories of "old olds" (75-84), and "oldest olds" (85+). Interestingly, the oldest participants in our study pay the least attention to online health information and services.

If persons over 65 in Osijek are expected to become active and healthy citizens, independent and engaged members of their communities and connected with their families, a systematic approach aimed at their digital technology education should be designed. At the moment, all the activities related to the improvement of their quality of life through digital education are uncoordinated and arbitrary, depending mostly on civil society organisations. What is needed is a strategic plan which includes a series of continuous, staged, educational workshops with educators trained in the work with senior citizens (taking into account their physical and cognitive limitations) that should be organized by the city administration, in conjunction with social and health services, educational institutions and civil associa-

tions. A flexible training programme, designed to meet their diverse skills and needs, should be provided as a part of a comprehensive and collaborative effort aimed at raising the quality of life of senior citizens and contributing to their active living.

Acknowledgments

The manuscript was created within the EU project “Zlatne godine” funded by the European Social Fund, “Pridruži se - Aktivni u mirovini”, aimed at capacity building for non-governmental organizations for the advancement of active participation and social inclusion of retired people. The project coordinator is Udruga PLANTaža. More information about the project is available at <https://www.zlatne-godine.eu/>.

Data deposit: The datasets generated by the survey research during and/or analysed during the current study are available in the in PUH (Croatian Research Data Repository) at <https://puh.srce.hr/s/myq8GdjBEdN3AA9>.

References

- Anderson, Monica, and Andrew Perrin. 2017. "Tech Adoption Climbs among Older Adults." *Pew Research Center*. Accessed May 22, 2022. <https://www.pewresearch.org/internet/2017/05/17/tech-adoption-climbs-among-older-adults/>.
- Avramov, Dragana, and Miroslava Maskova. 2003. *Active Ageing in Europe*. Strasbourg: Council of Europe. Accessed August 25, 2022. <http://www.avramov.org/media/upload/2013/12/demoen.pdf>.
- Ballesteros, Soledad, Antonio Prieto, Julia Mayas, Pilar Toril, Carmen Pita, Laura Ponce de Leon, Jose M. Reales, and John Waterworth. 2014. "Brain Training with Non-action Video Games Enhances Aspects of Cognition in Older Adults: a Randomized Controlled Trial." *Frontiers in Aging Neuroscience* 6, Article 277: 1–14. <https://doi.org/10.3389/fnagi.2014.00277>.
- Basak, Chandramallika, Walter R. Boot, Michelle Voss, and Arthur F. Kramer, 2008. "Can Training in a Real-Time Strategy Video Game Attenuate Cognitive Decline in Older Adults?" *Psychology and Aging* 23, no. 4:765-77. <https://doi.org/10.1037/a0013494>.
- Bonnechère, Bruno, Malgorzata Klass, Christelle Langley, and Barbara Jacquelyn Sahakian. 2021. "Brain Training Using Cognitive Apps Can Improve Cognitive Performance and Processing Speed in Older Adults." *Scientific Reports* 11, 12313. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-91867-z>.
- Boot, Walter R., Arthur F. Kramer, Daniel J. Simons, Monica Fabiani, and Gabriele Gratton. 2008. "The Effects of Video Game Playing on Attention, Memory, and Executive Control." *Acta Psychologica* 129, no. 3:387–98. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2008.09.005>.
- Croatian Bureau of Statistics. 2019. "Usage of Information and Communication Technologies (ICT) in Households and by Individuals, 2019, First Results." *First Release* 56, 2.3.2. Accessed June 6, 2022. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/02-03-02_01_2019.htm.
- Croatian Bureau of Statistics. 2020. "Population Estimate of Republic of Croatia, 2019." *First Release* 57, 7.1.3. Accessed August 10, 2022. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm.
- Croatian Bureau of Statistics. 2021. *Population by Age and Sex, by Settlements, 2021 Census*. Accessed January 3, 2023. <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>
- European Commission. 2007. *Overcoming the Barriers and Seizing the Opportunities for Active Ageing Policies in Europe: ACTIVAGE: Final Report HPSE-CT-2002-00102*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Eurostat. 2021a. *Digital Economy and Society Statistics - Households and Individuals*. Accessed June 11, 2022. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals.
- Eurostat. 2021b. *How Popular is Internet Use Among Older People?* Accessed June 12, 2022. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210517-1>.
- European Union. 2020. *Ageing Europe: Looking at the Lives of Older People in the EU: 2020 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2785/628105>.
- Faverio, Michelle. 2022. "Share of Those 65 and Older Who Are Tech Users Has Grown in the Past Decade." *Pew Research Center*. Accessed August 20, 2022. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2022/01/13/share-of-those-65-and-older-who-are-tech-users-has-grown-in-the-past-decade/>.
- Freund, Alexandra M., and Michaela Riediger. 2003. "Successful Aging." In *Handbook of Psychology*, edited by R. M. Lerner, A. Easterbrooks, and J. Mistry, 601-628. New York, NY: Wiley.
- Hofer, Matthias, Eszter Hargittai, Moritz Büchi, and Alexander Seifert, 2019. "Older Adults' Online Information Seeking and Subjective Well-Being: the Moderating Role of Internet Skills." *International Journal of Communication* 13: 4426–4443. Accessed September 8, 2022. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/10981>.
- Koch, Sabine. 2010. "Healthy Ageing Supported by Technology – a Crossdisciplinary Research Challenge." *Informatics for Health and Social Care* 35, nos. 3-4: 81-91. <https://doi.org/10.3109/17538157.2010.528646>.
- Lövden, Martin, Lars Bäckman, Ulman Lindenberger, Sabine Schaefer, and Florian Schmiedek. 2010. "A Theoretical Framework for the Study of Adult Cognitive Plasticity." *Psychological Bulletin* 136, no.4: 659–676. Accessed August 15, 2022. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2099481/component/file_2099480/content.
- McDougall, Sine, and Becky House, 2012. "Brain Training in Older Adults: Evidence of Transfer to Memory Span Performance and Pseudo-Matthew Effects." *Aging, Neuropsychology, and Cognition* 19, nos. 1-2: 195-221. <https://doi.org/10.1080/13825585.2011.640656>.
- Morris, Meg, Elizabeth Ozanne, Kim Miller, Nick Santamaria, Alan Pearce, Catherine Said, and Brooke Adair. 2012. *Smart Technologies for Older People - a Systematic Literature Review of Smart Technologies That Promote Health and Wellbeing of Older People Living at Home*. Melbourne: The University of Melbourne, Institute of a Broadband-Enabled Society. Accessed September 2, 2022. <http://farseeingresearch.eu/wp-content/uploads/2012/07/MORRIS-Smart-technologies-for-older-people-MEG2.pdf>.

- Nouchi, Rui, and Ryuta Kawashima. 2014. "Improving Cognitive Function from Children to Old Age: a Systematic Review of Recent Smart Ageing Intervention Studies." *Advances in Neuroscience*, Article ID 235479. <https://doi.org/10.1155/2014/235479>.
- Parra, Christian, Patricia Silveira, Iman Khaghani Far, Florian Daniel, Eling D. de Bruin, Luca Cernuzzi, Vincenzo D'Andrea, and Fabio Casati. 2013. "Information Technology for Active Ageing: a Review of Theory and Practice." *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction* 7, no. 4: 351–444. <https://doi.org/10.1561/11000000053>.
- United Nations. 1991. *United Nations Principles for Older Persons: adopted by general assembly resolution 46/91 of 16 December 1991*. Accessed May 12, 2022. <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/olderpersons.pdf>.
- United Nations. 2020. *Decade of Healthy Ageing: Plan of Action*. Accessed May 4, 2022. <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division.,2020. *World Population Ageing 2020 Highlights: Living Arrangements of Older Persons (ST/ESA/SER.A/451)* New York: United Nations. Accessed August 12, 2022. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf.
- van Staalduinen, Willeke, Carina Dantas, Joost van Hoof, and Andrzej Klimczuk. 2021. "Building Inclusive Environments for All Ages with Citizens." *Sheldon 3rd Online Conference Meeting 14th October 2021*. Accessed August 19, 2022. <https://futurium.ec.europa.eu/en/active-and-healthy-living-digital-world/library/building-inclusive-environments-all-ages-citizens>.
- Vroman, Kerryellen G., Sajay Arthanat, and Catherine Lysack, 2015. "Who over 65 is Online? Older Adults' Dispositions Toward Information Communication Technology." *Computers in Human Behavior* 43: 156-166. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.10.018>.
- World Health Organisation. 2020. *Healthy Ageing and Functional Ability*. Accessed September 3, 2022. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/healthy-ageing-and-functional-ability>.
- World Health Organization Centre for Health Development Kobe, Japan). 2004. *A Glossary of Terms for Community Health Care and Services For Older Persons*. Kobe: WHO Centre for Health Development. Accessed June 19, 2022. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/68896>.

Sažetak

Digitalna tehnologija i starije osobe: rezultati kvantitativnog istraživanja u gradu Osijeku

Cilj. Svjetska populacija nezaustavljivo stari te se značajan segment napora u svijetu ulaže u povećanje kvalitete života osoba 65+. Jedan od načina da se to postigne je upoznati građane treće životne dobi s prednostima koje im donosi digitalna tehnologija. Ovaj rad donosi rezultate istraživanja o usvojenosti digitalne tehnologije i informacijskih potreba na internetu osoba treće životne dobi u Osijeku, Hrvatska.

Metodologija. Istraživanje je provedeno na uzorku od 188 ispitanika u razdoblju od rujna do prosinca 2021. Podaci su prikupljeni papirnatim upitnikom koji se ispitanicima dijelio na nekoliko lokacija: u domu za stare i nemoćne, na tržnici te putem neprofitne organizacije.

Rezultati. Ispitanici u našem uzorku preferiraju pametne telefone (49,5 %) i osobna računala ili laptove (27,7 %) u odnosu na tablete ili pametne satove. Gotovo 70 % ispitanika koristi Internet, poglavito za ciljano traženje informacija ili za komunikaciju. Aplikacije za e-učenje, e-kupovinu ili e-Građanin u uzorku se koriste rijetko. Istraživanje je otkrilo značajne razlike u korištenju digitalne tehnologije u uzorku u odnosu na spol, dob, zadovoljstvo životom te život s partnerom.

Društveni značaj. Aktivno starenje osoba treće životne dobi u gradu Osijeku može se osigurati i promovirati jedino kroz sustavan pristup na razini grada Osijeka. Jedino će takav pristup osigurati bolje razumijevanje i uporabu digitalne tehnologije ove ranjive društvene skupine.

Originalnost. Rad predstavlja značajan doprinos boljem razumijevanju razini usvojenosti digitalnih tehnologija, vještina za rad s njima te informacijskom ponašanju na internetu osoba treće životne dobi u Osijeku.

KLJUČNE RIJEČI: digitalna tehnologija, građani treće životne dobi, informacijske potrebe, Osijek (Hrvatska), uporaba digitalne tehnologije

Analiza javno dostupnih alata za geokodiranje i njihova primjena u AKM ustanovama

Merien Hadrović

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

merien@gskos.hr

Ivana Turk

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

turki@gskos.hr

Filip Horvat

Građevinski fakultet u Rijeci

filip.horvat@gradri.uniri.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 95–116

UDK: 910:004.65:[930.25:02:069]

Stručni rad / Professional Paper

Primljeno / Received: 3. 10. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 31. 12. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3970

Sažetak

Cilj. Cilj je rada široj AKM zajednici predstaviti javno dostupne alate geokodiranja koji mogu biti korisni za predstavljanje raznolikih zbirki vezanih za pojedino područje. Rad će predstaviti neke od javno dostupnih alata te iznijeti njihove prednosti i nedostatke, mogućnosti primjene i pristupačnost.

Pristup/metodologija/dizajn. Teorijski su razgraničeni osnovni pojmovi s kojima se autori virtualnih izložbi i interaktivnih karata susreću (GIS, mapiranje, geokodiranje, geolociranje). Uz pomoć analize koja razmatra prednosti, nedostatke, ustanove kojima je namijenjen te cijenu, napravljena je usporedba sedamnaest javno dostupnih alata za geokodiranje.

Rezultati. Analizirano je 17 alata za geokodiranje. Od 17 promatranih alata, njih 10 ima širok spektar primjene koji, po mišljenju autora, uključuje i AKM zajednicu. Rezultati donose prednosti, nedostatke, cijenu i namjenu (odnosno korisnike) promatranih alata, a proučene su mogućnosti primjene, jednostavnost korisničkog sučelja, otvorenost koda, preglednost, trajnost pristupa i cjenovni rangovi.

Ograničenja. Velik broj javno dostupnih alata za geokodiranje kao i njihov kontinuirani razvoj onemogućuju nam analizu svih. Također, usprkos detaljnom upoznavanju, svi analizirani alati za geokodiranje nisu korišteni od strane autora, samo pojedini, što ostavlja

mogućnost da su se pojedine prednosti ili nedostaci previdjeli.

Praktična primjena. U radu su predstavljeni javno dostupni alati za geokodiranja koji mogu biti korisni za promociju digitalnih zbirki na interaktivan i popularan način.

Originalnost/vrijednost. Vrijednost ovoga rada ogleda se u činjenici da su na jednom mjestu obuhvaćeni i analizirani javno dostupni alati za geokodiranje koji mogu poslužiti ustanovama AKM zajednice za njihovu usporedbu prije odlučivanja o odabiru alata za izradu interaktivne karte na temelju vlastitih digitalnih zbirki.

KLJUČNE RIJEČI: AKM zajednica, alati za geokodiranje, digitalne zbirke, interaktivne karte

1. Uvod

Trajni razvoj i napredak informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) uvelike utječu na razvoj novih pristupa očuvanju kulturne baštine kojima svakodnevno svjedočimo. Novi oblici reprodukcije, organizacije i očuvanja informacija i znanja kao elemenata kulturne baštine nastaju i razvijaju se uzajamnim djelovanjem IKT-a, računalne industrije i elektroničkog izdavaštva.

Tehnološki napredak učinio je digitalizaciju sve popularnijim i pristupačnijim načinom očuvanja i širenja kolektivnog znanja čovječanstva (Brown i Nicholas 2017, 307). Digitalizacija kulturne baštine, kao i jedna od njezinih funkcija – prezentacija digitalizirane građe korisnicima i AKM zajednici – otvara nove sfere djelovanja za sve ustanove uključene u očuvanje bilo kojeg oblika kulturne baštine, izvora znanja i informacija. U njima se AKM ustanove susreću s novim izazovima, kao što su odabir prikladnog softverskog rješenja, briga o autorskim pravima i usklađenost s ostalom zakonskom regulativom, osiguravanje pristupa, dugotrajna održivost i slično.

Uz postojeće primjerke materijalne baštinske građe pohranjene u knjižnicama, arhivima i muzejima – tendencija k stvaranju njihovih digitalnih inačica nikada nije bila rasprostranjenija. Uz prvobitnu namjenu očuvanja i zaštite bilo kojeg oblika građe, očuvanje pristupa i oblikovanje novih usluga kao i novih zbirki, više su nego dovoljni razlozi da se sve mogućnosti IKT-a prihvate i implementiraju u svakodnevno poslovanje, što podrazumijeva i trajno, cjeloživotno obrazovanje ne samo djelatnika, već i studenata (Walat 2010), koji s novostečenim vještinama i znanjima sudjeluju u brojnim projektima digitalizacije, radu na intenzivnijem upoznavanju korisnika s osnovama i mogućnostima korištenja knjižničkog kataloga, zbirki i ustanova te osiguravanju inovativnog interaktivnog pristupa građi i zbirkama.

Iako je veći dio knjižnica već upoznat s brojnim novim mogućnostima IKT-a, pojedine se ustanove ne mogu uklopiti u takve načine poslovanja ponajprije zbog nedostatka informatičke podrške, zatim zbog nedostatne financijske podrške, kao i ograničenog povezivanja s drugim ustanovama u razmjeni iskustava.

Popularnost digitalnih zbirki proizlazi iz njihove pristupačnosti, mogućnosti istovremenog pregleda od strane više korisnika, inovativnih i interaktivnih značajki te iz implementacije sustava i alata za geokodiranje kao jednog od načina njihove prezentacije.

2. Vizualizacija podataka

Oblikovanje digitalnih zbirki interdisciplinarno je područje koje se koristi nizom metoda za prikaz velikih skupova podataka u vizualno atraktivnom i grafički čistom obliku. Korištenjem metoda i alata za vizualizaciju podataka na jednostavan se način otkrivaju značenja i relacije između podataka, izvršavaju postupci filtriranja na temelju sličnosti ili koje druge metrike, ali i najavljuju budući trendovi u oblikovanju digitalnih zbirki. Njihova je svrha stvaranje podataka u čitljivije informacije te potom u znanje, kao i pristup podacima na novi i kreativan način te pojednostavljeno razumijevanje prikazanih podataka (Matešić 2012, 86). U ovom kontekstu razlikujemo statičku, dinamičku i interaktivnu vizualizaciju pri čemu se statičke vizualizacije odnose na grafičku reprezentaciju podataka, informacija i znanja, dok dinamičke vizualizacije samostalno ažuriraju grafički prikaz podataka čim se oni u pozadini promijene. Interaktivne vizualizacije pak nastaju unutar nekog *web* servisa ili zatvorenog informacijskog sustava koji krajnjem korisniku omogućuje dinamički prikaz i filtriranje velikog broja podataka te kreiranje izvještaja. Izrada bilo koje od navedenih vizualizacija često uključuje suradnju sa stručnjacima iz područja statističke analize, rudarenja podataka, grafičkog dizajna te vizualizacije informacija. Matešić (2012, 87) napominje kako dobra vizualizacija sadržava kvalitetne skupove podataka, jednostavna je, uporabljiva, relevantna i informativna, dok ujedno koristi i specifične grafičke elemente s ciljem organizacije, isticanja važnih informacija, omogućavanja vizualne usporedbe, otkrivanja obrazaca ponašanja i trendova pa čak i prikazivanje marginalnih informacija. Joubert i Biernacka (2015, 23) navode da je znanje ukorijenjeno u slici, podjednako kao i u tekstu, te da vizualni sustavi stoga imaju nezamjenjivu ulogu kao metodološki alat za prikupljanje, očuvanje, analizu i prezentaciju podataka. Harkema i Nygren (2012, 2) ukazuju na nove korisničke potrebe, temeljene na mogućnostima evoluirajućeg informacijskog krajolika, koje pružaju mogućnost osmišljavanja digitalnih projekata imajući na umu poboljšano sučelje i korisničko iskustvo. Kako bi se zadovoljile potrebe širokog spektra korisnika digitalnih knjižnica, trajni rad na razvoju sučelja i vizualizacije trebaju biti dio strategije od početka projekta. U tako promjenjivom informacijskom okruženju knjižničari, sa svojim nerijetko jedinstvenim zbirka, mogu prepoznati priliku za boljim pozicioniranjem svoje knjižnice u zajednici, oblikujući inovativne sadržaje te nudeći bolju podršku istraživačima i korisnicima te članovima AKM zajednice.

3. Terminologija

Iako su na prvi pogled gotovo svi pojmovi razumljivi, u literaturi je zamjetna terminološka neujednačenost. Terminološka neujednačenost zamjetna je i u njezinoj primjeni, posebice ako se kompariraju uvriježeni pojmovi u IKT-u i oni koji se koriste u AKM zajednici. Kako bi u potpunosti razumjeli dijelove javno dostupnih alata za geokodiranje i njihove primjene, važno je razlučiti nekoliko pojmova.

Geoinformacijski sustavi (GIS) podrazumijevaju informatičke i računalne sustave za prikupljanje, pohranu, pretraživanje, analiziranje i prikazivanje podataka koji se odnose na određeno geografsko područje (*Hrvatska enciklopedija* 2021), odnosno radi dokumentacije, vizualizacije i analize prostornih fenomena (Lang i Blaschke 2010, 39). Upotreba GIS-a dopire do velikog broja

djelatnosti, posebice onih koje se bave istraživanjem prostora ili njegovim upravljanjem, npr. u geodeziji, kartografiji, geologiji, ekologiji, prostornom planiranju, urbanizmu, statistici, navigaciji, državnoj i lokalnoj upravi, a u posljednje vrijeme nerijetko ih se može pronaći i u projektima arhiva, knjižnica i muzeja. GIS možemo smatrati tehnologijom (hardver, softver) ili strategijom za obradu prostornih podataka (geoinformacija), ali i interdisciplinarnom znanosti koja vješto isprepliće nekoliko akademskih disciplina uključujući geografiju, računalstvo, geodeziju, matematiku, statistiku i informacijske znanosti (Pahernik 2006, 16). Prema Perkoviću (2010), geoinformacije ili georeferencirane (geoprostorne) informacije odnose se na skup informacija neraskidivo vezanih uz lokaciju na Zemljinoj površini te iznad ili ispod nje. Geoinformacija je definirana (*Geodetsko informatički rječnik* 2022) kao informacija koja se odnosi na fenomene koji su izravno ili neizravno pridruženi položaju u odnosu na Zemlju. Frančula (2015, 7) definira multimedijisku ili elektroničku kartu kao kartu povezanu s tekstem, grafikonima, fotografijama, slikama, satelitskim ili zračnim snimkama, drugim kartama, zvukom ili pokretnim slikama, a tako objedinjene, karta i dodaci, zajedno tvore multimediju radi pružanja dodatne razine informacija i potpunijeg pogleda na stvarnost. Geokodiranje podrazumijeva pridruživanje objektu podataka o njegovu položaju u prostoru. Drugim riječima, ono je proces pretvaranja adrese u prostorne podatke i pridruživanja točnih geografskih koordinata za tu adresu (*Geodetsko informatički rječnik* 2022). Koristi se u geografskim informacijskim sustavima za pomoć u pronalaznji koordinata mjesta ili adrese. Geolokacija podrazumijeva određivanje stvarne lokacije elektroničkog uređaja. Ovaj koncept može opisati proces određivanja lokacije uređaja, kao i njegov izravni položaj na zemljopisnoj karti. Jednostavno gledano, geolokacija je automatsko znanje o vlastitom zemljopisnom položaju, a pojam je obično povezan s Global Positioning System-om, GPS-om, koji se koristi satelitima s ciljem dobivanja željenih koordinata.

Najčešće neujednačenosti izražene su kod definiranja pojma mapiranje koje je povremeno određeno kao postupak preslikavanja grafičkih podataka (*Hrvatski jezični portal* 2022), zatim kao postupak izrade karte, odnosno zemljovida (*Merriam-Webster Dictionary* 2022). Nadalje, termin mapiranje podataka koristi se za opisivanje postupka koji se koristi u skladištenju podataka pomoću kojeg se različiti modeli podataka povezuju, koristeći definirani skup metoda za karakterizaciju podataka u određenoj definiciji, a isto tako mapiranje podataka služi kao početni korak integracije podataka (Dwivedi 2021). Gušić (2019, 28) upozorava na činjenicu da se taj pojam često potpuno pogrešno upotrebljava jer riječ „map“ u engleskome i „mapa“ u hrvatskome nisu potpune istoznačnice te u ovom kontekstu inzistira na korištenju termina kartiranje.

U literaturi nailazimo na još jedan nezaobilazan pojam, pojam georeferenciranja (*Priručnik za georeferenciranje* 2014.), koji podrazumijeva postupak prevođenja opisnog lokaliteta u objekt na karti, s pridruženim geografskim koordinatama i vrijednošću njihove nesigurnosti. Geoprostorni podaci ili jednostavnije prostorni podaci podrazumijevaju set informacija povezanih s položajem u prostoru (*Priručnik za georeferenciranje* 2014). Interaktivne su karte prema Župan i Frangeš (2004, 40) one karte koje evoluiraju u kartografski prikaz kakav do sada nismo vidjeli. One imaju veliki potencijal u odnosu na analogne papirne karte. Na internetu se mogu naći razne vrste takvih karata, a bolje su one koje korisniku pružaju više kvalitetnih informacija, uz njihovo brzo pretraživanje. Kako bi svi prostorni podaci bili ujednačeni, nužno je korištenje standardnog jezika. Najčešće korišten standardni jezik u ovim slučajevima je Web Map Tile Service (WMTS) (*Pojmovnik* 2021), odnosno standard za dijeljenje unaprijed definiranih prostornih podataka u obliku geokodiranih slikovnih datoteka. Primjena, tj. odabir određenih termina i tehnologija definirana je stupnjem tehničke podrške i razvijenosti, financiranjem, suradnjom s ostalim ustanovama AKM zajednice kao i s IT sektorom.

4. Geoinformacijski sustavi u kontekstu AKM zajednice

Uporaba GIS-a u prezentaciji digitalnih zbirki dodaje digitaliziranoj građi karakteristiku interaktivnosti na način da je digitalizirana građa prezentirana brojnim multimedijalnim značajkama. Multimedijalne značajke podrazumijevaju „kretanje“ po interaktivnoj karti, pregled video i audio zapisa te slika, otkrivanje poveznica na druge slične sadržaje itd. Sustavi geokodiranja omogućuju vizualizaciju podataka, povezivanje digitalizirane građe s njihovom izvornom lokacijom, pružajući na taj način vjerodostojniji opis objekta i mogućnost interaktivnog istraživanja i zbirke i same lokacije. Priprema digitalizirane građe, istraživanje i analiza te odabir odgovarajućeg te dostupnog sustava i alata za geokodiranje preduvjeti su za izradu interaktivnih zbirki, koje bez lokacijskog ili vremenskog ograničenja omogućuju dostupnost i povećavaju popularnost zbirke, matične ustanove i izvorne lokacije.

Raznolikost fonda kao i formata građe s jedne strane može biti otežavajuća okolnost pri izjednačavanju principa tehničke i kataložne obrade, dok s druge strane pruža brojne mogućnosti za prezentaciju građe svojim korisnicima i široj stručnoj i akademskoj zajednici. Zbirke ustanova AKM zajednice, posebice one zavičajnog karaktera, usko su vezane uz pojedino područje što u vidu popularizacije fonda istovremeno može služiti za promociju jedinog grada ili područja te pružiti interaktivni pristup (udaljenim korisnicima, ali i lokalnim na suvremeniji i moderniji način). Uz sve moderne pristupe tradicionalnoj građi, važno je napomenuti da pri korištenju modernih tehnologija i usluga ustanove AKM zajednice i dalje koriste metode očuvanja i zaštite fizičkih primjeraka građe na propisanoj razini. Nužno je ne zapostaviti te kontinuirano i u skladu s pravilnicima za katalogiziranje, i tiskane i elektroničke građe, održavati povezanost između digitalne građe s osnovnim, kataložnim zapisom. Knjižnični katalog i dalje je najbolji digitalni prikaz veze analognih primjeraka i digitalnih repozitorija. U skladu s time, važno je pridržavati se dodjeljivanja propisanih setova metapodataka u katalozima i digitalnim zbirkama AKM zajednice, bilo da se radi o manjim ili većim projektima. Isto tako nužno je držati se smjernica vlastite ustanove ili „Smjernica za digitalizaciju kulturne baštine“ izrađenih od strane Ministarstva kulture i medija (*Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske 2020.*) pri pripremi digitalizirane građe, što se ponajprije odnosi na kvalitetne i reprezentativne digitalne sadržaje (slike velike razlučivosti, ujednačene dimenzije, videozapisi propisanog formata).

Također je iznimno važno povezivanje s ostalim ustanovama AKM zajednice, u svrhu objedinjavanja zavičajne zbirke s dijeljenim fondom, razmjene informacija, širenja digitalne zbirke na šire područje, ne samo lokalno, kao i povezivanje s IT sektorom zbog razvoja aplikacija i programerske podrške. Naposljetku, predstavljanje digitalnih zbirki unutar i izvan AKM zajednice važno je zbog povećanja pregleda, vidljivosti ustanove kao i osiguravanja dostupnosti digitalizirane građe korisnicima.

S obzirom na pregršt dostupnih alata, djelatnici baštinskih ustanova s malo ili nikakvim iskustvom mogu se naći u dilemi na koji način pristupiti procesu kreiranja digitalnih zbirki, koji softver odabrati, čemu pridati veću važnost te garantira li veća cijena nužno i veću mogućnost pohrane, bolju korisničku podršku i slično.

4.1. Mogućnosti i značajke implementacije GIS-a u poslovanje ustanova AKM zajednice

Iskorištavanje geoprostornih podataka u multidisciplinarnom kontekstu dovelo je do potražnje za infrastrukturom koja bi pomogla u otkrivanju, širenju i korištenju mogućnosti geoprostornih podataka (Reid 2004).

Knjižnične zbirke koje nisu dostupne za korištenje, posebice one osjetljive na vanjske utjecaje kao i zbirke stare i rijetke građe, sadrže viševrstu građu koja, osim monografija, uključuje i grafičku građu (fotografije, zemljovide, vedute, grafike i razglednice). Uzevši u obzir opravdanu nedostupnost, odnosno ograničeno korištenje, takve vrste zbirke pogodne su za izradu interaktivnih karata uz pomoć geokodiranja, odnosno geoinformacijskih sustava s ciljem osiguravanja pristupačnosti i zaštite same zbirke. Roth (2007, 79) navodi kako su mogućnosti digitalne interaktivnosti brojne, a naglasak stavlja na istraživanje percepcijskih, kognitivnih, kulturnih i praktičnih razloga koji utječu na iskustvo korisnika s interaktivnim kartama i vizualizacijama te zbog kojih korisnici žele „posjetiti“ digitalne zbirke.

U kontekstu GIS-a implementiranog u knjižnične zbirke, važne su poveznice između fizičke građe, vizualne (digitalizirane) građe i geoprostornih podataka. GIS, uz vlastite automatizirane sustave, koristi i suvremene multimedijske tehnologije koje uključuju brojne grafike, statističke analize i alate za tematsko mapiranje te na taj način pružaju raznolika rješenja za integraciju podataka na temelju kartografskih informacija.

U današnje vrijeme hiperprodukcije informacija, autorima digitalnih zbirki želja je na inovativan, zanimljiv i drugačiji način odraditi njihovu prezentaciju jer korisnici i posjetitelji ujedno procjenjuju vjerodostojnost podataka i donose odluke na temelju vizualnog identiteta, a upravo jedan od takvih vizualno primamljivih, interaktivnih i „novih“ pristupa zbirkama i vizualizaciji podataka jesu interaktivne zemljopisne karte kao dio korisničkog sučelja (Matešić 2012, 87). Mogućnost digitalne interaktivnosti podrazumijeva da dosadašnje čitatelje i istraživače djelatnici ustanova AKM zajednice razmatraju kao korisnike s novim percepcijskim, kognitivnim, kulturnim i praktičnim upitima, očekivanjima i zahtjevima koji utječu na korisničko iskustvo (Roth 2007, 61).

Župan i Vračar kao prednost geoinformacijskih sustava ističu mogućnosti ubrzane izrade karata kao i njihova brzog osuvremenjivanja, zatim ističu financijski aspekt izrade takvih karata, poboljšanje uvjeta i kvalitete rada te rješavanje nekih zadataka koje do pojave ovakve tehnologije nije ni bilo moguće ostvariti (Župan i Vračar 2014, 291). Posebnu pozornost pri oblikovanju interaktivnih karata potrebno je usmjeriti na jednostavnu interakciju s korisnikom na način da sve funkcije trebaju biti podržane uz njihovu laku i intuitivnu upotrebu, kao i dostupnost dodatnih informacija o pojedinom kartografskom objektu na zahtjev korisnika (Župan i Frangeš 2004, 40).

5. Istraživanje

Ciljevi istraživanja obuhvaćaju formiranje prikaza dostupnih aplikacija, dodataka i softverskih rješenja, kao i pregleda njihovih osnovnih značajki koje bi budući kreatori interaktivnih karata, softvera za geokodiranje, mogli usporediti i na taj način jednostavnije odlučiti koji od analiziranih programa najviše odgovara njihovoj matičnoj ustanovi.

5.1. Metodologija

Metodom deskripcije i komparacije analizirani su i uspoređeni alati za geokodiranje, što uključuje programe, aplikacije i dodatke dostupne na internetu bilo da se radi o slobodnom softveru otvorenog koda ili cjelovitim programskim rješenjima.

Na mrežnim mjestima često su objavljeni izvori koji sugeriraju popise najboljih 10 ili najboljih 25 spomenutih programa. Kreator interaktivne karte, pretpostavljamo, vodit će se vlastitim iskustvom ili iskustvom kolega, a ako se netko nije susreo sa spomenutim opcijama, za pronalazak odgovarajućeg pomagala potrebno bi mu bilo mnogo više vremena nego što bi očekivao. S nekoliko već isprobanih pomagala, i s ciljem pronalaska onih odgovarajućih, opisano je i komparirano 17 dostupnih pomagala. Analiza je obuhvatila kratak pregled svake dostupne tehnologije koja je zadovoljila osnovne kriterije, upoznavanje s tehnologijom, prikupljanje stavova s foruma i komentara s mrežnih mjesta. Komparacijom su iznesene prednosti i nedostaci te su uzeti u obzir potencijalni korisnici ili ustanova, kao i cijena koju korisnik usluge plaća poslužitelju, odnosno usporedba cijena početnih faza korištenja pojedinog alata za geokodiranje.

5.2. Rezultati

Detaljno upoznavanje i pregled alata za geokodiranje na samom je početku analize dovelo, uvidom u njihove mogućnosti i nedostatke, do izostavljanja suvišnih alata na koje se nerijetko nailazi na internetu.

ArcGIS je softver koji omogućuje dodavanje teksta, slika, fotografija i videozapisa na prilagodljive karte i njihovo pohranjivanje u oblak, a od tamo se mogu objaviti ili integrirati na ostala mrežna mjesta. Dodatak ovom softveru – StoryMaps – omogućuje izradu prilagođenih karata koristeći se postojećim ArcGIS mrežnim kartama i oblikovanim prikazima. Pri izradi interaktivnih karata zbirki i izložbi naručitelj (ustanova) postavlja individualizirani zahtjev razvojnim inženjerima koji za njihovu izradu koriste cjelovita programska rješenja. CollectiveAccess (verzija 1.7) sastoji se od temeljne aplikacije za katalogizaciju i upravljanje podacima pod nazivom Providence i dodatne aplikacije za javni pristup mreži pod nazivom Pawtucket2. Softver omogućava prikaz i pristup sadržaju putem karata, vremenskih linija i ostalih vizualizacija.

Google Maps API poveznica je između Google Mapsa i mrežnog mjesta ustanove koja kreira kartu. Omogućuje prikaze na razini ulice zajedno s integracijom Google mjesta, pružajući informacije, pa čak i recenzije za lokacije.

Leaflet je JavaScript dodatak otvorenog koda za interaktivne karte prilagođene mobilnim uređajima. Uporabljiv je na većini stolnih i mobilnih platforma, a Leaflet Maps Marker Pro je WordPress dodatak za izradu interaktivnih karata.

Mapbox je interaktivan alat za kreiranje vlastitih karata ili korištenje predefiniраниh postavki za izradu interaktivnih karata, dok je Map Chart alat koji omogućuje kreiranje personaliziranih karata koje se mogu koristiti u školi ili na poslu. Moguće je koristiti samo jednu državu, regiju, kontinent ili cijeli svijet za stvaranje karte.

MapTiler je alat za mapiranje kojim je moguće renderirati geološke podatke u kartu, što je iznimno prikladno za kombiniranje Google Maps API-ja, MapQuesta, Microsoft Binga, Google Eartha... MapTiler može se koristiti na Windowsima, Linuxu i Macu, što ovaj alat čini iznimno prilagodljivim. Moguće je isprobati besplatnu verziju, kao i četiri različite plaćene opcije.

Mapme je platforma koja omogućuje izradu interaktivnih karata bez ikakvog znanja programiranja. Omogućuje uključivanje (ili gašenje) opcija poput događaja, poslova, rankiranja i recenzija jednostavnim klikom. Podaci također mogu biti uneseni u mapu, a prikladno je za sve tipove organizacija.

Maptive omogućava jednostavan i brz način za izradu detaljnih karata na temelju podataka proračunske tablice. Sastoji se od jednostavnog sučelja i Googleove tehnologije mapiranja što osigurava globalnu pokrivenost.

Omeka je web izdavačka platforma za dijeljenje digitalnih zbirki i stvaranje medijski bogatih *online* izložbi. Modul Omeka Classic pruža mogućnost objave arhiva, zbirki, izložbi i nastavnih materijala te osigurava načine za interakciju javnosti s mrežnim stranicama pojedine ustanove. Mapiranje je moguće u modulu Omeka S koji koristi dodatak za dodjeljivanje geolokacija, odnosno ugradnju interaktivnih karata na mrežne stranice baštinskih ustanova.

Scribble Maps je alat za geolociranje koji osigurava platformu za crtanje i dijeljenje karata. Pomoću tog alata može se jednostavno dodati prilagođene slike, postaviti tekst i markere, crtati oblike, izračunati udaljenost ili spremiti kartu u PDF formatu.

Shorthand softver omogućuje stvaranje animacije karte temeljene na pomicanju statičnih slika. Tehnologija pričanja priča kroz pomicanje (*scrollytelling*) spaja nekoliko statičnih slika ili ilustracija kako bi proizvela dinamične, interaktivne karte koje oživljavaju kada čitač pomiče mišem. Shorthand omogućuje izradu animiranih interaktivnih karata na temelju statičnih slika. Tehnologija *scrollytelling* spaja nekoliko statičnih slika ili ilustracija kako bi proizvela dinamične, interaktivne karte koje „oživljavaju“ uz pomoć pomicanja računalnog miša. StoryMapJS je besplatni alat za mapiranje razvijen na Sveučilištu Northwestern u Illinoisu, SAD. Služi ponajprije za izradu karata, a narativno povezuje određene događaje. Događaji su predstavljeni slajdovima, što čini StoryMapJS kombinacijom alata za izradu prezentacija i alata za izradu karata. StoryMapJS više je fokusiran na pripovjedački aspekt nego na dijeljenje podataka, iako može prikazati različite vrste sadržaja.

Visme je platforma za vizualizaciju raznih vrsta sadržaja i podataka, a između ostalih, omogućuje i kreiranje karata. Pruža brojne mogućnosti vizualizacije i implementaciju interaktivnih sadržaja, dok je ZeeMaps GIS alat koji omogućuje izradu, objavljivanje i dijeljenje interaktivnih karata. ZeeMaps koristi Google Maps, uz dodatne mogućnosti dodavanja raznih funkcionalnosti i vizualizacija.

Tablica 1. Analiza javno dostupnih alata za geokodiranje

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
ArcGIS StoryMaps	Jednostavna i brza izrada interaktivnih karata za područje kulturne djelatnosti uz dodatak Mapsa koji je odjeljak ArcGIS StoryMaps. Mogućnost povezivanja s lokalnim katalozima svake ustanove. Visoki tehnološki standardi. Mnogobrojne mogućnosti vizualizacije podataka. Jedinstvene mogućnosti i fleksibilno licenciranje za primjenu analitike temeljene na lokaciji u vašoj poslovnoj praksi.	Iako se spominje mogućnost kreiranja interaktivnih karata slikovnih datoteka, namjena je vizualizacija podataka s ciljem unapređenja poslovanja pojedine tvrtke ili ustanove. Nejasno definiran set metapodataka koji se koristi za izradu interaktivne karte. Iako jednostavne za izradu, nedovoljno su definirane mogućnosti oblikovanja.	Cijena osnovnog računa iznosi 900 \$ na razdoblje od godinu dana, dok profesionalni račun iznosi više od 5300 \$ za isto razdoblje.	Iako se spominju ustanove AKM zajednice, fokus je stavljen, kao i razvojne strategije, na ekonomski, bankarski, građevinski i urbanistički sektor.
Cjelovita programska rješenja	Individualizirani pristup izradi interaktivne izložbe uz uvažavanje svih zahtjeva naručitelja. Jedinствен primjerak izložbe. Brojne mogućnosti.	Cijena. Nužno opsežno poznavanje IKT-a i ponekad osnovna programiranja za unošenje izmjena.	Prema dogovoru.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.
Collective-Access	Fleksibilnost u korištenju za održavanje prilagođene i relacijske zbirke temeljene na utvrđenim standardima metapodataka (DACS, DC, VRA Core, LCSH, Getty Art and Architecture Thesaurus (AAT)). Google kartama i drugim deskriptivnim i geoprostornim uslugama. Dostupan bilo gdje putem web preglednika. Unaprijed konfiguriran s popularnim standardima metapodataka. Prilagodljiva polja, pogledi, tijek rada i više. Podržava serijski uvoz, izvoz i katalogizaciju.	Samo upravljanje i vizualizacija pohranjenih tekstualnih podataka, statistika poslovnih planova.	Besplatni softver otvorenog koda.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
Google Maps API	Vjerojatno najpoznatija i najčešće korištena, Google Maps API platforma namijenjena je online kartama koje se lako integriraju na više različitih mrežnih mjesta. Jednostavno za oblikovanje. Široka primjena zbog rasprostranjenosti Google usluga. Implementiran u brojne GIS-ove otvorenog koda. Omogućuje dodavanje relevantnog sadržaja koji je važan za korisnike, posjetitelje kao i prilagođavanje izgleda mrežnom mjestu u koje se želi implementirati.	Za ugrađivanje u vlastite mrežne stranice potrebno minorno predznajice programiranja i web dizajna. Iako je prilagodljiv potrebama, dizajn je poprilično jednoličan.	Bez naknade uz neograničenu upotrebu.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.
Leaflet	Mogućnost implementacije puno podataka. Jednostavan i pregledan API te jednostavan, čitljiv izvorni kod. Dostupni brojni tutorijali kao i stalne nadogradnje i izmjene temeljene na komentarima korisnika.	Nužno poznavanje JavaScripta, ograničena vizualizacija i mogućnosti dizajna karte.	Besplatno. Mogućnost doniranja ili sudjelovanja na razvoju Leafleta.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.
Leaflet Maps Marker Pro	Jednostavan za implementaciju u postojeću mrežnu stranicu. Brojne varijacije izgleda geokacijskih oznaka. Mogućnost dodavanja slojeva na karti. Mogućnost izrade skočnih prozora sa slikama, metapodacima i poveznicama.	Isključivo radi uz WordPress CMS. Iako su brojne mogućnosti izgleda oznaka, ostatak vizualizacije ograničen je na zadane funkcije.	Različite mogućnosti plaćanja početne verzije i daljnjih nadogradnji i održavanja. Prethodna verzija Leaflet Maps Markera bila je besplatna, a trenutna se cijene kreću od 49 do 300 €.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
<i>Mapbox</i>	Za sve one koji se donekle mogu sami služiti aplikacijom, korisnička podrška je besplatna, kao i manji promet (za npr. manje knjižnice koje ne očekuju tisuće korisnika). GLJS je Mapbox rješenje koje renderira vektorske karte te omogućuje 3D sliku.	Za specifične potrebe, djelatnike bez predznanja koji trebaju korisničku podršku ili veću količinu posjetitelja / pokrivenog područja, može biti prilično skupo. Ovo je aplikacija ponajprije za velike kompanije.	Osnovne su postavke besplatne (do 100 mjesečnih aktivnih korisnika, kao i same karte za određeni broj učitavanja, a sve preko toga se naplaćuje). Isto vrijedi i za geokodiranje API-je, pa čak i za područje karte (održavanje, procesiranje i vidljivost).	Logistika, automobilska industrija, maloprodaja, prodaja nekretnina, putovanja (turizam), aktivnosti u prirodi.
<i>Map Chart</i>	Vrlo jednostavno korištenje koje je pogodno za učenike i osobe s gotovo nikakvim programerskim znanjem. Može se koristiti pri iskazivanju povijesne kromologije ili statističkih analiza.	Kartama se može pokazati vrlo malo, osim usporedbi, nije moguće unositi ništa osim već zadanih opcija (npr. boja i legenda).	Besplatni softver otvorenog koda.	Istraživanje tržišta, infografike, statističke analize, povijest, kartografija.
<i>Map Tiler</i>	Mape se mogu prilagoditi (customize). Programeri mogu dodatno dodavati vlastite podatke u karte, dodati vlastite slojeve, dodati uvjetno formatiranje itd. Početno je korištenje besplatno, a sve što prelazi zadane početne postavke dodatno se naplaćuje. API za geokodiranje omogućuje dodavanje tražilice imena, filtriranje po specifičnom području, dodavanje imena koordinatama. MapTiler softver prebacuje raster fotografije (screenshoteve) u vektore kreirajući interaktivnu kartu.	Korištenje zahtijeva prilično znanje programiranja.	Osnovne su postavke besplatne, dok je za veći prostor i veći broj dodataka potrebno nadoplatiti.	Programeri koji izrađuju karte za svrhu transporta, vremenske prognoze, avijacije, novinarstva, igara, kao zamjenu za Google API.

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
<i>Mapme</i>	Odlučno rješenje za one koji nemaju puno programerskog predznanja, a posebno ako dolaze iz neprofitnog ili obrazovnog sektora. Dostupne su prethodno izrađene (javne) mape drugih korisnika koje je moguće pregledati i implementirati u vlastitu.	Bez obzira na plaćanje, manje plaćeni planovi imaju ograničenja pri kreiranju karata, što navodi na kupovanje opsežnijeg i skupljeg plana. U usporedbi s drugima, nudi manje (ali i za po nešto manju cijenu).	Sve se opcije plaćaju, odobrava se popust za neprofitne organizacije, škole i sveučilišta. Postoje 4 cjenovna plana, a za svaki je moguće iskoristiti probni rok.	Širok raspon primjene svih industrija poput neprofitnih organizacija, prodaje nekretnina, građevine, maloprodaje i turizma.
<i>Maptive</i>	Brojne mogućnosti prilagodbe dizajna i sadržaja. Jednostavno dijeljenje, ugradnja, prikaz i ispis. User friendly navigacija. Pouzdanost Google karata.	Nejasno definiran unos, prikaz i pretraživanje metapodataka.	Besplatno je samo probno razdoblje od 10 dana, nakon čega se cijene kreću od 1250 \$ za razdoblje od godinu dana.	Širok spektar primjene. Povremeno primjenjivo u AKM zajednici, iako prvo namjena nije za tu vrstu poslovanja.
<i>Omeka</i>	Broj korisnika jednog računa nije ograničen što omogućava simultano korištenje. Mogućnost implementacije javno pretraživih metapodataka i predmetnica. Korištenje Dublin Core standarda za opis informacijskih izvora.	Nejasno definirana veličina prostora za pohranu, odnosno broja datoteka koje je moguće pohraniti i prezentirati.	Omeka S i Omeka Classic su besplatne za korištenje. Omeka.net verzija, koja pruža mogućnost smještaja mrežnih stranica (hostinga), naplaćuje se prema cjenovnim planovima temeljenim na veličini prostora za pohranu.	Široke mogućnosti primjene što podrazumijeva i ustanove AKM zajednice.

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
<i>Scribble Maps</i>	Korištenje karata za prezentacije. Brojni alati za prilagođavanje sadržaja i dizajna. Mogućnost ugrađivanja karata na svoje web mjesto, u dokumente ili njihov ispis. Zbog sučelja za programiranje aplikacija (API), programeri i kreatori sadržaja mogu integrirati elemente Scribble Mapsa u svoje projekte i mrežne stranice.	U kontekstu knjižničnog poslovanja, mogu se koristiti za organizaciju, marketing i kreiranje brojnih programa. Nemoguće oblikovati interaktivnu kartu koja sadrži digitalne zbirke i metapodatke.	Postoji nekoliko cjenovnih razreda, od besplatnog koji uključuje alate za crtanje, prostor za pohranu 5 interaktivnih karata, preko PRO BASIC opcije od 19 \$ za razdoblje od mjesec dana koja uključuje neograničen broj karata, filtriranje podataka, napredne mogućnosti. Iznos od 100 \$ potrebno je izdvojiti za opciju PRO BUSINESS od 100 \$ za razdoblje od mjesec dana, a uključuje sve značajke Pro Basic opcije, optimizaciju ruta i potpuno prilagodljivo rješenje (white label) za plasiranje vlastitog proizvoda, u ovom slučaju softvera.	Širok spektar primjene. Povremeno primjenjivo u AKM zajednici, za jednostavne i popularne zbirke ili organizaciju poslovanja. Bez obzira na brojne mogućnosti, nisu u mogućnosti kreirati interaktivnu kartu s odgovarajućim setom metapodataka.
<i>Shorthand</i>	Nisu potrebne vještine web dizajna. Vizualno atraktivno.	Prvotna namjena nisu interaktivne karte, već ostali interaktivni sadržaj. Korištenje GIS-a moguće, ali fokus je na kreiranju vizualno privlačne priče.	Postoji nekoliko cjenovnih razreda, od besplatnog PRIME koji uključuje izradu 3 priče, jednostavno uređivanje i neograničen broj profila. Druga opcija PRO iznosi 1000 \$ za godinu dana, a uključuje 1 brendiranu temu, napredne alate, ugrađivanje priča na druge mrežne stranice, neograničen broj priča. Opcija PREMIUM iznosi 5000 \$ za godinu dana, uključuje premium podršku, potpuno prilagodljivo rješenje (white label), dodatne prilagođene teme, rad po narudžbi i SAML prijavu.	Široke mogućnosti primjene, naglasak na novinarstvu.

	PREDNOSTI	NEDOSTACI	CIJENA	KORISNICI/PRIMJENA
<i>StoryMaps</i>	Jednostavno sučelje za korištenje, mogućnost korištenja velikih i detaljnih slika s visokom gustoćom piksela, giga-piksela.	Za nešto složeniju prilagodbu karata potrebno je dodatno tehničko znanje. Nedostatak uputa na stranicama. Za korištenje je potrebno imati Google račun. Još je u razvojnjoj fazi tako da su moguće tehničke poteškoće, a i prijevodi su tek u razvoju.	Besplatno.	Izvorno namijenjen za novinarstvo, ali često korišten i u edukativne svrhe.
<i>Visme</i>	Velik broj karata, ali i vizualno atraktivnih predložaka. Napredna infografika i vizualizacija podataka. Mogućnost kolaboracije pri izradi karata. Integriран s mnogim platformama (Google Analytics, HubSpot, SurveyMonkey, YouTube, Vimeo...).	Ponajprije namijenjen prikazu statističkih podataka. Besplatno korištenje ograničeno, visoka cijena planova.	Korištenje je besplatno, ali postoje i opcije za nadoplatu, standardni paket u iznosu od 12,25 \$ za mjesec dana, poslovni paket u iznosu od 24,75 \$ za mjesec dana te plan za timove koji dolaze s dodatnim pogodnostima.	Tvrtke i poslovni korisnici.
<i>ZeeMaps</i>	Mogućnost grupnog rada. Karte prilagođene mobilnim uređajima. Pohrana svih sadržaja na oblaku. Napredne mogućnosti vizualizacije. Dodatne funkcionalnosti kao što su povezivanje s Google Analyticsom, mogućnost planiranje putovanja te prikaz trenutačnog prometa.	Neintuitivno sučelje. Visoke cijene pretplate. Ograničenost na Google Maps.	Korištenje besplatno za karte do 100 pregleda. Postoje i dodatne opcije, Professional u iznosu od 19,95 \$ za mjesec dana, Publisher u iznosu od 34,95 \$ za mjesec dana i Enterprise u iznosu od 99,95 \$ za mjesec dana.	Ponajprije namijenjen tvrtkama, ali koriste ga i razne javne institucije i medijske kuće.

Iz tablice 1 moguće je iščitati prednosti, nedostatke, cijenu i namjenu (odnosno korisnike) svih sedamnaest alata. Prednosti su raznolike i brojne, a one koje se ističu jesu sljedeće: jednostavnost i lakoća izrade/korištenja kod alata ArcGIS StoryMaps, Google Maps API, Leaflet, Map Chart, Mapme, Shorthand, StoryMapJS; individualizirani pristup omogućen je kod cjelovitih programskih rješenja, fleksibilnost u korištenju odlika je alata CollectiveAccess; korištenje utvrđenih standarda metapodataka utvrđeno je kod CollectiveAccessa i Omeke; široku primjenu omogućava Google Maps API; mogućnost implementacije puno dodataka osigurava Leaflet; jednostavnost implementacije na postojeću mrežnu stranicu odlika je Leaflet Maps Markera Pro; besplatna korisnička podrška kao i omogućena 3D slika osigurana je u alatu Mapbox; prilagodljive karte i/ili mogućnost unošenja vlastitih podataka moguće su u aplikacijama MapTiler, Maptive i Scribble Maps; vizualno su atraktivne aplikacije MapTiler, Visme; te mogućnost grupnog ili istovremenog rada pružaju aplikacije ZeeMaps i Omeke.

Nedostaci su manje raznovrsni od prednosti, no nažalost, ni njih ne nedostaje. Oni koji se posebno ističu, a vidljivi su u tablici 1, jesu: nije moguće kreirati interaktivnu kartu (namjena je vizualizacija podataka – ArcGIS StoryMaps i CollectiveAccess, namjena je prikaz statističkih podataka – Map Chart i Visme, namjena je ostali interaktivni sadržaj – Shorthand); nejasno je definiran korišteni set metapodataka (ArcGIS StoryMaps, Maptive); cijena (cjelovita programska rješenja, Mapbox, ZeeMaps); potrebno poznavanje programiranja (cjelovita programska rješenja, Google Maps API, Leaflet, MapTiler, StoryMapJS); ograničena vizualizacija i/ili mogućnosti karte (Leaflet, Leaflet Maps Marker Pro, Mapme); te nejasno definirana veličina prostora za pohranu (Omeke).

Cjenovno su alati grupirani u pet kategorija: one koji su besplatni i otvorenog koda, one koji su besplatni, alate s besplatnim osnovnim postavkama i nadoplatom dodatnog korištenja, alate s besplatnim probnim rokom te nadoplatom daljnjeg korištenja te alate koji se plaćaju bez mogućnosti testiranja ili ograničenog korištenja. Besplatni alati otvorenog koda jesu CollectiveAccess i Map Chart, besplatno je korištenje Google Maps API-ja, Leafleta, Omeke S i Omeke Classic verzije te StoryMapJS-a. Alati koji nude mogućnost besplatnoga korištenja osnovnih, tj. početnih postavki, uz mogućnost nadoplate (često i po nekoliko cjenovnih razreda) ako te osnovne postavke ne pružaju dovoljno mogućnosti jesu: Mapbox, MapTiler, Scribble Maps, Shorthand, Visme, ZeeMaps. S druge strane, Maptive nudi besplatno probno razdoblje od 10 dana, a potom naplaćuje korištenje. Alati koji ne nude nikakvu besplatnu opciju i naplaćuju se jesu ArcGIS StoryMaps, Leaflet Maps Marker Pro, Mapme, Omeke.net te, naravno, cjelovita programska rješenja izrađena po narudžbi.

Uzevši u obzir korisnike, odnosno primjenu tih alata, vidljivo je da nijedan nije isključivo namijenjen potrebama AKM zajednice. Od 17 promatranih alata, njih 10 ima širok spektar primjene, koji po mišljenju autora, uključuje i AKM zajednicu. Riječ je tu o alatima ArcGIS StoryMaps, cjelovitim programskim rješenjima, CollectiveAccess, Google Maps API, Leaflet, Leaflet Maps Marker Pro, Mapme, Maptive, Omeke te Scribble Maps. Ostali alati – Mapbox, Map Chart, MapTiler, Shorthand, StoryMapJS, Visme i ZeeMaps – koriste se za potrebe velikih kompanija, novinarstva, istraživanja tržišta, statističke analize, logistike, nekretnina, putovanja, automobilske industrije i dr.

Tablica 2. *Primjena alata za geokodiranje u AKM zajednici*

	U potpunosti primjenjivo	Djelomično primjenjivo (za jednostavnije izložbe)	Nije primjenjivo
ArcGIS StoryMaps		X	
Cjelovita programska rješenja	X		
CollectiveAccess		X	
Google Maps API	X		
Leaflet		X	
Leaflet Maps Marker Pro	X		
Mapbox		X	
Map Chart			X
MapTiler		X	
Mapme	X		
Maptive		X	
Omeka	X		
Scribble Maps		X	
Shorthand		X	
StoryMapJS		X	
Visme		X	
ZeeMaps		X	

Sedamnaest alata za geokodiranje imponantnih vizualnih karakteristika, pristupa i rukovanja prilagođenih korisniku, različitih cjenovnih mogućnosti dovode do zaključka da unatoč brojnim prednostima nisu sve u potpunosti prilagođene, odnosno namijenjene za prikaz digitalne zbirke uz pomoć interaktivne karte s karakteristikama relevantnim u AKM zajednici. Iz tablice 2 vidljivo je koji su alati za geokodiranje u potpunosti primjenjivi kao rješenje za pripremu ozbiljne digitalne zbirke pojedine baštinske ustanove.

Cjelovita programska rješenja – Google Maps AP, Leaflet Maps Marker PRO kao dodatak WordPress CMS-u, Mapme i Omeka – pokazali su se kao alati za geokodiranje koji su sveobuhvatni, jednostavni za korištenje, s mogućnošću implementacije metapodataka, uvoza fotografija i poveznica te naposljetku pružaju brojne interaktivne mogućnosti kao i inspirativne i praktične vizualne karakteristike.

6. Zaključak

Nezaustavljiv i svakodnevan razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija uvelike utječe na razvoj novih pristupa očuvanju kulturne baštine, te se AKM zajednica susreće s prednostima i izazovima digitalizacije kulturne baštine. Neki od tih izazova odabir prikladnog softverskog rješenja, briga o autorskim pravima i usklađenost s ostalom zakonskom regulativom, osiguravanje pristupa, dugotrajna održivost i sl.

Dostupnost suvremenih mogućnosti informacijsko-komunikacijskih tehnologija, kao i njihova sve jednostavnija uporaba omogućila je privatnim korisnicima, ustanovama i tvrtkama iz svih sfera ljudskog djelovanja, njihovu implementaciju u svakodnevni život, odnosno u svakodnevno poslovanje. U AKM zajednici poseban se naglasak stavlja na marketinške strategije, vizualne identitete i interaktivne sadržaje, privlačeći na taj način nove korisnike usluga, pružajući redovnim korisnicima nove mogućnosti posjeta knjižnici, arhivu ili muzeju, kao i nove načine korištenja usluga i zbirki. Jedna od tih interaktivnih i efektivnih informacijsko-komunikacijskih tehnologija zasigurno su i interaktivne karte koje se vežu uz raznolike sadržaje. Prepoznavanje programskih rješenja koja su kvalitetna, primjenjiva i jednostavna za uporabu te koja odgovaraju financijskim okolnostima pojedine ustanove kao i stupnju informatičke pismenosti osoblja važno je kako bi se uklonile prepreke pri osmišljavanju i izradi interaktivnih karata uz pomoć GIS-a. Iz toga proizlazi nužnost trajnog informacijskog i informatičkog opismenjavanja osoblja kao i uključivanje tih usluga u redovne komponente u financijskim planovima ustanova u AKM zajednici.

Prednosti upoznavanja s mogućnostima dostupnih programskih rješenja očituju se u sveobuhvatnosti završnog proizvoda, odnosno prikaza zbirke. Pod time se podrazumijeva razmatranje kvalitete objavljenog sadržaja, trenutna i trajna pohrana, metapodaci koji zbirku čine sistematiziranom, pretraživom i dostupnom ne samo lokalnim korisnicima već i svim korisnicima World Wide Weba te prezentacija odnosno vizualni identitet koji će povezivati zbirku, ustanovu i lokalitet zbirke i ustanove.

U ovom je radu analizirano ukupno 17 dostupnih alata za geokodiranje. Metodom deskripcije i komparacije analizirani su i uspoređeni alati za geokodiranje, što uključuje programe, aplikacije i dodatke dostupne na internetu bilo da se radi o slobodnom softveru otvorenog koda ili cjelovitim programskim rješenjima. Dostupna pomagala za geokodiranje opisana su i uspoređena, a analiza je obuhvatila kratak pregled svake dostupne tehnologije koja je zadovoljila osnovne kriterije upoznavanja s tehnologijom, prikupljanja stavova s foruma i komentara s mrežnih mjesta. Komparacijom su iznesene prednosti i nedostaci te su uzeti u obzir potencijalni korisnici ili ustanova kao i cijena koju korisnik usluge plaća poslužitelju, odnosno usporedba cijena početnih faza korištenja pojedinog alata za geokodiranje.

Zaključeno je kako do sada ne postoji softverski alat za geokodiranje izrađen isključivo za uporabu u AKM zajednici, nego se stručnjaci baštinskih ustanova moraju prilagoditi postojećim alatima ili cjelovitim programskim rješenjima ovisno o svome znanju, proračunu i namjeni zbirke. Ovisno o cijeni, korisničkoj podršci, količini dostupnog prostora za pohranu, interaktivnosti i otvorenosti koda, gotovo sve analizirane alate stručnjaci AKM zajednice mogu koristiti i izraditi izvrsne digitalne zbirke koje su uz pomoć GIS-a upotpunjene brojnim multimedijalnim značajkama. Ipak, autori smatraju kako je za daljnji razvoj digitalnih zbirki u zajednici neophodno poraditi na trajnom rješenju koje čini alat izrađen specifično za potrebe zajednice.

Mrežna mjesta analiziranih alata za geokodiranje

- Agafonkin, Volodymyr. 2022. „Leaflet: an open-source JavaScript library for mobile-friendly interactive maps.“ Pristupljeno 14. srpnja 2022. <https://leafletjs.com/>.
- Harrower, Mark. 2020. „What is an express map and why should you use one?.“ *ArcGIS Blog*. Pristupljeno 23. prosinca 2022. <https://www.esri.com/arcgis-blog/products/arcgis-storymaps/mapping/what-is-an-express-map-and-why-should-you-use-one/>.
- Mapbox. 2021. „Maps, geocoding, and navigation APIs & SDKs.“ Pristupljeno 10. srpnja 2022. <https://www.mapbox.com/>.
- Map Chart. 2022. „Create your own custom map.“ Pristupljeno 10. srpnja 2022. <https://www.mapchart.net/>.
- MapTiler. 2022. „Maps for developers: easy to use maps, documentation, code samples, and developer tools for web & mobile.“ Pristupljeno 8. srpnja 2022. <https://www.maptiler.com/>.
- Mapme. 2022. „The map builder for every need.“ Pristupljeno 8. srpnja 2022. <https://mapme.com/>.
- Maptive. 2022. „Mapping Software for Every Professional.“ Pristupljeno 15. srpnja 2022. <https://www.maptive.com/>.
- Omeka. 2021. „Omeka: open-source web publishing platforms for sharing digital collections and creating media-rich online exhibits.“ Pristupljeno 12. srpnja 2022. <https://omeka.org/>.
- Scribblemaps. 2021. „Unleash your data and imagination with Scribble Maps.“ Pristupljeno 10. srpnja 2022. <https://www.scribblemaps.com/>.
- Seyfriedsberger, Robert i Waseem Senjer. 2020. „Leaflet Maps Marker PRO.“ Pristupljeno 14. srpnja 2022. <https://wordpress.org/plugins/leaflet-maps-marker/>.
- Shorthand. 2022. „Move hearts and minds.“ Pristupljeno 18. srpnja 2022. <https://shorthand.com/>.
- StoryMapsJS. 2022. „StoryMapJS: Maps that tell stories.“ Pristupljeno 18. srpnja 2022. <https://storymap.knightlab.com/>.
- Visme. 2022. „Free Map Maker for Interactive Maps.“ Pristupljeno 11. srpnja 2022. <https://www.visme.co/map-generator/>.
- ZeeMaps. 2022. „Create and publish interactive maps.“ Pristupljeno 27. srpnja 2022. <https://www.zeemaps.com/>.

Literatura

- Brown, Deidre i George Nicholas. 2012. „Protecting indigenous cultural property in the age of digital democracy: Institutional and communal responses to Canadian First Nations and Māori heritage concerns.“ *Journal of Material Culture* 17, br. 3: 307–324. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1359183512454065>.
- Collective Access. 2022. „CollectiveAccess Setup and Use.“ Pristupljeno 15. srpnja 2022. <https://manual.collectiveaccess.org/>.
- Dwivedi, Pratik. 2021. „What is Data Mapping?: A Comprehensive Guide 101.“ Pristupljeno 13. srpnja 2022. <https://hevodata.com/learn/data-mapping/#dm>.
- Frančula, Nedjeljko. 2005. „Kartografija u 21. stoljeću.“ *Kartografija i geoinformacije* 4, br. 4: 4–15. <https://hrcak.srce.hr/2343>.
- Geodetsko informatički rječnik. s.v. „Geoinformacija“. Državna geodetska uprava. Pristupljeno 3. lipnja 2022. <https://dgu.gov.hr/geodetsko-informaticki-rjecnik/163?slovo=g>.
- Geodetsko informatički rječnik. s.v. „Geokodiranje“. Državna geodetska uprava. Pristupljeno 3. lipnja 2022. <https://dgu.gov.hr/geodetsko-informaticki-rjecnik/163?slovo=g>.
- Google Maps Platform. n.d., „Maps“. Pristupljeno 12. srpnja 2022. <https://developers.google.com/maps>.
- Gušić, Ivan. 2019. „O riječi mapiranje.“ *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 6, br. 2: 28–29. <https://hrcak.srce.hr/file/324680>.
- Harkema, Craig i Catherine Nygren. 2012. „Historypin for Library Image Collections: New Modes of Access for Unique Materials at the University of Saskatchewan Library.“ *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research* 7, br. 2: 1–11. <https://journal.lib.uoguelph.ca/index.php/perj/article/view/1970>.
- Hrvatska enciklopedija, 2021, s.v. „Geo-informacijski sustavi,“ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 1. lipnja 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=21696>.
- Hrvatski jezični portal. 2022. „Mapiranje.“ Pristupljeno 28. lipnja 2022. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1xgXRY%253D.
- Joubert, Annekie i Katarzyna Biernacka. 2015. „Cultural heritage and new technologies: the role of technology in preserving, restoring and disseminating cultural knowled-

ge." *Southern African Journal for Folklore Studies* 25, br. 1: 21–33. <https://journals.co.za/doi/pdf/10.10520/EJC-6a08a8496>.

Lang, Stefan i Thomas Blaschke. 2010. *Analiza krajolika pomoću GIS-a*. Požega: ITD Gaudeamus.

Matešić, Marija. 2012. „Vizualizacija podataka.“ U *Heritage live: upravljanje baštinom uz pomoć informacijskih alata*, uredili Hrvoje Stančić, Katharina Zanier, 86–88. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Merriam-Webster Dictionary. 2022. „Mapping“. Pristupljeno 28. lipnja 2022. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/mapping>.

Pahernik, Mladen. 2006. *Uvod u geografsko informacijske sustave*. Zagreb: Ministarstvo obrane, Glavni stožer Oružanih snaga Republike Hrvatske, Zapovjedništvo za združenu izobrazbu i obuku „Petar Zrinski“.

Perković, Dario. 2010. *Osnove geoinformatike – upravljanje podacima*. Pristupljeno 14. srpnja 2022. https://rudar.rgn.hr/~dperko/nids_dperkovic/predavanja/02_Upravljanje_podacima_09062010.pdf.

Pojmovnik. 2021. s.v. „WMTS“. Državna geodetska uprava. Pristupljeno 5. rujna 2022. <https://www.nipp.hr/default.aspx?id=68>.

Priručnik za georeferenciranje. 2014. Pristupljeno 27. lipnja 2022. http://georef.hr/Content/Prirucnik_za_georeferenciranje.pdf.

Reid, James, S., Chris Higgins, David Medyckyj-Scott i Andrew Robson. 2004. „Spatial data infrastructures and digital libraries: paths to convergence.“ *D-Lib Magazine* 10, br. 5. <http://www.dlib.org/dlib/may04/reid/05reid.html>.

Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture i medija. 2020. „Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine.“ Pristupljeno 1. lipnja 2022. <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/izdvojena-lijeva/kulturne-djelatnosti-186/digitalizacija-kulturne-bastine-9828/smjernice-za-digitalizaciju-kulturne-bastine/15034>.

Roth, Robert E., Arzu Çöltekin, Luciene Delazari, Homero Fonseca Filho, Amy Griffin, Andreas Hall, Jari Korpi [et al.] 2007. „User studies in cartography: opportunities for empirical research on interactive maps and visualizations.“ *International Journal of Cartography* 3, br. 1: 61–89. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23729333.2017.1288534?needAccess=true>.

Walat, Wojciech. 2010. „Necessity of education changes under developing information and communication technologies.“ *Informatologia* 43, br. 2: 116–121. <https://hrcak.srce.hr/clanak/84835>.

Župan, Robert i Stanislav Frangeš. 2004. „Interaktivne karte na webu.“ *Ekscentar : časopis studenata Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 6, br. 1: 40–42. <https://hrcak.srce.hr/11246>.

Župan, Robert i Jelena Vračar. 2014. „Primjena tehnologije GIS-a za izradu interaktivne web karte Sveučilišta u Zagrebu.“ *Geodetski list* 68, br. 4: 291–308. <https://hrcak.srce.hr/clanak/196248>.

Abstract

Analysis of publicly available geocoding tools and their application within the ALM institutions

Purpose. The paper aims to present to the broader ALM community the available geocoding tools that can be useful for presenting diverse collections related to a particular area. The paper will discuss a few publicly available tools and outline their advantages and disadvantages, application possibilities, and accessibility.

Approach/methodology/design. The paper theoretically defines the basic terms that the authors of virtual exhibitions and interactive maps encounter (GIS, mapping, geocoding, and geolocation). The paper presents a comparison of seventeen publicly available geocoding tools using an analysis that considers the advantages, disadvantages, institutions for which they are intended, and price.

Findings. There were 17 geocoding tools analyzed. Of the 17 observed tools, 10 of them have a wide spectrum of application, which, in the author's opinion, also includes the ALM community. The results provide information on the advantages, disadvantages, price and purpose (that is, users) of the observed tools, and the possibilities of their application. Performances of the mentioned tools, such as simplicity of the user interface, open code, transparency, the durability of access and the price ranges were taken in consideration.

Research limitations/implications. The large number of publicly available geocoding tools as well as their continuous development make analysis difficult. Despite the detailed familiarization, not all analyzed geocoding tools were used by the authors, only some of them, which leaves the possibility that some advantages or disadvantages were overlooked.

Practical implications. The paper presents publicly available geocoding tools that can be useful for the promotion of digital collections in an interactive and popular way.

Originality/value. The value of this paper is reflected in the fact that publicly available geocoding tools are included and analyzed in one place. The analysis can be used as a template for comparison before deciding on the selection of the appropriate geocoding tool for creating an interactive map based on the digital collection of a certain ALM institution.

KEYWORDS: ALM community, digital collections, geocoding tools, interactive maps

Earthquake consequences, solidarity volunteering and new perspectives of the Glyptothèque of the Croatian Academy of Sciences and Arts¹

Magdalena Getaldić

Gliptoteka HAZU, Zagreb, Hrvatska

mgetaldic@hazu.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 117–137

UDK: [069HAZU:736.2]:550.34

Stručni rad / Professional Paper

Primljeno / Received: 16. 10. 2021.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 12. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3462

Abstract

Purpose. The aim of the paper is to present the activities that the Glyptothèque CASA (Gliptoteka HAZU) undertook after the earthquakes in 2020 to preserve sculptural heritage in times of crisis. The intention is also to describe the experience of solidarity and cooperation with different partners and volunteers. The aim is also revaluation and presentation of plans for the overall renovation of the buildings and new displays.

Approach/methodology. The paper shows the degree of damage to the buildings and the museum fund through a case study. The basic data on the damage and how evacuation was approached, the methodology of listing damage, and the organization of work in conditions of a pandemic and limited social contact are presented.

Findings. The paper presents the activities in which professional staff of the Glyptothèque was involved, as well as volunteers – professional restorers, who kindly helped to make detailed documentation of the current condition of the damaged sculptures. The response to this earthquake showed that solidarity and care for heritage go together. Therefore, a complete renovation and reconstruction of the museum complex are being planned, and a new permanent exhibition.

Value. The paper presents a valuable experience of a sculpture museum after the earthquake with the aim of raising awareness of endangered cultural heritage and the importance of its preventive protection, as well as the necessity of revaluation of museum ac-

¹ The paper was presented at the virtual conference on *Solidarity in Culture: Heritage Protection under Conditions of Crisis* that was held in March 2021.

tivities in terms of protection and placement of museum objects. The paper describes the events and methods of working in crisis situations, such as the earthquake that hit the museum, and the pandemic that affected the overall work of the museum and professional staff. This, unfortunate, unique experience was a generator of changes. Therefore, the creation of plans for the future renovation and the overall renovation of the museum complex, as well as plans for new modernized permanent exhibits, has begun.

KEYWORDS: earthquake 2020, Glyptotheque, solidarity, volunteering, Zagreb (Croatia)

1. Introduction

This paper discusses the experience of the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Glijptoteka)² in the context of heritage management in times of crisis: during the Covid-19 pandemic, as well as in the aftermath of the two major earthquakes that affected Zagreb: one on March 22, 5.5 on Richter scale, and the second that had an epicenter in Banija the region on December 29, 2020, 6.2 on Richter scale (Pavić 2020; Podany 2020; Damjanović 2020; Damjanović 2021). They seriously damaged the Glyptotheque. This happened while the whole country, as well as the museum professionals, and the general public were facing social isolation caused by the COVID-19 pandemic (Lazić, Lazić and Kolarić 2020, 44). These combined crisis factors have caused damage and affected cultural heritage on multiple levels: protection, preservation and management of heritage, protection of cultural professionals, museum visitors and users. This paper outlines the way in which the museum coped with the threat of renewed danger and with the measures that had to be undertaken. The Glyptotheque received enormous support and assistance from various institutions, from museums (the Archaeological Museum of Istria/ Arheološki muzej Istre),³ from volunteers (International Institute for Conservation – Croatian Group/Međunarodni institut za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela – Hrvatska grupa)⁴ and the donors (International Trust for Croatian Monuments),⁵ to be discussed below. As of May 2021 and the signing of contracts ensuring financial support from the European Union Solidarity

² The Glyptotheque is an integral part of the Croatian Academy of Sciences and Arts (abbreviation CASA) – a sculpture museum that gives insight into sculptural creativity from ancient times up to the present day, and with this purpose it is a unique institution in Croatia. For more details see: Glijptoteka HAZU. n. d. Accessed September, 12, 2021. <https://glijptoteka.hazu.hr/en/>.

³ Arheološki muzej Istre. 2010. Accessed October 15, 2021. <http://www.ami-pula.hr/>.

⁴ The association is one of the eight regional groups of the International Institute for Conservation (IIC) based in London. It has been operating in Croatia since 2009 as an association that brings together experts dealing with the protection of cultural heritage. Hereinafter: IIC Croatian Group. Međunarodni institut za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela – Hrvatska grupa. 2012. Accessed September 12, 2021. <https://www.iiconservation.org/>, <http://www.iic-hrvatskagrupa.hr/>.

⁵ International Trust for Croatian Monuments was founded in London in 1991 under the auspices of the International Council on Monuments and Sites (ICOMOS UK) in response to damage and destruction of monuments of culture in Croatia caused by war. It became an independent charity in 1994. For more details, see: International Trust for Croatian Monuments. n. d. Accessed September 12, 2021. <https://www.croatianmonuments.org/index.html>.

Funds for the implementation of measures for the protection of the cultural heritage,⁶ a new perspective opened up for the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque – a possibility for further renovation. Preliminary museological plans were drawn up and the future of the museum began to be considered from the perspective of the creation of new permanent displays (Getaldić 2021c, 103-105). This, it began to seem, was a historic chance for the sculptural heritage to be presented in a contemporary way, for the particularity of collections of plaster casts to be emphasised, with the technology of their creation, not forgetting a presentation of the manufacturing history of the complex that houses the museum, the earliest European example of the cultural repurposing of an industrial structure (Boban, 2016; Mance Cipek and Haničar Buljan, 2022).⁷ In addition, it is a one-of-a-kind opportunity to use the numerous possibilities of contemporary IT, of interactive educational contents providing a new dimension in the interpretation of the cultural heritage, which is at the heart of the mission of this specialised museum.

2. Earthquake damages

2.1. Earthquake damage to the museum building

The Glyptotheque is located in the very centre of Zagreb just a five minutes' walk from the main square. Before being a museum, the complex was a former tannery and leather factory and the current museum buildings are the only originally preserved remnant of the large factory complex, which in its full extent included plant plots located within two street blocks (Mance Cipek and Haničar Buljan, 2022). The repurposing and substantive conversion of a factory paleo-industrial complex from 1940 is avant-garde and the first example of successful adaptation and revitalization on a European scale, given that art museums started this practice of repurposing in the 1970s (Getaldić 2018).

The museum complex today consists of four separate buildings. These are the main, or west, and the courtyard, or eastern buildings, which extend in parallel to Medvedgradska Street, and the northern and southern buildings (Figure 1).

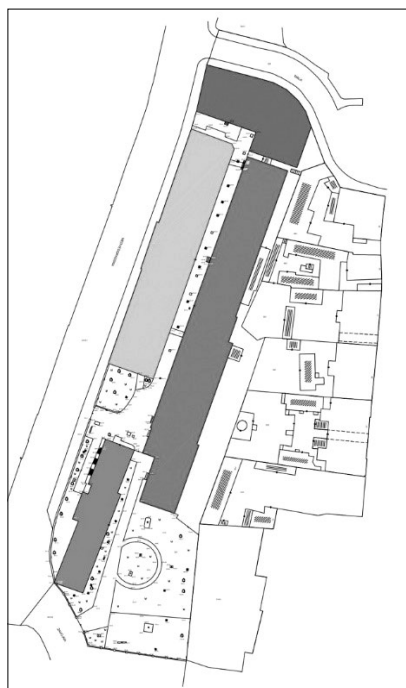

Figure 1. Ground plan of the museum complex in Medvedgradska Street (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)⁸

⁶ For more details, see: European Commission. n.d. „EU Solidarity Fund.“ Accessed October, 21, 2021. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/solidarity-fund_en; Republic of Croatia. Ministry of Physical Planning, Construction and State Assets. 2022. „European Union Solidarity Fund.“ Accessed October, 21, 2021. <https://mpgi.gov.hr/eu-co-financing/european-union-solidarity-fund-7218/7218>.

⁷ The buildings of the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque are the remains of the great Zagreb Leather Factory of Vatroslav Štern. The idea about placing a museum in industrial architecture was put into practice in 1940.

⁸ All the photos in the Photographic Collection are made by Glyptotheke curators and preparators.

Over the course of time, these buildings have been modified and built-onto several times, as can be seen from the local items of damage caused by the earthquake.

In two major earthquakes on March 22 and December 29, 2020,⁹ great damage was inflicted on both the building of the museum complex and its holdings. In the immediate aftermath of the quake and the first inspections of the museum buildings by Civil Defence officers, structural engineers, and official representatives of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU), professional museum employees, having first obtained permission to enter the site, began with a survey of damage to the buildings and museum objects (Figure 2).

Figure 2. First inspections of the museum buildings by Civil Defence officers (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

An examination of the damage was made with a detailed list of individual items of damage to the buildings of the Glyptotheque,¹⁰ which is registered as a cultural property. The list was drawn up by museum employees and by the Commission of the Ministry of Culture and Media with the City Institute for the Conservation of Cultural and Natural Heritage.¹¹ It was established that there were numerous items of external damage to the buildings. On the western, street-facing building, on the facade, the edges of the cornices were damaged. The last storey of the outer facade wall had shifted out of true, and the roof was damaged, tiles falling in places. On the eastern building, as a result of the cracks in the ceiling, the flat roof

⁹ As mentioned, the earthquake that occurred on March 22 at 06.24 registered 5.5 on the Richter scale. The one on December 29, 2020, at 12.19 was 6.2 on the same scale.

¹⁰ In line with the Decision on the Implementation of Inventories of Damage to Immoveable Cultural Properties Caused by Earthquake in the city of Zagreb and Surroundings, Croatian Ministry of Culture and Media, April 10, 2020. Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture. 2020. *Odluka o provedbi popisa štete na nepokretnim kulturnim dobrima prouzročene potresom u Gradu Zagrebu i okolici*. Zagreb. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/Odluka%20o%20provedbi%20popisa%20C5%A1teta%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobraima%20prouzro%C4%8Dene%20potresom.pdf>.

¹¹ Cf. Damage forms of the Register of Cultural Properties of the Republic of Croatia available at: Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture i medija. n.d. "Kompleks zgrada Gliptoteke HAZU." Accessed October 20, 2021. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3346>.

had begun to leak rain. The many chimneys in all three buildings were damaged, and not long after the earthquake, they were pulled down (Figure 3).

Figure 3. Pulling down the chimneys (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

The inside remnants of the chimneys, which were visibly damaged and out of true directly menaced the museum objects, for the attics were used as storages, and it was necessary to mount a gradual evacuation of all the museum objects. As a result, the buildings were marked with green labels (U1), which meant that the buildings can be used, except for the southern one, which was marked amber (PN1), up to the moment when all the external parts of the chimneys that still posed a danger were removed (Crnogorac et. al. 2020, 7).¹² It was concluded that the exhibition rooms (Galleries 2 and 3) on the second floor of the western or street building were so damaged as to be unusable, and all exhibition activities in these particular premises were halted. And because of major damage to some parts of the buildings, the permanent displays were closed.

In the interiors, there was damage to all buildings and spaces of the complex. There were big cracks to be seen on the walls and ceilings of the ground floor spaces of the western building (Figure 4).

¹² Cf. Crnogorac, Milan, Mario Todorić, Mario Uroš, Josip Atalić. 2020. *Urgentni program potresne obnove UPPO Građevinska tehnička rješenja*, Zagreb: Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Hrvatska komora inženjera građevinarstva. https://www.hcpi.hr/uppo/attachments/documents/UPPO_Prirucnik_GF_HKIG_w.pdf. In a preliminary evaluation of damage to the fabric in the earthquake, all the buildings were given a green mark U1 – usable without restriction (Uporabljivo bez ograničenja), with a recommendation that the building can be used, and that there is either no damage or only minor damage that is not dangerous to the structure or the use of the building. The southern building, however, got an amber marking PN1 Temporarily unusable – detailed inspection required (Privremeno neuporabljivo – potreban detaljan pregled) – the building has moderate damage without the risk of collapse, but it cannot be used due to the potential risk of individual elements collapsing from the building itself. Until the measures are implemented, the building or part of it is not usable.

Figure 4. *Big cracks on the walls and ceilings in the interior*
(Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

Major structural damage was incurred by the museum stores in the attic spaces, which constituted a threat to the works of art, for here there were remains of chimneys; in the earthquake of December 2020, part of the partition wall of the stores collapsed and damaged artworks.

2.2. Earthquake damage to the museum objects

The greatest damage in the two earthquakes of 2020 was sustained by the museum objects located in the permanent display and in the twenty-seven storerooms. These were hundreds of valuable sculptural items of cultural heritage. The Glyptotheque is a museum that specialises in sculpture, and its holdings consist of unique works and models of Croatian artists, mostly in plaster, which is a sensitive and frangible material. Collections of plaster casts, unique in Croatia, are also kept there, as part of the European cultural circle of plaster collections, and they position the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque as a unique and only museum in Croatia specialised in plaster casts collections and sculptures (Getaldić 2021a) (Figure 5).

The holdings of the Glyptotheque comprise more than 12,000 objects, classified according to type into fifteen museum collections. In the immediate aftermath, museum personnel began to list the damage and detailed documentation was drawn up of the as-found state of the damaged sculptures, to serve as a base for the report on the degree and kind of dam-

Figure 5. *Damage of the museum objects in the permanent display*
(Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

age as required and instructed by the Republic of Croatia's Ministry of Culture and Media.¹³ The sheer number of items involved, the major damage incurred, the size of the museum complex (11,000 square metres), and the scope of the operations, which necessarily entailed the physical manipulation of the material, bulky and weighty artworks, at the moment of crisis, caused by pandemic and earthquake, far exceeded the capacities of the staff.¹⁴ The Museum has only three curators, one museum technician and two preparators who could not urgently evacuate the works of art and transport heavier objects alone without help. One should neither ignore the psychological factor when as museum professionals they were faced with a ruined heritage. This crisis situation in which professional staff was all caught up required an effective strategy for the protection of the heritage, total concentration, enthusiasm and courage from professional employees.

¹³ Decision on the implementation of an inventory of damage caused by the earthquake in the city of Zagreb and surroundings to museum material, documentation, inventory, church inventory and moveable cultural properties owned by other legal and physical entities. Class: 612-08/20-01/0756, Dist. no.: 532-06-01/1-20-03 of April 27, 2020. Available at: Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture i medija. 2020. *Odluka o provedbi popisa štete prouzročene potresom u Gradu Zagrebu i okolici na muzejskoj građi, dokumentaciji, muzejskom inventaru, crkvenom inventaru te pokretnim kulturnim dobrima u posjedu drugih pravnih i fizičkih osoba*. Zagreb. <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/19440>.

¹⁴ The professional museum team at that moment consisted of curators Tihana Boban, Magdalena Getaldić, Filip Turković Krnjak, senior museum technician Milena Rumiha Kanižaj and preparators Josip Halić and Dražen Sokolić.

3. The activities of the staff and volunteers

3.1. Help from volunteers

Well aware of the shortfalls in professional staffing, the Glyptotheque turned to numerous addresses for help, hoping for and believing in institutional solidarity in the culture sector, particularly in the context of heritage protection in crisis conditions.¹⁵ Several institutions, donors and volunteers responded and joined to help. Museum staff needed concrete help from professionals with advice on how to collect the destroyed materials, how to pack and label them, and which parts of the building should be evacuated necessarily (Dorge and Jones 1999, 252-261). There was a need for the professional assessment and description of restoration operations to the damage incurred by the holdings, in line with the Decision of the Ministry of Culture and Media on the implementation of an inventory of damage caused by the earthquake in the city of Zagreb (see note 13). With professional restoration knowledge and experience, the volunteers helped in the required assessment of damage to museum objects for which Glyptotheque employees had not been trained. Considering that the collections of sculptures are of exceptional importance because they are among the largest and most significant collections in Croatia, the museum staff necessarily needed help. Damage to a total of three hundred and seventy-six artworks from the holdings of the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque distributed over fifteen collections was registered and inventoried. Most of the damaged museum objects are part of the 19th to

Figure 6. Damage of a large number of plaster sketches, models and sculptures of Croatian sculptors in museum storages (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

¹⁵ Glyptotheque asked for help by email as well as with numerous phone calls all in coordination and in contact with the relevant institutions, the Ministry of Culture and Media, the Museum Documentation Center (Muzejski dokumentacijski centar), and the Museum of Arts and Crafts (Muzej za umjetnost i obrt) in Zagreb.

21st-century Croatian Sculpture Collection. A large number of plaster sketches, models and sculptures in various materials by recognised Croatian artists, to whom Croatian sculpture owes a lot, were damaged in the earthquake (Getaldić 2021a) (Figure 6).

The collection is important as being one of the biggest and most systematically organised collections of modern and contemporary Croatian sculpture ever since the middle of the 19th century. Almost the entire oeuvres of some Croatian sculptors are kept in the holdings of the Glyptothèque, great works of art.¹⁶ Nine objects from the Collection of Medals and Plaques and the Collection of Negatives were damaged. The collection contains mostly works by Croatian artists from the 19th century onwards in lasting materials, as well as plaster models for medals and plaques, some of which were never produced in their final form. Several collections of plaster casts represent art history periods, from Antiquity to the Renaissance, and contain major examples of sculpture, essential for any review of the history of sculptural art, making this museum unique in Croatia, as well as part of the European tradition of museums and collections of casts. Damage was done to works from the Collection of Plaster Casts of Antique Sculpture, 20 of which were damaged; 19 pieces from the Collection of Plaster Casts of Fragments of the Immoveable Monuments of the Croatian Cultural Heritage from the 9th to the 15th century were damaged, and four from the Collection of Plaster Casts of *Stećčaks* (Figure 7).

Figure 7. *Damage in the permanent display of the Collection of Plaster Casts of Antique Sculpture* (Source: Photographic Collection of the Glyptothèque)

¹⁶ Among them are works by great names of Croatian sculpture from 19th century till contemporary age such as: Ivan Rendić, Robert Frangeš-Mihanović, Frano Kršinić, Antun Augustinčić, Ivan Meštrović, Vanja Radauš, Ivo Lozica, Branislav Dešković, Vojta Braniš, Robert Jean-Ivanović, Frane Cota, Dujam Penić, Jozo Turkalj, Pavao Perić, Grga Antunac, Kosta Angeli-Radovani, Toma Rosandić, Tomislav Ostoja, Ante Orlić, Stipe Sikirica, Ivan Kožarić, Vojin Bakić, Aleksandar Srnec and many others.

In the implementation of the list of damage for the Ministry of Culture and Media with respect to the museum material, the scope of the task covered records of damage in situ, recording of the site of the damage, the degree of damage (20%, 50%, 70% or destroyed) and determining the description of the damage (major, minor and/or surface damage with associated subcategories). For every museum object, the damage had to be defined and described, and it had to be noted whether it was major or minor structural or surface damage and photo documented. It was necessary to check whether there were weakened structures, distortions, bending or damage to the edges, smaller broken parts, changes due to excessive moisture or drying, cracks, weakened joints, loss of colour or material, or surface damage such as accumulation of dirt, stains, scratches and abrasions of the surface, damage to the varnish and final joints or separate parts.

It was necessary to enter the general data about the object and its classification, to photograph the object as a whole and the characteristic details of the damage, the packed objects and the labelled packaging with inventory number. It was also necessary to describe the degree and percentage of the damage with very detailed estimates of the restoration work as well as the cost of the work (Tandon 2016).

The Glyptotheque contacted the IIC – Croatian Group, and the project they were involved with *IIC-Croatian Group: expert volunteers in the protection of the cultural heritage of Zagreb after the earthquake*. This project greatly assisted the Glyptotheque with its resources of expertly qualified volunteer restorers. Members of the IIC-Croatian Group, headed by Žana Matulić Bilać, with senior conservator-restorers Ivana Sambolić and Ana Skračić, helped the Museum in parts of the task for which it lacked personnel, concerning the assessment and description of restoration operations to damage incurred by the holdings (Figure 8).

Figure 8. Volunteers from the IIC-Croatian Group working with the curator in Museum storage (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

Every day the volunteers would come to the Glyptotheque storages to evaluate the percentage of damage. Ivana Sambolić evaluated and processed 168, while Ana Skračić 66 museum objects by various authors (Sambolić 2020). The volunteer work started in May and finished end of September 2020. They also gave museum staff detailed instructions on how to collect broken and damaged objects, and how to pack and label them.

The Archaeological Museum of Istria and director Darko Komšo, with the leader of the conservation and restoration department, senior restorer Djeni Gobić-Bravar, offered to help Glyptotheque with knowledge and expertise, too. They evaluated the damaged objects from two Plaster Cast Collections, 20 damaged works from the Collection of Plaster Casts of Antique Sculpture, and 19 pieces from the Collection of Plaster Casts of Fragments of the Immoveable Monuments of the Croatian Cultural Heritage from the 9th to the 15th century, and 4 from the Collection of Plaster Casts of *Stećaks*. They mostly helped the Museum online because of the pandemic and restricted contacts, so they would get pictures and explanations of what had happened to the objects, how they fell down and broke, and they would then evaluate the damage.

In addition to them, the Glyptotheque turned to the competent institutions of the Ministry of Culture and Media, the Museum Documentation Centre (*Muzejski dokumentacijski centar*) and the reference museum, the Museum of Arts and Crafts (*Muzej za umjetnost i obrt*), the restorers of which assisted with advice concerning protection, packaging and preventive operations. Museum staff acted in accordance with the guidelines for the evacuation of materials (Vranešević 2020). After reviewing the damage according to the advice and guidelines, the museum staff made a plan and assessed the need for emergency and systematic evacuation depending on the assessment of the statics of the building and structure. The evacuation plan included objects that should be saved first from the most endangered part of the attic of the two buildings (the south and west building).

The roof was damaged in the earthquakes, and in May 2020 there was heavy rainfall, as a result of which leaking occurred. Also, danger was posed by the internal parts and remains of the chimneys and the partition wall that was partially destroyed. Hence the attics of the southern and western buildings of the complex were completely evacuated as being unsuitable for the museum storeroom. The Glyptotheque received additional help from the staff of the Croatian Academy of Sciences and Arts to evacuate the sculptures to safe parts of the building to the ground floor. The damaged material was packed, labelled, and evacuated to the ground floor at much safer and dry premises and placed on shelving (Figure 9 and 10).

Figure 9. Packed and labelled damaged sculptures (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

Figure 10. *Evacuation of the attic* (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

This solidarity among cultural institutions and collaboration are deeply engraved, and the staff of the Glyptotheque is grateful indeed for the support. Many people involved in culture and arts at home and abroad got in touch and offered support, upgrading our competencies with their advice and experience.

3.2. Preventive care

During the inspection and inventorying on the spot, the necessary preventive protective measures were employed. Because most of the damaged museum objects were in the attics of the western building, on shelves, as a result of the earthquake, they were shaken and fell. In recording the damage, it was very important to identify and collect all the parts so as to facilitate later restoration. Items that had a very large percentage of damage and were smashed were placed in boxes with all the appertaining pieces, marked with their inventory numbers and photo-documented (Figure 11).

The frequent tremors and the potential danger entailed additional caution, and hence in further procedures, the priority for the professional personnel of the Glyptotheque was preventive protection of the artworks, particularly of those that were placed on unprotect-

Figure 11. Damaged items placed in boxes and marked (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

ed shelving with open edges. The artworks were secured by positioning physical barriers to prevent them from turning over, thus preventing the possible fall of and further damage to the artworks. (Maroević 1990) (Figure 12).

Figure 12. Barriers on the shelves for preventing further damage (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

3.3. Donors and beginning of restoration

Since there are numerous, three hundred and seventy-six damaged sculptures, the curators of the Glyptotheque, made a plan of priorities through the years for the restoration of the sculptures, which is a big and long-term job. But, the importance and the value of preserving the integrity of the holdings of the Glyptotheque, and the long-lasting restoration effort with which the Museum is faced was recognised by the International Trust for Croatian Monuments of London and trustee Jadranka Beresford-Peirse, thanks to donations that enabled us to begin repairing the holdings¹⁷ (Figure 13).

Figure 13. Restoration process of the cast of the altar septum of St. Martin from the Church of St. Martin in Split (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

In mid-2021, the first results of the restorations,¹⁸ the cast of the ancient sculpture Drusus Caesar and a sarcophagus with a depiction of the Centauromachy from Salona were presented at an exhibition entitled *The Sculpture of Ancient Salona from the holdings of the Glyptotheque* (Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU) (Getaldić, Jeličić Radonić and Torlak 2021).¹⁹ This was also the last exhibition from the holdings in the premises of the Museum before closure for renovation. Making use of both real life and virtual space,²⁰ it is an introduction to and announcement of a future permanent display and contextualised presentations of some of the units in the renovated museum of sculpture²¹ (Vujić 2021) (Figure 14).

The International Trust also financed the damaged chancel screen, a plaster cast from St Martin's Church, Split, which belongs to a pre-Romanesque style of the 11th century. It is the only example of a complete chancel screen from Dalmatia, still in its original

¹⁷ More on: Beresford-Peirse, Jadranka. 2021. *Progress Report 2021. Marking the 30th Anniversary of our Trust*, London: The International Trust for Croatian Monuments. http://www.croatianmonuments.org/reports/report_2021.pdf.

¹⁸ Restoration report of September 2021, drawn up by Marko Gašparić.

¹⁹ The exhibition was on show from June 5 to July 4, 2021. Its authors were Jasna Jeličić Radonić and Magdalena Getaldić.

²⁰ The virtual exhibition can be seen at the following link: <https://salona.netlify.app/>.

²¹ As a beginning, then, it was Salona, capital of the Roman province of Dalmatia, archaeological site with a centuries-long continuity of life that was chosen.

Figure 14. Display of the exhibition “The Sculpture of Ancient Salona from the holdings of the Glyptotheque” (Source: Photographic Collection of the Glyptotheque)

function. After the Museum reconstruction, a plan is to display the chancel screen in a permanent display.

4. Concluding remarks and plans for the future

Preliminary plans have been made for a new museological setup after the renovation of the Museum, to include diverse forms for the communication and interpretation of the sculptural heritage and the plaster casts (Obad Šćitaroci and Getaldić 2022). The complete renovation and remodelling of the complex, which are still to be addressed, should provide contemporary, standardised museum space, suitable for the exhibition of sculptural material, as well as standardised storerooms and equipment for the acceptance of museum material in optimal microclimatic conditions. New circulation pathways and the removal of physical barriers in the museum complex will solve the problem of accessibility and facilitate the movement of visitors, while the installation of a lift will make inter-storey communication easier, particularly when having to manipulate large-scale and weighty objects. The overall renovation of the buildings and the new displays will be focused on the end user, the visitor, therefore, it is important for the Museum to make the complete experience of a visit to it educational, entertaining, and accessible to visitors of all age groups, as well as persons with mobility needs. In the remodelling of the museum space, which will be contemporarily equipped, a circular pathway will be established for communications in the buildings (although they are longitudinal) and within the individual collections, for visitors to be able to view and move through the history of sculpture from Antiquity to the current age in a circular flow. With its new contents, the Museum will become a sculpture centre in which the visitors will be able to acquire new knowledge about the Croatian sculptural heritage and the formation of the cultural identity. With a contemporary museological approach, the presentation of concepts, processes,

and the interpretation and openness of content, the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque should become a place of knowledge, creativity and leisure (Obad Šćitaroci and Getaldić 2022).

From its very foundation, the mission of the Museum has been to collect, preserve and present the Croatian sculptural heritage (Getaldić 2018, 47). Because of its size (11,435 square metres of floor space), architectural distinctiveness, its location in the city, and its spatial and other possibilities, the Glyptotheque can make a reputation for itself as a centre for the art of sculpture of national importance.

The importance of the collections and the Museum is brought out through the collection and presentation of major works of sculpture in a single place. The mission and vision of the Museum focus on the sculptural heritage and the unique place of a museum that brings together modern and contemporary works of sculpture, showing works of the most eminent Croatian sculptors. The Museum is open to all forms of contemporary interpretation of sculptural heritage. The Glyptotheque endeavours to focus in its primary function on the unique heritage in Croatia – plaster casts of antique sculptures from world museums that testify to a cultural epoch, that belong to the wider European context, as well as on the exceptional collections of casts of Croatian cultural heritage, from the pre-Romanesque to the Renaissance, in which the sculptures of the most important archaeological sites are brought together under one roof and Croatian history and heritage are narrated through architecture, town planning and the sculptural heritage. This unique set of materials makes the Glyptotheque the only institution in Croatia to have such systematic collections of plaster casts (Getaldić 2021b). When they are re-evaluated and presented in a contemporary manner, they will place the institution on an equal footing with similar European collections and museums of plaster casts. The introduction of new contents and contemporary interpretations, the creation of new concepts for the permanent displays and a new educational programme should help to fulfil the vision of the Museum as a place that links generations, fosters and develops the cultural, social and creative sectors. As well as setting up and maintaining links with similar institutions, organising cultural events and lectures, networking with other museums and institutes that have collections of plaster casts, academies of fine arts, archaeological departments, conservation institutes and departments, by involving contemporary artists from the area of culture, the Museum will endeavour to activate the local community and enhance the visibility and accessibility of the institution. It will also do its best to set up and maintain links with museums in Europe and elsewhere (primarily with museums of sculpture and collections of casts) through collaboration, artistic exchange and the organisation of exhibitions and projects of an international nature.

Connections with similar museums and institutions in other countries should highlight the objectives that the Glyptotheque aims at in its operations: the expansion of the local and international understanding and promotion of sculpture, the emphasis on the role of sculpture in education and culture, the support to and promotion of the Croatian artistic heritage, both at home and abroad. The particularity of the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptotheque, one of the museums and gallery institutions of the Academy, will emphasise its specific mission to collect and communicate the sculptural heritage and plaster casts, open to the very general public, which for the purposes of the study, the understanding and promotion of its own culture, collects, interprets and disseminates knowledge of the sculptural heritage, past and present.

References

- Arčabić, Goran. 2005. *Manufaktura i industrija uz potok Medveščak, Potok u srcu Zagreba: uz potok Medveščak – od izvora do ušća*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- Arheološki muzej Istre. 2010. Accessed October 15, 2021. <http://www.ami-pula.hr/>.
- Bauer, Antun. 1948. *Gipsoteka 1937.-1947. (manuscript)*. Zagreb: Gliptoteka HAZU.
- Beresford-Peirce, Jadranka. 2021. *Progress Report 2021. Marking the 30th Anniversary of our Trust*, London: The International Trust for Croatian Monuments. http://www.croatianmonuments.org/reports/report_2021.pdf.
- Boban, Tihana. 2016. *Arhitektura bivše tvornice koža u Zagrebu: sklop zgrada Gliptoteke HAZU: diplomski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Dorge, Valerie, Sharon L., Jones. 1999. *Building an Emergency Plan: A Guide for Museums and Other Cultural Institutions*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute. <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/089236551X.pdf>.
- Crnogorac, Milan, Mario Todorić, Mario Uroš, Josip Atalić. 2020. *Urgentni program potresne obnove UPPO Građevinska tehnička rješenja*, Zagreb: Građevinski fakultet, Hrvatska komora inženjera građevinarstva. https://www.hcpi.hr/uppo/attachments/documents/UPPO_Prirucnik_GF_HKIG_w.pdf.
- Damjanović, Dragan. 2020. "Update: Rebuilding Zagreb after the 2020 Earthquake." *News in Conservation* 79 (August-September): 16-20. https://www.iiconservation.org/system/files/publications/journal/2020/b2020_4.pdf.
- Damjanović, Dragan. 2021. *Veliki zagrebački potresi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- European Commission. n.d. „EU Solidarity Fund.“ Accessed October, 21, 2021. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/solidarity-fund_en.
- Getaldić, Magdalena. 2018. „Povijest Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.“ *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 9, nos. 1-2: 43-67. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija. <https://hrcak.srce.hr/224072>.
- Getaldić, Magdalena, Jasna Jeličić Radonić, and Ana Torlak. 2021. *Skulptura antičke Salone: iz fundusa Gliptoteke HAZU: katalog izložbe*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka.
- Getaldić, Magdalena. 2021a. „Umjetnine Gliptoteke HAZU u potresu: stručnjaci i volonteri u zaštiti kulturne baštine Zagreba nakon potresa.“ *Muzeologija* 58: 84-91. <https://hrcak.srce.hr/clanak/406364>.

- Getaldić, Magdalena. 2021b. *Zbirke sadrenih odljeva antičkih i srednjovjekovnih spomenika Gliptoteke HAZU u europskom kontekstu*: doktorska disertacija. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Getaldić, Magdalena. 2021c. „Gliptoteka HAZU – prošlost, sadašnjost i perspektiva muzeja skulpture nakon potresā 2020. godine.“ *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 40-41: 91-109: http://www.gaa.mhz.hr/storage/upload/calendar_activities/anal_i_40%E2%80%9341_-_za_web_124717.pdf.
- Gliptoteka HAZU. n. d. Accessed October 15, 2021 <https://gliptoteka.hazu.hr/en/>.
- International Trust for Croatian Monuments. n.d. Accessed September 12, 2021. <https://www.croatianmonuments.org/index.html>.
- The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works. n.d. Accessed October 15, 2021 <https://www.iiconservation.org/>.
- Jeličić Radonić, Jasna. 2016. „Votivni darovi iz salonitanskih hramova.“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 43, no. 1: 5-27. <https://hrcak.srce.hr/193121>.
- Kraševac, Irena. 2010. „Legalne kopije, Zbirke odljeva antičke skulpture.“ *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 28-29 (2008.-2009.), nos. 28-29: 195-208. http://www.gaa.mhz.hr/storage/upload/calendar_activities/anal_i_28-29_13518.pdf.
- Lazić, Nika, Vanja Lazić, and Branko Kolarić. 2020. “First Three Months of COVID-19 in Croatia, Slovenia, Serbia and Federation of Bosnia and Herzegovina – Comparative Assessment of Disease Control Measures.” *Infektološki glasnik* 40, no. 2: 43-49. <https://doi.org/10.37797/ig.40.2.1>.
- Mance Cipek, Ivana, and Ivana Haničar Buljan. 2022. *Gliptoteka HAZU. Povijest gradnje, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica: elaborat*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. https://www.ipu.hr/content/knjige/IPU_Gliptoteka-HAZU_2022_ISBN-978-953-373-010-3.pdf.
- Maroević, Ivo. 1990. „Zaštita muzejske građe, temeljne odrednice.“ *Informativa Museologica* 3/4: 1-10. <https://hrcak.srce.hr/file/213525>.
- Mažuran Subotić, Vesna. 1994. “Dr. Antun Bauer kao osnivač Gipsoteke u Zagrebu.” *Muzeologija* 31: 82-86. <https://hrcak.srce.hr/89572>.
- Međunarodni institut za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela – Hrvatska grupa. 2012. Accessed September 12, 2021. <http://www.iic-hrvatskagrupa.hr/>.
- Obad Šćitaroci, Mladen, Magdalena Getaldić, and curators of the Glyptothèque. 2022. *Idejni projekt cjelovite muzeološke prezentacije Gliptoteke HAZU (manuscript)*. Zagreb.

- Paladino, Zrinka. 2010. "Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborate Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu." *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33/34, nos. 33-34: 147-172. <https://hrcak.srce.hr/93497>.
- Pavić, Mirta. 2020. "Consequences of Unprecedented Earthquake in Zagreb." *News in Conservation* 77 (April-May): 15-16. https://www.iiconservation.org/system/files/publications/journal/2020/b2020_2.pdf.
- Podany, Jerry. 2020. "What Can We Learn." *News in Conservation* 77 (April-May): 16-17. https://www.iiconservation.org/system/files/publications/journal/2020/b2020_2.pdf.
- Republic of Croatia. Ministry of Physical Planning, Construction and State Assets. 2022. „European Union Solidarity Fund.“ Accessed October, 21, 2021. <https://mpgi.gov.hr/eu-co-financing/european-union-solidarity-fund-7218/7218>.
- Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture. 2020. *Odluka o provedbi popisa štete na nepokretnim kulturnim dobrima prouzročene potresom u Gradu Zagrebu i okolici*. Zagreb. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/Odluka%20o%20provedbi%20popisa%20%C5%A1teta%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobraima%20prouzro%C4%8Dene%20potresom.pdf>.
- Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture i medija. 2020. *Odluka o provedbi popisa štete prouzročene potresom u Gradu Zagrebu i okolici na muzejskoj građi, dokumentaciji, muzejskom inventaru, crkvenom inventaru te pokretnim kulturnim dobrima u posjedu drugih pravnih i fizičkih osoba*. Zagreb. <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/19440>.
- Republika Hrvatska. Ministarstvo kulture i medija. n.d. "Kompleks zgrada Gliptoteke HAZU." Accessed October 20, 2021. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3346>.
- Ros Kozarić, Marija. 2020. "Potresi na Banovini." *Geografski horizont* 66, no. 2: 7-20. <https://hrcak.srce.hr/254274>.
- Sambolić, Ivana. 2020. *Volontiranje u Gliptoteci*. Split: Međunarodni institut za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela IIC – Hrvatska grupa. <https://www.iic-hrvatska-grupa.hr/volonterkegliptoteka.html>.
- Šola, Tomislav. 2001. *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo.
- Tandon, Aparna. 2016. *Endangered Heritage. Emergency Evacuation of Heritage Collections*. Paris: UNESCO and ICCROM. https://www.iccrom.org/sites/default/files/Endangered-Heritage_INTERACTIVE.pdf.

- Ruijter, Martijn de. 2006. *Handling of Collections in Storage*. Cultural Heritage Protection Handbook No. 5. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001879/187931E.pdf>.
- Uroš, Mario, Marta Šavor Novak, Josip Atalić, Zvonko Sigmund, Maja Baniček, Marija Demšić, and Sanja Hak. 2020. "Post-earthquake damage assessment of buildings – procedure for conducting building inspections." *Građevinar* 72, no. 12: 1089-1115. <https://doi.org/10.14256/JCE.2969.2020>.
- Vranešević, Dunja. 2020. *Prva pomoć muzejima – kako evakuirati građu nakon potresa: priručnik*. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar. <https://www.mdc.hr/hr/mdc/koordinacija-mreze-muzeja/upute-preporuke-smjernice/>.
- Vujić, Žarka. 2021. "Je li izložba Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU bila nagovještaj sretnije budućnosti ovog specijaliziranog umjetničkog muzeja?" *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi* 108, no. 1: 122-133. <https://hrcak.srce.hr/clanak/392486>.

Sažetak

Posljedice potresa, solidarno volontiranje i nove perspektive Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Cilj. Cilj rada je prikazati aktivnosti koje je Gliptoteka HAZU poduzela nakon potresa 2020. godine u svrhu očuvanja kiparske baštine u kriznim vremenima. Jednako je tako namjera opisati iskustvo solidarnosti i suradnje s različitim partnerima i volonterima. Cilj je također revalorizacija i predstavljanje planova cjelokupne obnove kompleksa zgrada i novih postava.

Pristup/metodologija. U radu se kroz studiju slučaja prikazuje stupanj oštećenja zgrada i muzejskog fundusa. Donose se osnovni podaci o oštećenjima te načinu na koji se pristupilo evakuaciji, metodologiji popisivanja štete i organizaciji rada u uvjetima pandemije i ograničenih socijalnih kontakata.

Rezultati. U radu su prikazane djelatnosti u koje su bili uključeni stručni djelatnici Gliptoteke, ali i volonteri – profesionalni restauratori, koji su ljubazno pomogli da se detaljno dokumentira i procijeni trenutno stanje oštećenih skulptura. Ovaj je potres pokazao solidarnost i brigu za baštinu na djelu. Gliptoteci predstoji cjelovita obnova i rekonstrukcija muzejskog kompleksa, a izrađeni su već planovi obnove i smjernice novog muzeološkog stalnog postava.

Vrijednost. U radu je predstavljeno dragocjeno iskustvo muzeja skulpture nakon potresa s ciljem podizanja svijesti o ugroženoj kulturnoj baštini i važnosti njegove preventivne zaštite, te nužnosti revalorizacije muzejskog djelovanja u smislu zaštite i smještaja muzejske građe. U radu se opisuju događaji i metode rada u kriznim situacijama kao što je potres koji je zadesio muzej i pandemija koja je utjecala na sveukupni rad muzeja i stručnih djelatnika. Ovo, nažalost, jedinstveno iskustvo bilo je generator promjena stoga se započelo s izradom planova za buduću renovaciju i cjelokupnu obnovu muzeja, te planova za nove, osuvremenjene stalne postave.

KLJUČNE RIJEČI: Gliptoteka HAZU, potres 2020., solidarnost, Zagreb (Hrvatska), volontiranje

<https://morepress.unizd.hr/journals>

